

VICE VERSA

journalistiek over
mondiale samenwerking

GENDERSPECIAL

'De wereld snakt naar vrouwelijke kracht'

*25 jaar na de 'Beijing'-top
is dit hoe gender ervoor staat*

*Werken aan een economie
die óók werkt voor vrouwen*

*Inspiratie over vrouwelijk leiderschap
vanuit Afghanistan, Guatemala, India, Irak,
Marokko, Oeganda, Peru, Soedan en de VS*

Hoofdredactioneel commentaar

Colofon

Uitgever Stichting Vice Versa

Hoofdredactie

Marc Broere en Laila Ait Baali

Eindredactie

Edward Geelhoed en Eline Huisman

Productie Angelique Chin

Medewerkers aan dit nummer

Leonard Fäustle, Sarah Haaij,
Jan-Albert Hootsen, Sanne Huijsman,
Eline Huisman, Eva Nakato,
Martha Nalukenge, Nathalie Paarlberg,
Marlies Pilon, Qader Shafiq,
Mark Williams Wasswa en Elian Yahye

Art director en vormgever

Selma Sofie van Gorkum

Omslag Selma Sofie van Gorkum

Drukker Veldhuis Media

Redactieadres Vice Versa

Koninklijk Instituut voor de Tropen
Mauritskade 63, 1092 AD Amsterdam

Website www.viceversaonline.nl

E-mail info@viceversaonline.nl

Lidmaatschap van Vice Versa kost

50 euro per jaar of 27 euro voor
studenten

**Informatie over abonnementen en
aanvraag losse nummers**

Website abonnement.viceversaonline.nl

E-mail abonnementen@viceversaonline.nl

Deze editie is een speciale gezamenlijke
uitgave van Vice Versa en WO=MEN, Dutch
Gender Platform. De uitgave is tot stand
gekomen in samenwerking met en middels
een financiële bijdrage van Amref Flying
Doctors, Cordaid, Milieudefensie,
PAX, WECF (vanuit het EU-programma
Women2030), GAGGA, het NIMD en
de Fair, Green and Global Alliance.

Nederland is voorloper als het om de wereldwijde strijd voor vrouwenrechten en gendergelijkheid gaat. Binnen organisaties als de Verenigde Naties en de Mensenrechtenraad voeren we een sterke feministische en inclusieve agenda.

Dat is ook hard nodig in een tijd van toenemend conservatisme, met leiders die openlijk de strijd aangaan tegen feminisme en die alles wat niet past in het traditionele beeld van man en vrouw zien als een bedreiging van de nationale veiligheid. Leiders die openlijk seksistisch zijn en bestaande regelgeving voor zelfbeschikking van vrouwen over het eigen lichaam terugdraaien, die huiselijk geweld afdoen als privézaak.

Zulk leiderschap heeft een weerslag op hoe de samenleving naar vrouwenrechten en gendergelijkheid kijkt en het is een negatieve ontwikkeling die je momenteel op bijna elk continent ziet. Ondanks de politieke, sociale en financiële druk op activisten, blijven ze zich onvermoeibaar inzetten voor een gelijkwaardige en inclusieve samenleving. Van Afghanistan tot Wit-Rusland en van Congo tot Marokko.

Doordat in Nederland de gelijkheid van rechten in de grondwet is vastgelegd, lijkt het alsof er hier geen problemen op dit gebied bestaan. De praktijk toont een andere realiteit. In 2019 is Nederland in de *Global Gender Gap*-index gezakt naar plaats 38, elf plaatsen lager dan het jaar ervoor.

Deze daling is – volgens het rapport *Nederland Ontwikkelt Duurzaam* – te verklaren doordat Nederland nog nooit een vrouwelijke premier heeft gehad en relatief weinig vrouwelijke Kamerleden heeft. Verder constateert het dat er nog steeds sprake is van genderongelijkheid op de arbeidsmarkt; het aandeel van vrouwen in leidinggevende functies is hier een stuk kleiner dan in andere welvarende landen.

Het gaat niet alleen om vrouwenrechten en gendergelijkheid, het gaat om structurele uitsluiting van groepen mensen die door sekse, leeftijd, handicap en afkomst niet voldoen aan de norm, die is vastgesteld door de maatschappij zelf. Eromheen zijn diepgewortelde sociale normen en codes ontstaan – en die vormen de echte barrière.

Als een vrouw wordt gevraagd hoe ze haar carrière combineert met de zorg voor kinderen en haar impliciet kenbaar wordt gemaakt dat de zorgtaak bij de moeder ligt. Als Ahmed meer moeite heeft met het vinden van een stageplaats door vooroordelen en stereotyperingen over zijn culturele achtergrond of omdat hij geen toegang heeft tot dezelfde netwerken als klasgenoot Coen. Als een partij de voorkeur geeft aan een mannelijke lijsttrekker, omdat men eerder een man als ‘sterke leider’ voor ogen heeft.

Dit speciale nummer is een uitgave van Vice Versa en WO=MEN, Dutch Gender Platform samen en is mogelijk gemaakt door een aantal maatschappelijke organisaties die actief zijn op het gebied van gender. De timing is niet toevallig. Het is dit jaar een kwart eeuw geleden dat de vierde Wereldvrouwenconferentie in Beijing plaatsvond. Nog altijd is ‘Beijing’ een begrip bij degenen die strijden voor gendergelijkheid.

Tijdens die conferentie kwamen veel overheden, organisaties en multilaterale instellingen bijeen die samen zorgden voor een progressieve agenda op dit terrein. Het is tijd om de balans op te maken. Wat is er van de Beijing-agenda terechtgekomen? Waar is progressie geboekt en wat zijn de zorgelijke trends?

Wat we in elk geval kunnen stellen is dit: om gendergelijkheid te bereiken is een systeemverandering nodig. Het is van groot belang dat mensen zich bewust worden van het bestaan van normen en codes en die durven te bevragen. Laten we naar elkaar luisteren en ons in elkaar verplaatsen.

Laila Ait Baali, directeur van WO=MEN, Dutch Gender Platform
Marc Broere, hoofdredacteur van Vice Versa

18

42

52

4. Het omslagverhaal
25 jaar ‘Beijing’: tijd voor een feestje?
door Sarah Haaij en Marlies Pilon

14. Portret: Ilhan Omar
door Elian Yahye

17. Oneerlijke gelijkheidsstrijd
de column van Qader Shafiq

18. Kloppend hart van de revolutie
Jonge vrouwen in Irak en Soedan
door Marlies Pilon

22. Tussen corruptie en machismo
Als vrouw in de politiek van
Midden-Amerika
door Jan-Albert Hootsen

27. Portret: Anita Gurumuthy
door Sanne Huijsman

28. Vredesproces Afghanistan
Waar zijn de vrouwen?
door Nathalie Paarlberg

32. Feministische economie
Een systeem dat werkt voor vrouwen
door Eline Huisman

38. Analoge bosbouw
‘Vrouwen geven leven, net als
Moeder Aarde’
door Marlies Pilon

41. Het baantje van toen
de column van Eva Nakato

42. Genderbesef in de organisatie
Rondetafelgesprek met drie experts
door Marc Broere

46. Niet langer overgeleverd
Intrede van anticonceptie in Oeganda
door Martha Nalukenge

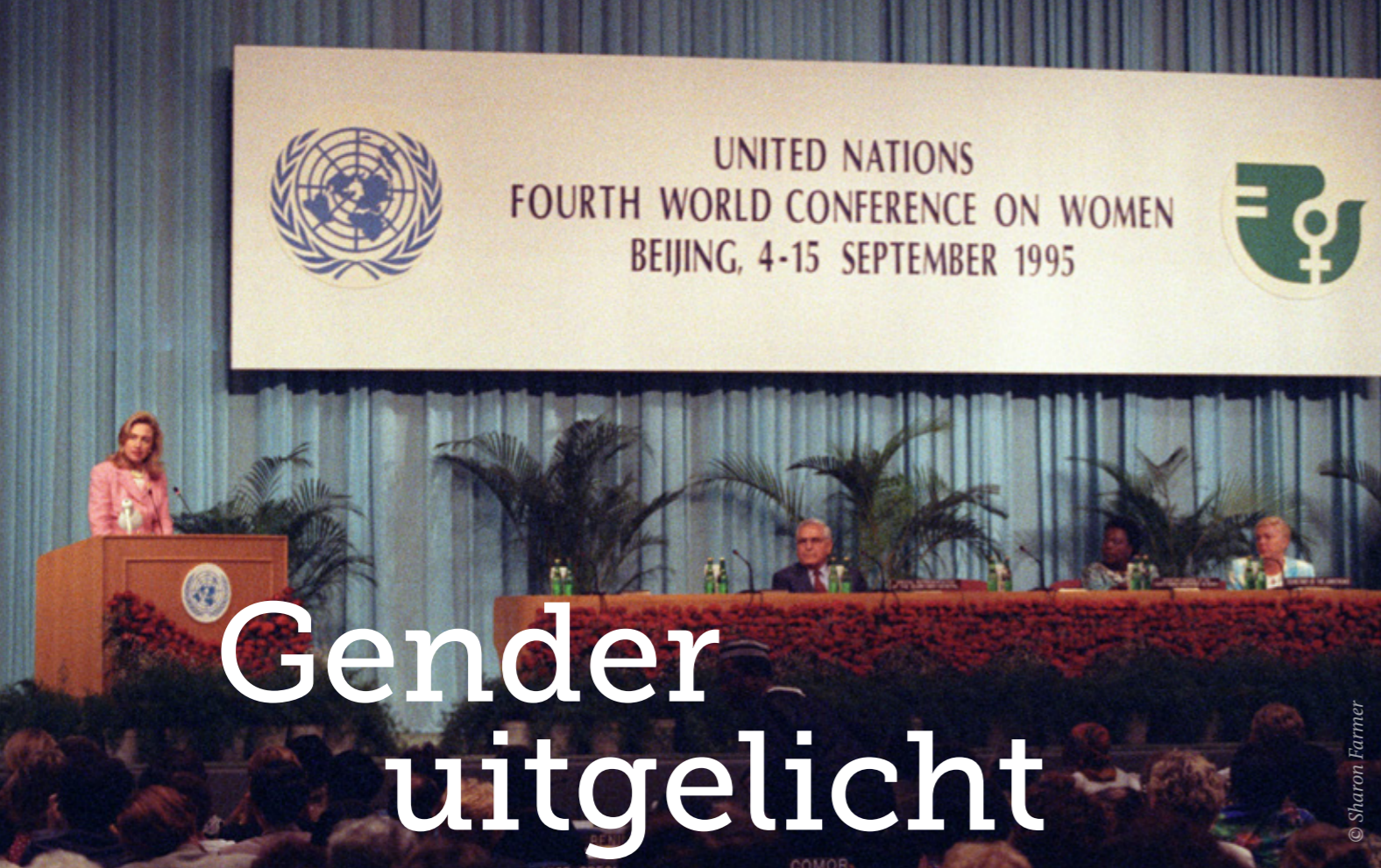
51. Portret: Jan Reynders
door Sanne Huijsman

52. Vrouwen op de barricade
Tegen investeringen in fossiel
door Sarah Haaij

57. Portret: Majandra
door Sanne Huijsman

58. Reportage: Marokko
Emancipatie in de arganindustrie
door Elian Yahye

62. Het slotgesprek
Focus op gender in plaats van vrouw
door Laila Ait Baali en Marc Broere

Gender uitgelicht

De erfenis van die ene conferentie

De vrouwenbeweging schreef 25 jaar geleden letterlijk geschiedenis: activisten van over de hele wereld reisden af naar de Chinese hoofdstad Beijing om een progressieve routekaart voor vrouwenrechten en gendergelijkheid op te stellen. Is het een kwart eeuw later tijd voor een feestje?

Tekst: Sarah Haaij en Marlies Pilon

Een jonge vrouw die in 1995 is geboren heeft nu, 25 jaar later, vaak meer mogelijkheden dan ooit. Stel dat we deze vrouw Mo noemen; vergeleken met vorige generaties is de kans dat Mo in extreme armoede opgroeide klein. Meer meisjes dan ooit krijgen tijdens hun jeugd genoeg en voedzaam te eten en net als 91 procent van haar leeftijdsgenoten heeft Mo haar basisschool afgemaakt. In haar geval was er, zoals voor steeds meer meiden geldt, de mogelijkheid om door te leren.

Vergeleken met haar moeder heeft Mo meer te zeggen over haar eigen lichaam, 15 procent minder kans om voor haar achttiende te trouwen en zelf moeder te worden voordat ze daar fysiek en mentaal klaar voor is. Ze kan op meer plekken een stuk land bezitten of een bankrekening openen en in 164 landen een paspoort aanvragen zonder de toestemming van een man. Ze heeft meer mogelijkheden om het politieke toneel te bestormen, haar kritische stem in de media te doen klinken of de rechtbank in te duiken; er zijn genoeg vrouwelijke rolmodellen om zich aan te spiegelen.

Met de komst van het internet kan Mo zelf informatie over de wereld om haar heen vergaren. De helft van de wereldbevolking gaat online, en dat geldt op de meeste plekken voor mannen en vrouwen. Zo komt op haar Facebook-pagina (of op de mobiel van een vriendin) misschien wel het filmpje voorbij van Alexandria Ocasio-Cortez, het jongste Amerikaanse vrouwelijke Congreslid ooit. Dan ziet ze hoe Cortez vrouwenhaat aan de kaak stelt nadat een mannelijke

parlementariër haar anno 2020 een *'fucking bitch'* noemt.

Mo krijgt ook mee hoe in Mexico en Turkije wordt geïmagineerd tegen escalerend geweld tegen vrouwen onder de hashtag *#stopfemicide*; dat in El Salvador de zoveelste LHBTIQ-activist is vermoord; en dat er op de meest onverwachte plekken patriarchale leiders opstaan die vrouwenrechten inperken. Misschien dat Mo op 8 maart zelf wel een spandoek oppakt om samen met vrouwen en mannen van over de hele wereld, van Kenia tot Kirgizië en van Chili tot India en Frankrijk gelijke rechten op te eisen. Want ook al is in die eerste 25 jaar van Mo's leven de wereld veranderd en zijn wetten en sociale normen verschoven; het land met volledige gendergelijkheid, waar mensen met een verschillend geslacht, of andere gender of seksuele geaardheid gelijk worden behandeld, bestaat ook anno 2020 nog niet.

Mo werd geboren op het moment dat in Beijing 17 duizend afgevaardigden en 30 duizend activisten van over de hele wereld bij elkaar kwamen om de vierde Wereldvrouwenconferentie bij te wonen. Een van de grootste bijeenkomsten ter bevordering van vrouwenrechten ooit gehouden. Hoe zouden deze gelijkheidsvoorvechters van 1995 naar de wereld van 2020 hebben gekeken? Konden ze bevroeden dat Internationale Vrouwendag 25 jaar later meer mensen op de been zou brengen dan ooit?

Waarschijnlijk niet; als één gevoel deze wereldwijde conferentie kenmerkte dan was het wel optimisme. 'Alsof ik was gestorven en in de feministische hemel was beland', zo omschrijft een deelnemster haar ervaring in een podcast over 25 jaar Beijing. Daar, in die Chinese stad in 1995, tekenden de deelnemers voor een veelbelovende en vrouwelijke toekomst.

Dat sterke geloof in verandering vertaalde zich niet alleen in feministische vergezichten, maar ook in het concrete Beijing Platform for Action. In dat document werden gelijke rechten en mogelijkheden voor alle vrouwen en meisjes erkend en committeerden landen zich aan acties om deze rechten ook te waarborgen. Het lukte de duizenden diplomaten, beleidsmakers en *civil society*-afgevaardigden van over de hele wereld om vrouwenemancipatie en gendergelijkheid in twaalf concrete pijlers te gieten. 'Twaalf zaken waarop vrouwen in de problemen komen', zoals de Tanzaniaanse Gertrude Mongella, de president van de Wereldconferentie, destijds tegen *de Volkskrant* zou zeggen.

Twaalf actiepunten die de volledige participatie van vrouwen en meisjes in de samenleving moeten waarborgen. Met daarbij ook ruimte voor nieuwe issues: vooral de link tussen vrouwenrechten en andere mondiale thema's zoals milieu (de groene beweging) en conflict en geweld (de vredesbeweging) wordt gezien als een belangrijke stap. Met Beijing kreeg *gender-mainstreaming*, het idee dat de specifieke behoeften en rechten van mannen en vrouwen moeten worden meegenomen in beleid, een vaste plek. 'Beijing gaf ons vrouwen een stok om mee te slaan', zegt Kaouthar Darmoni, directeur van kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis Atria, daarover. 'Met een einddocument als dat van Beijing, waarin precies staat wat onze regeringen destijds hebben toegezegd, kunnen we onze politici ter verantwoording roepen.'

Optimisme dus, over een gelijkwaardige toekomst voor mannen en vrouwen. Een wereld waarin de ontwikkeling van meisjes als Mo, geboren in 1995, niet zou worden bepaald door de plek waar hun wieg staat. Maar nu Mo is opgegroeid tot een jonge vrouw van 25 blijkt dat een enkelvoudig verhaal over vrouwenrechten en gendergelijkheid in 2020 niet bestaat. Zeker, de wereldwijde *gender gap*, de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen, is volgens het World Economic Forum (WEF) inmiddels met 68 procent gedicht. Maar tegelijkertijd zit er nog een gigantisch gelijkheidsgat.

Zou Mo zich gelukkig prijzen wanneer haar wieg destijds in Amsterdam had gestaan? In Nederland, een land dat zichzelf profileert als koploper in de vrouwenemancipatie, waar vrouwen 'al' honderd jaar naar de stembus kunnen en dat als eerste het huwelijk openstelde voor mensen van hetzelfde geslacht? Datzelfde Nederland zakte afgelopen jaar elf plekken op de gendergelijkheid-ranglijst van het WEF. Ieder jaar rapporteert dit invloedrijke forum over de wereldwijde gendergelijkheid, en daaruit blijkt dat de politieke invloed van vrouwen in Nederland nog steeds achterblijft en de groei wat betreft carrièrekansen van vrouwen stagneert. Nederland staat nu op plek 28; Rwanda (9), Namibië (12) en Costa Rica (13) torenen daar ver bovenuit.

De drie beste en slechtste landen om vrouw te zijn volgens de Gender Gap Index 2020 (waarden tussen 0 – complete ongelijkheid, en 1 – volledige gelijkheid):

1 IJsland	0.877	151 Pakistan	0.564
2 Noorwegen	0.842	152 Irak	0.530
3 Finland	0.832	153 Jemen	0.494
38 Nederland	0.736		

Als het gaat om participatie op de arbeidsmarkt staat Nederland zelfs 60ste. Vrouwen besteden meer tijd dan mannen aan onbetaalde zorgtaken en slechts de helft van de vrouwen is financieel onafhankelijk. Een van de redenen is dat wij tot voor kort nog een van de slechtste partnerschapsverlofregelingen van Europa kenden. Als Mo en haar partner de kraamtaken gelijk willen verdelen, zijn ze beter af in Zuid-Korea of Japan. Mocht Mo de politiek in willen, dan treft ze in Rwanda of op Cuba de meeste vrouwelijk collega's in het parlement. Mocht ze niet in het passende lichaam geboren zijn; Uruguay heeft in overheidsbanen één plaats voor transgenders gereserveerd.

De strijd voor vrouwenrechten, gendergelijkheid en een gezond milieu bestaat dan ook niet enkel uit successen. Ze is als een golfbeweging, zegt academicus en expert op het gebied van gender en klimaat Irene Dankelman: 'Er worden successen geboekt en dan zijn er weer tegenslagen te verwerken.' Dat geldt voor alle twaalf de vrouwentema's van Beijing; de ene keer rolt een golf door, de ander keer

INTERVIEW MET
IRENE DANKELMAN'De impact van
de klimaatcrisis is
niet genderneutraal'

Als ze later groot zou zijn, zou ze 'iets gaan doen met de natuur'. Dat wist Irene Dankelman (1953) al toen ze op de basisschool zat. Dat besef bloeide op door de vele wandelingen die de kleine Irene samen met haar vader maakte door de natuur. Hij leerde haar de namen van de planten en droeg de verwondering over de Nederlandse bossen en vennen op haar over. Na haar studie biologie dook ze eind jaren zeventig in de Nederlandse milieu- en ontwikkelingswereld, die toen nog in de kinderschoenen stond. Ze belandde in een wereld vol mannen. Als enige vrouw op kantoor of bij een lezing voelde ze zich 'best alleen'. Tot ze in 1985 deelnam aan haar eerste Wereldvrouwenconferentie in Nairobi. 'Ik ontmoette daar jonge vrouwen die later levende legendes zouden worden, zoals milieuactiviste en Nobelprijswinnaar Wangari Maathai uit Kenia en de Indiase atoomgeleerde en milieuactivist Vandana Shiva. Beiden koppelen vrede en vrouwenrechten aan een gezond milieu.'

De ontmoetingen en inzichten van die Wereldvrouwenconferentie inspireerde Dankelman samen met Joan Davidson tot het schrijven van het boek *Women and the Environment in the Third World; Alliance for the Future* (1988). Die titel is volgens Dankelman in 2020 niet meer up-to-date. 'We zeggen nu niet meer *women*, maar *gender*. Het gaat nu meer over machtsverhoudingen en de diversiteit en gelijkwaardigheid van een groep. *Environment* trekken we nu breder naar *sustainable development*. En dat *Third World* zou ik nu ook niet meer zeggen, zo denigrerend.'

In het boek belicht ze de persoonlijke verhalen van vrouwen uit het Zuiden, die

© Leonard Fäustle

de eerste en de hardste klappen krijgen van milieuproblemen. De rode draad: de milieucrisis is ontstaan door hetzelfde systeem dat vrouwen minder recht geeft op land, toegang tot financiering, zelfbeschikking. En in dat systeem zitten, net als zijzelf vroeger ervoer, bijna alleen maar mannen. Die onrechtvaardigheid werd de brandstof voor haar levensmissie: de vrouwenzaak verbinden met de klimaatzaak.

Ze zou ook naar Beijing afreizen, maar hoewel haar ticket al geboekt was, heeft ze de conferentie niet gehaald. 'Ik lag in een ziekenhuisbed na een dienstreis naar Indonesië, waar ik toen voor Novib werkte', vertelt de inmiddels doorgewinterde genderexpert, ecoleer en voormalig universi-

tair docent Internationale Ontwikkelingen aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. 'Beijing was wel echt een *milestone*. Want mede door Beijing werd de milieugenda socialer en werd het belang van intersectionaliteit onderstreept, iets wat nu weer heel erg terugkomt. Het gaat er dan over dat de milieucrisis sommige groepen meer raakt dan anderen – dat gaat voorbij man-vrouwverhoudingen, het gaat over iedereen die haar/zijn stem niet kan laten horen.'

Dankelman praat kalm en weloverwogen, ze straalt een bijna Boeddha-achtige rust uit. Met de handen in elkaar gevouwen: 'Dat toppen als Beijing zo succesvol zijn, is ook te danken aan het vuurwerk dat ontstaat als tienduizenden vrouwen, maar ook *indigen-*

ous-, mensenrechten- en jongerengroepen uit alle landen samenkomen om een milieuvriendelijker en socialer systeem op te eisen.'

De belofte van Beijing, gelijke rechten en kansen voor alle meisjes en vrouwen overal, is volgens de strijdlustige Dankelman niet ingelost. 'Gendergelijkheid bestaat nog steeds alleen op papier. Een ook zaken als toegang tot klimaatfondsen pakken nog oneerlijk uit.' Ze moet dan ook concluderen dat het geen tijd is voor een feestje. 'Ja, de gasten zijn er, de slingers hangen en de mooie woorden vliegen je om de oren, maar er zit nog zoveel sociale en economische onrechtvaardigheid in de impact van bijvoorbeeld klimaatproblemen. De klimaatcrisis is veroorzaakt door een x aantal landen, met name door ons westerlingen natuurlijk, en werkt nu als een soort vermenigvuldiger van bestaande ongelijkheden.'

Als ze het soms even niet meer ziet zitten, denkt ze aan de quote van voormalig Congreslid en oprichtster van de Women's Environment and Development Organization (WEDO), feministe Bella Abzug – die zingt altijd wel ergens door haar hoofd. Vrij vertaald: 'Wij vrouwen willen niet opgenomen worden in een vervuilde rivier, we willen dat de rivier schoon en gezond is. Een rivier die stroomt in de richting van een vredige wereld, waar respect is voor ieders mensenrechten, waar de economie draait op rechtvaardigheid en waar we zorg dragen voor een leefbare en gezonde planeet.' Voor Irene Dankelman is die vervuilde rivier veroorzaakt door een patriarchaal systeem dat een kapitalistisch marktmechanisme voortbracht. Dat systeem jaagt aan tot uitbuiting en verwaarlozing van mens en milieu. 'Ja, het huidige systeem moet op de schop. Al spreek ik liever van een transformatie. Als je ook maar een greintje solidariteit voelt, sluit je aan!'

spat-ie nog voordat de kust is bereikt uiteen.

Toch is er elke dag vooruitgang, benadrukt Zohra Moosa, directeur van Mama Cash, een internationaal fonds dat feministisch activisme steunt met kennis, netwerken en fondsenwerven. 'Ja, we voeren dagelijks strijd, maar er is ook elke dag ergens een groep vrouwen die opstaat en voor hun rechten vecht waar dat vorige week nog niet mogelijk was.'

Een van de hoogtepunten sinds Beijing is voor Moosa dat geweld tegen vrouwen is erkend als een publiek- in plaats van een louter privé-issuë. 'Dat is echt gigantisch', zegt ze. Voor Mama Cash is geweld tegen vrouwen en transpersonen een belangrijk thema. In de afgelopen jaren hebben de VN verschillende resoluties aangenomen om alle vormen van geweld tegen vrouwen uit te bannen. Zo zijn er steeds meer landen die verkrachting binnen het huwelijk als een misdaad erkennen. 'Voorheen bestond dat idee van seksueel geweld door je eigen partner gewoonweg niet.' Eenzelfde verschuiving ziet Moosa ook op gebied van kinderzwangerschappen en vrouwenbesnijdenis; 'die nemen af'.

Tegelijkertijd krijgt een op de drie vrouwen in haar leven nog te maken met een vorm van gendergerelateerd geweld. 'Een wereld waarin wordt erkend dat vrouwen een leven zonder geweld waardig zijn', zegt Moosa, 'dat is waar ik naartoe zou willen bewegen.'

Voor Irene Dankelman is een hoogtepunt de koppeling die in Beijing is gemaakt tussen de vrouwenbeweging en het milieu. Oorspronkelijk actief in de milieu- en ontwikkelingsbeweging, kwam Dankelman begin jaren negentig steeds meer activisten tegen die aandacht vroegen voor de impact van het milieu en de natuur op het dagelijks leven van vrouwen. 'Hoe slechter het met het milieu gaat, hoe onzekerder de situatie van veel vrouwen', zegt ze.

Veel vrouwen zijn binnen hun gemeenschap verantwoordelijk voor het organiseren van water en brandstof, maar door klimaatproblemen is dat veel moeilijker geworden. Daarbij hebben vrouwen ook onvoldoende toegang tot essentiële hulpbronnen. Zo heeft 39 procent van de werkende vrouwen een baan in de landbouw of visserij, maar is slechts 14 procent van de landbouwgrondbezitters vrouw (UNWomen).

Dat die onevenredige impact van klimaatverandering op vrouwen en minderheden nu hoog op de internationale agenda staat, is voor Dankelman echt een succes. Maar wat haar vooral hoop geeft is de jonge garde klimaatrechtvaardigheidsactivisten die opstaat en voor wie de samenwerking tussen vrouwen-, inheemse-, ecologische-, minderheids- en LHBTIQ+-rechten een vanzelfsprekendheid is geworden.

Een voorbeeld is natuurlijk eco-activist Greta Thunberg; het jonge boegbeeld van een hele nieuwe generatie klimaatactivisten. 'Zonder gendergelijkheid geen klimaatrechtvaardigheid', twitterde de 17-jarige op Internationale Vrouwendag. Of de Amerikaans/Latijns-Amerikaanse Jamie Margolin (18), queer en Joods, en medeoprichter van klimaatclub ZeroHour. Steeds meer bevlogen vrouwen beklimmen het wereldtoneel om sociale en economische rechtvaardigheid te agenderen. Zo ook Jacina Adern in Nieuw-Zeeland die haar pasgeboren baby naar een VN-Veiligheidsraadvergadering meenam, de veelgelezen Nigeriaanse feministische schrijfster Chimamanda Ngozi Adichie, de Taiwanese president Tsai Ing-Wen die wordt geprezen om haar corona-beleid, en de in 2018 vermoorde Marielle Franco die in Brazilië voor de rechten van zwarte en inheemse vrouwen streed en op het punt stond met haar vriendin te trouwen.

Maar zoals het met golfbewegingen gaat, zijn er naast de hoogtepunten ook tegenstromen. De wereld van 2020 is niet die van 1995. Beijing, weten we nu, kwam op een climax van het geloof in de multilaterale, democratische wereldorde. De Koude Oorlog was voorbij en het zou slechts een kwestie van tijd zijn voordat de golf van voorspoed en samenwerkingen alle kusten had bereikt.

De realiteit blijkt weerbarstiger. Daags na de vrouwenconferentie vertoonden zich de eerste barstjes. Gruwelijke berichten over seksueel geweld tegen vrouwen uit conflictgebieden Joegoslavië, Rwanda en Sierra Leone schokten de wereld. Het vrouwelijk lichaam ingezet als wapen in een oorlogsstrijd benadrukte het belang van vrouwenrechten, maar vooral ook hoeveel er nog moest gebeuren – op alle twaalf de Beijing-thema's. De aanslagen van 11 september 2001 brachten nog meer tegenwind tegen het optimisme; vanaf de eeuwwisseling was het niet gendergelijkheid maar terrorismebestrijding en veiligheid dat de internationale agenda's zou domineren.

En zo zijn het, ondanks de toegenomen welvaart, toch meisjes en vrouwen die in de afgelopen 25 jaar de minste vooruitgang hebben geboekt. De vruchten van ontwikkeling worden niet gelijk geplukt, zegt de Commissie voor de Status van de Vrouw (CSW), de grootste jaarlijkse Beijing-follow-up over gendergelijkheid bij de VN. Tijdens de 64ste zitting van de CSW in maart dit jaar waarschuwde de commissie dat het de meest kwetsbaren zijn, 'waaronder vrouwen en meisjes', die daarbij aan het kortste eind trekken.

Terrorisme, klimaatverandering, grootscheepse bezuinigingen op publieke diensten; de onzekerheid in het leven van veel mensen neemt toe. De armste en meest gemarginaliseerden, zij die het minst aan de huidige crises hebben bijgedragen, worden volgens de VN het hardst geraakt door uitdagingen als migratie en klimaatverandering.

Dit betekent in cijfers dat terwijl de armoede daalt, 7 van de 10 mensen nog steeds in een land wonen waar de ongelijkheid groeit. Dat de 26 rijkste mensen op de wereld evenveel bezitten als de armste helft van de bevolking, en een doorsnee Amerikaan of Australiër in 2,3 dagen net zoveel CO² uitstoot als een Nigeriaan of Malinees in een jaar. Het betekent ook dat de wereldwijde arbeidsparticipatie van vrouwen 26,5 procentpunten onder die van mannen staat (op 48,5 procent) en dat vrouwen en meisjes driekwart van de totale hoeveelheid onbetaald zorgwerk doen.

Waarom komen deze trends en onzekerheden tot uiting? Een aanzwellende golf van conservatieve, populistische en vaak misogynie politiek, zeggen genderexperts. Van de autoritaire Bolsonaro tot Trump, Orban en Duterte; overal staan leiders op die niet veel moeten hebben van gendergelijkheid. Zo zei de Braziliaanse president Bolsonaro dat zijn enige dochter is geboren vanwege de 'zwakte' van zijn vrouw en dat vrouwen lagere salarissen moeten krijgen omdat ze zwanger worden.

Duizenden kilometers oostwaarts staat Turkije, een land waar vrouwen eerder op hoog tempo vrijheden verwierven, nu op het punt om uit de Istanbul Conventie te stappen. Turkije was het eerste land dat dit mensenrechtenverdrag, dat geweld tegen vrouwen moet voorkomen, wettelijk verankerde, maar wil de overeenkomst (net als Polen) nu ontbinden.

Het is een wereldwijde trend, stelt Moosa: 'Op onderwerpen waar we vooruitgang hadden geboekt, gaan we nu weer achteruit.' Het is een strijd tegen genderpolitiek en seksuele zelfbeschikking

'We moeten het vrouwelijke niet langer wegmoffelen, maar herwaarderen'

Toen dr. Kaouthar Darmoni (1968) afgelopen oktober aantrad bij Atria, twijfelde ze over haar titel. Directrice of directrice? 'Ik hing toch naar directrice, maar met die vrouwelijke vorm is hier in Nederland maar weinig eer te behalen. Taal weerspiegelt natuurlijk de maatschappelijke verhoudingen tussen de geslachten in ons landje. Interessant, *non?*'

Ze noemt zichzelf dan nu maar *Présidente Générale*, op z'n Frans. *Bonjour*, zegt ze dan, Kaouthar, *Présidente Générale* van Atria! Aan de flamboyante Darmoni de taak om Atria diverser en inclusiever te maken, en te zorgen dat de boodschap van het kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis ook internationaal aanslaat, bij een nieuwe generatie feministen.

Dat laatste gaat eigenlijk vanzelf. Darmoni praat sierlijk, dansend, vurig. Ze pleit voor het terugbrengen van het sensuele, het lieflijke aspect van de vrouwelijke oerkracht. Die missie belichaamt zij door de magische godinnendans te onderwijzen aan onder meer CEO's, studenten en directeuren, of *Présidents*. 'We moeten het vrouwelijke niet wegmoffelen ten gunste van een *hardcore* mannenwereld. Nee. We moeten haar herwaarderen en met trots uitdragen, de wereld heeft het zo hard nodig!'

Ze ziet de waarde van Beijing vooral in het feit dat er aan het einde van de conferentie voor het eerst een bindende routekaart klaar lag voor de volledige participatie van vrouwen in alle facetten van de samenleving; economie, onderwijs, gezondheid, media,

politieke besluitvorming en het recht op vrij blijven van gender-gerelateerd geweld. 'Zo'n einddocument als dat van Beijing, waarin precies staat wat onze regering hebben toegezegd, heeft ons vrouwen een stok gegeven om mee te kunnen slaan.'

Is het een kwart eeuw na Beijing dan tijd voor een feestje? 'Ik kom uit Tunesië, en op het Afrikaanse continent vieren wij alles. Ik denk omdat iets vieren ook de energie geeft om dóór te gaan.' Hoewel Darmoni ziet dat de implementatie van Beijing nog veel te langzaam gaat, ziet ze hoe nu ten tijde van corona typisch vrouwelijke eigenschappen vitaal blijken om de samenleving te dragen. Empathie, solidariteit met de zwakkeren, cohesie en tijd voor vrienden en familie. Die bleken opeens veel belangrijker te zijn dan

INTERVIEW MET KAOUTHAR DARMONI

gezocht naar vrouwen, maar dat die nergens te vinden waren. 'Gelukkig heeft Neelie Kroes toen gezegd dat hij misschien maar eens een bril moet gaan zoeken. Wat is dat voor flauwekul, in welke eeuw leeft hij nog?'

Zoals Rutte op zijn donder kreeg van Kroes, zo ziet Darmoni dat vrouwen het wereldwijd niet meer pikken om onterecht afgeserveerd te worden. 'Dit is een kantelmoment in de geschiedenis. Het patriërchaat begin te wankelen, het is een kwestie van tijd. De missie van Atria als kennisinstituut is om, op basis van ons erfgoed, beleidsadvies aan *policy makers* te geven en te agenderen. We geven ook informatie als voeding voor de ziel en het brein van activisten. Want wie in opstand wil komen tegen het patriarchale systeem kan het best bewapend zijn met gedegen onderzoek en feiten.'

Ze wil Atria internationaal positioneren om de situatie in Nederland in beweging te krijgen, zodat gender ook hier *serious business* wordt. Hoe dan? 'In Tunesië bijvoorbeeld is er gewoon een minister met de portefeuille emancipatie en gendergelijkheid, zoiets zie ik ook graag in Nederland. Waarom niet een minister van inclusiviteit en diversiteit? Gender past binnen inclusiviteit. We moeten het serieus nemen, dan begeleid je het emancipatieproces ook beter, dat komt de hele samenleving ten goede. Dat ons systeem voor vrouwen, voor homoseksuelen en transpersonen, en ook voor immigranten een systeem van vrede in plaats van stress is. We hebben een visie nodig, nu!'

INTERVIEW MET
ZOHRA MOOSA'Feminisme gaat
voor mij over
rechtvaardigheid'

Haar eerste essay over feminisme schreef Zohra Moosa (1978) op haar dertiende, toen ze nog in Canada woonde. 'Terugkijkend ben ik zowel op persoonlijk als op academisch en professioneel niveau altijd *hard-core* feminist geweest', lacht de directeur van Mama Cash. Haar organisatie werd in 1983 geboren aan een Amsterdamse keukentafel en is daarmee 's werelds eerste vrouwenfonds. Het werk van Mama Cash gaat over over sociale rechtvaardigheid en mensenrechten, zoals Zohra Moosa het graag noemt. 'Mensen denken altijd dat we aan microkredieten doen; maar dat hebben we nooit gedaan. We focussen niet alleen op economische participatie, ons werk gaat over het eerlijker en duurzamer inrichten van de economie en de samenleving, en zorgen dat vrouwen beslissingen over eigen lijf en leven kunnen nemen.

'Vergeleken met andere sociale bewegingen krijgen feministen maar moeizaam toegang tot fondsen. Terwijl juist feministen zaken als macht en ongelijkheid bevragen, de basis waarop onze samenleving staat. En dat is hard nodig! Daarom geeft Mama Cash geld aan activistische vrouwen, meisjes, trans- en interseksuele personen in Azië, Afrika, Zuid-Amerika en Europa. Ja, ook Nederland.'

Volgens Moosa gaat feminisme niet alleen over meisjes en vrouwen, maar over rechtvaardigheid. Niet meer dan logisch dus dat Mama Cash anti-racisme en klimaat-rechtvaardigheid betreft bij gender. 'Het is allemaal met elkaar verbonden. Rechtvaardigheid bestaat niet zonder gender, maar gaat ook nooit over gender alleen.'

Gender is voor Moosa een lens waar je doorheen kijkt om de machtsverdeling in een systeem bloot te leggen. In de podcast

© Leonard Fäuste

Tea with Mama Cash reflecteert ze samen met co-host Happy Mwende Kinyili op persoonlijke manier op de ontwikkelingen rondom feministisch activisme. Hoewel ze de diepte in gaat, blijft haar toon oprecht en wittig. In aflevering 15, *Dromen van een feministische toekomst*, begint ze met: 'Hallo, ik ben Zohra. We gaan het vandaag hebben over het verbeelden van de toekomst en feministische utopia's. Ik heb trouwens een glitterlegging aan en draag een Mad Max-bril, want dat is hoe ik de toekomst zie.'

Hoe kijkt Moosa naar Beijing? 'Ik was er zelf niet bij, maar leerde over Beijing tijdens mijn studie. Het gaf een belangrijke rol en ruimte aan de *civil society* en kwam met radicale ideeën – en ik houd van radicale ideeën! We mogen niet vergeten dat er kei-

hard is gevochten, het was de eerste keer dat zo'n bindend manifest uit de grond is gestampt door de duizenden activisten en feministen die daar aanwezig waren. Het is belangrijk om zo'n monumentale erfenis te eren en dragen.'

Is het tijd voor een feestje, 25 jaar na Beijing? 'Het is altijd tijd voor een feestje. We zitten middenin de strijd, maar we boeken elke dag winst. We strijden voor bevrijding, voor alle vrouwen, meiden, trans- en interseksuele personen die opkomen voor hun rechten.' Maar ondanks de enorme overwinningen die in 25 jaar zijn geboekt, maakt ze zich ook zorgen. Over het recht op abortus bijvoorbeeld, dat door conservatieve krachten telkens strakker wordt aangesnoerd. 'Abortus is nog steeds niet

veiliggesteld, het is nog steeds onderwerp van debat. En waar ik altijd naar op zoek ben is een soort *tipping point*; het moment dat we ons geen zorgen meer hoeven maken of een recht of wet mogelijk toch wordt teruggedraaid. Zoals dat nu is met het vrouwenstemrecht van iets meer dan honderd jaar geleden, dat is veiliggesteld. Andere rechten, zoals dus het recht op abortus, staan wel constant onder druk.'

Moosa vindt het onbegrijpelijk dat de arbeid en het werk van vrouwen zo is ondergewaardeerd. 'De zorg, het fysieke en intellectuele werk. Waarom zien we het werk dat vrouwen thuis doen als zo onbelangrijk? Waarom waarderen we eten in een restaurant, maar niet als een moeder het thuis maakt? Waarom is land vaak verbonden met de achternaam van de man, terwijl het de vrouw is die er jaren op werkt? Waarom hebben vrouwen nog steeds zo weinig controle en eigenaarschap over hun eigen inkomen?'

De recente anti-gender lobby noemt ze afschuwelijk. 'Dit uit zich ook heel concreet in bewuste aanvallen tegen feministen, tegen queers, zij worden publiekelijk beschimpt. Meedogenloze anti-homowetten, het publiceren van namen en adressen van transpersonen en homoseksuelen in de krant, het bespotten van sekswerkers. Dat is echt iets van de afgelopen tien jaar. Nu druppelen dit soort haatcampagnes ook binnen bij organisaties als Amnesty en Greenpeace, maar het beïnvloedde partners van Mama Cash al veel eerder. Daar tegenover zie ik zoveel fonkelen in de feministische beweging, ik zie een enorme kracht om de tegenbeweging te lijf te gaan, ik zie een prachtige nieuwe agenda waarbinnen nieuwe allianties worden gesmeed en inclusiviteit, diversiteit en intersectionaliteit voorop staan. Er is een grotere gedachte ontstaan van de wereld die we willen zien. Er gaat geen dag voorbij dat we niet vooruit komen.'

die op het hoogste niveau wordt gevoerd. Tijdens VN-vergaderingen verenigen deze oerconservatieven zich in wat mensenrechtenactivisten de *'Unholy Alliance'* noemen. Deze groep, bestaande uit landen als Saoedi-Arabië, Rusland, Bahrein en het Vaticaan, heeft met de VS aan hun zijde plots de wind in de zeilen. Resultaat? Thema's als abortus en de rechten van de LHBTIQ-gemeenschap zijn nu *no go*-onderwerpen. En teksten waarin iets als 'reproductieve rechten' staat, worden direct geblokkeerd.

Ook Darmoni, die kenniscentrum Atria leidt, hekelt deze anti-feministische koers. 'Het is een wereldwijd probleem', zegt ze, dat volgens haar begon toen Trump in 2017 de Global Gag Rule invoerde (het besluit om ngo's die aan de toegang tot veilige abortussen meewerken niet meer te subsidiëren), maar nu ook in Europa een rol speelt. 'Het is toch ongelooflijk dat ze in Polen het woord gender ontkennen!', zegt Darmoni, die onder meer refereert aan het feit dat tachtig Poolse gemeenten zich vorig jaar 'vrij van LGBT-ideologie' verklaarden. 'We hebben het over de EU!'

Dat betekent niet dat de vrouwenzaak verloren is. Net als eb en vloed op elkaar volgen, lokt ook deze *backlash* weer een tegenstrooming uit. 'Ik zie sterk verzet in de feministische beweging', zegt Moosa, 'er wordt hard gewerkt om onze rechten te beschermen tegen deze aanvallen.' Zo ontsproot in reactie op de antigeluiden de #MeToo-beweging waarin vrouwen en mannen wereldwijd laten zien hoe alledaags seksueel geweld is, binnen de bestaande ongelijke machtsverhoudingen. En de Global Gag Rule resulteerde onder leiding van voormalig ontwikkelingsminister Ploumen in SheDecides; een internationale coalitie om seksuele zelfbeschikking voor vrouwen overal te wereld te waarborgen.

Hoe zwaar ook, de *backlash* geeft ook munitie voor de strijd, zeggen de geïnterviewden. Zo is er aandacht voor nieuwe thema's en worden er nieuwe allianties gesmeed. Het mondiale systeem waarin onze 25-jarige Mo is opgegroeid, heeft tot diepe ongelijkheid geleid; een ongelijkheid die niet alleen door vrouwen, maar door een waaiertje aan groepen en minderheden wordt gevoeld. Verschillende vormen van onderdrukking overlappen elkaar, dat laat de huidige corona-crisis als geen ander zien; gender, seksuele identiteit, ras, religie, (in)validiteit en klasse; deze thema's staan zelden alleen.

'Rechtvaardigheid gaat voorbij aan de hervorming van geijkte man-vrouwverhoudingen', zegt Dankelman, 'het gaat over iedereen die haar/zijn stem niet kan laten horen.' Ook om mensen die zich niet welkom voelen in hetero-normatieve hokjes, om genderidentiteiten die niet exclusief mannelijk of vrouwelijk zijn, om inheemse vrouwen, vrouwenrechtenactivisten, Black Lives Matter-voorvechters; ze moeten gehoord worden en zich thuis kunnen voelen in een vrouwenbeweging waar ruimte is voor iedereen die opkomt voor rechtvaardigheid.

Dit jaar, de 25ste verjaardag van Beijing, zou een mooi moment geweest zijn om die inclusiviteit van de beweging te onderstrepen. En net zo belangrijk, aldus Darmoni, is de corona-crisis aan te grijpen om toekomstige politieke systemen werkelijk gendersensitief te maken. 'Ervoor te zorgen dat elke regering straks met een genderblik kijkt.' Door corona zijn de bijeenkomsten van het maatschappelijk middenveld, waar deze onderwerpen weer met duizenden genderactivisten besproken zouden worden (in zogeheten Generation Equality Fora), uitgesteld tot 2021. Maar dan zal het moeten gaan gebeuren, de omslag komt eraan, zegt Darmoni: 'De wereld snakt naar onze vrouwelijke kracht.' ●

DE 12 ACTIEPUNTEN VAN BEIJING

De twaalf actiepunten van Beijing zijn: vrouwen en armoede; vrouwen en educatie; vrouwen en gezondheid; geweld tegen vrouwen; vrouwen en gewapend conflict; vrouwen en de economie; vrouwen in besluitvorming; vrouwen en media; vrouwen en institutionele mechanismen; mensenrechten van vrouwen; vrouwen en het milieu en het meisjeskind. Een overzicht van cijfers en feitjes over de ontwikkelingen op deze twaalf actiepunten.

Vrouwen & armoede

- ▶ Sinds Beijing leven er wereldwijd 1 miljard minder mensen in extreme armoede (UN WOMEN 25 Beijing);
- ▶ Ook in Nederland vervallen vrouwen minder vaak in armoede. In 2018 zat 17 procent van de vrouwen die een jaar eerder waren gescheiden onder de lage-inkomensgrens. Vijf jaar eerder was dat nog 25 procent (CBS);
- ▶ Toch heeft armoede een vrouwelijk gezicht: wereldwijd hebben vrouwen van 25 tot 34 jaar 25 procent meer kans dan mannen om in extreme armoede te leven (minder dan 1,90 dollar per dag, ongeveer 1,60 euro. (UN WOMEN 25 Beijing).

Vrouwen & educatie

- ▶ Educatie is een van de succesnummers van Beijing: vandaag de dag gaan meer meisjes naar school dan ooit, maakt 90 procent de basisschool af en is de genderkloof voor schoolinschrijvingen gedicht (UN WOMEN 25 Beijing);
- ▶ Tegelijkertijd voltooit maar drie op de vier meisjes de middelbare school (Atria).

© Sharon Farmer

Vrouwen & de economie

- ▶ De laatste 25 jaar zijn vrouwen meer betaald werk gaan doen. Interessant: de arbeidsparticipatie van vrouwen is het hoogst in enkele van de armste en rijkste landen ter wereld (WorldInData);
- ▶ De ongelijkheid is groot: een CEO van een van de vijf grootste modeketens ter wereld verdient in vier dagen wat een kledingnaaister in Bangladesh in haar hele leven verdient (Oxfam);
- ▶ Wereldwijd doen vrouwen en meisjes meer dan driekwart van de totale hoeveelheid onbetaald zorgwerk (ILO). Er is nog geen land op aarde waar mannen net zoveel tijd aan onbetaald werk besteden als vrouwen (WEF);
- ▶ In 18 economieën kunnen echtgenoten hun vrouwen wettelijk verbieden om te werken (UN WOMEN).

Vrouwen & gezondheid

- ▶ Moedersterfte is de laatste 20 jaar met 38 procent gedaald (UNWomen);
- ▶ De gemiddelde levensverwachting voor Afrikaanse vrouwen is enorm gestegen. In Oeganda werd een vrouw in 2008 gemiddeld 56 jaar. Tien jaar later, in 2018, wordt zij gemiddeld negen jaar ouder (STATISTA);
- ▶ Tegelijkertijd wordt een op de vijf meisjes in ontwikkelingslanden zwanger voor haar 18de verjaardag (Wereldbank);
- ▶ ... en bevalt 33 procent van de inheemse vrouwen zonder verloskundige (UN WOMEN 25 Beijing).

Vrouwen & besluitvorming

- ▶ Er komen steeds meer vrouwen in de politiek; toch bezetten mannen nog altijd 74 procent van de parlementszetels, bekleden ze 73 procent van de managementfuncties en vertegenwoordigen ze 70 procent van de klimaatonderhandelaars (UN WOMEN 25 Beijing).

Geweld tegen vrouwen

- ▶ Een van de grote verdiensten van Beijing: in 80 procent van de landen ligt een nationaal plan voor gendergelijkheid klaar. Twee derde van de landen heeft wetten aangenomen om een einde te maken aan huiselijk geweld (UN WOMEN);
- ▶ Toch heeft bijna een op de vijf vrouwen (18 procent) het afgelopen jaar te maken gehad met geweld van een intieme partner;
- ▶ Kwamen in 2019 in Turkije 413 vrouwen om door huiselijk geweld; een stijging ten opzichte van eerdere jaren (de Volkskrant);
- ▶ Nieuwe vormen van gender-gerelateerd geweld doen hun intrede, vormen die in 1995 nog niet eens bekend waren. Zo is cyberpesten een groot probleem dat één op de tien vrouwen van 15+ heeft meegemaakt (UN WOMEN 25 Beijing).

Vrouwen & milieu

- ▶ 2 miljard mensen kregen tussen 1990 en 2010 toegang tot schoon drinkwater (UNWomen);
- ▶ In 2020 protesteerden wereldwijd 13 miljoen jongeren tegen klimaatverandering (UN WOMEN 25 Beijing);
- ▶ Ze maken zich onder meer zorgen over het feit dat de armste helft van de wereldbevolking, 3,5 miljard mensen, verantwoordelijk is voor 10 procent van de uitstoot van broeikasgassen, terwijl de rijkste 10 procent de helft van alle uitstoot veroorzaakt (Oxfam).

Vrouwen & mensenrechten

- ▶ Niemand die dit artikel leest gaat echte gendergelijkheid meemaken. En veel van onze kinderen waarschijnlijk ook niet. Dat blijkt uit de sombere data van de Global Gender Gap Report 2020, dat onthult dat gendergelijkheid de komende 99,5 jaar nergens op de wereld behaald gaat worden;
- ▶ LGBTIQ: In 72 landen is homoseksualiteit strafbaar; in 46 landen geldt dat ook voor vrouwen; in slechts 9 landen zijn LHBTIQ-rechten opgenomen in de grondwet en in 26 landen is het huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht erkend (Amnesty).

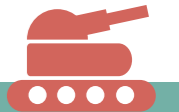
Vrouwen & institutionele mechanismen

- ▶ 2020 is een speciaal jaar voor vrouwen; we vieren de 25ste verjaardag van Beijing; de 20ste verjaardag van resolutie 1325 van de VN-Veiligheidsraad over vrouwen, vrede en veiligheid en het bestaan van 5 jaar duurzame ontwikkelingsdoelen.

Vrouwen & gewapend conflict

- ▶ Dit jaar is het twintig jaar geleden dat de VN-resolutie 1325 over vrouwen, vrede en veiligheid werd aangenomen. Sindsdien is de invloed van vrouwen op vredesonderhandelingen gegroeid. Maar het geweld tegen vrouwen is nog niet afgenomen (OneWorld);
- ▶ Seksueel gender-gerelateerd geweld wordt in veel conflicten nog steeds als oorlogswapen ingezet; geweld zoals verkrachting, gedwongen huwelijken, gedwongen zwangerschap, gedwongen abortus, marteling, mensenhandel, seksuele slavernij en de opzettelijke verspreiding van soa's zoals hiv en aids (Atria);
- ▶ 80 procent van de vluchtelingen op de wereld is vrouw of kind (EIGE).

Vrouwen & media

- ▶ Slechts in 1 op de 4 nieuwsitems spelen vrouwen de hoofdrol (Atria).

Bruggenbouwer én steen des aanstoets

Voor Ilhan Omar is het persoonlijke politiek.

Als jonge zwarte vrouw, moslima en vluchteling heeft ze een bijzondere plaats in het Amerikaanse Congres en roept ze zowel haat als hoop op.

Tekst: Elian Yahye

'Organized people beat organized money', twitterde Ilhan Omar (37) op 12 augustus triomfantelijk, een dag nadat ze voor de tweede keer de voorverkiezingen voor een zetel in het Huis van Afgevaardigden won. Naar alle waarschijnlijkheid zal ze terugkeren naar het Amerikaanse Congres. Daar vertegenwoordigt ze het 5de district van de staat Minnesota namens de Democratic Farmer Labor Party (DFL), die op landelijk niveau gelieerd is aan de Democratische Partij. Maar het was nagelbijten voor Omar deze zomer. Na slechts twee jaar Congreslid te zijn geweest wachtte haar een goed georganiseerde campagne van haar belangrijkste uitdager. Uiteindelijk won ze de voorverkiezingen met 58 procent van de stemmen.

Twee van haar nauwste politieke bondgenoten, de Congresleden Rashida Tlaib en Alexandria Ocasio-Cortez, trof hetzelfde

lot. Alle drie horen ze bij de *Squad*, jonge progressieve vrouwen van kleur die in 2018 tot het Huis verkozen werden. Uiteindelijk wonnen ze hun voorverkiezingen met comfortabele marges, maar Omars bezorgdheid was niet onterecht. Haar veelbewogen eerste termijn als Congreslid werd getekend door media-ophef en openlijke kritiek van haar partijgenoten. En bovendien – al zou Huisvoorzitter Nancy Pelosi het nooit met zoveel woorden zeggen – is het geen geheim dat Omar niet geliefd is bij de partijtop.

De Republikeinen zijn veel opener over hun afkeer van het jonge Congreslid. In de zomer van 2019 riepen aanhangers van president Trump hem tijdens een campagnebijeenkomst op om de Somalisch-Amerikaanse immigrant Omar 'terug naar haar eigen land te sturen'. Eerder die week richtte de president zijn pijlen in een serie tweets

expliciet op de vrouwen van de *Squad*. Ook nu benadrukt hij dat zijn presidentschap de laatste verdedigingslinie is tegen de oprukkende *radical left*. De gematigde Joe Biden mag dan in naam de Democratische presidentskandidaat zijn, uiteindelijk is hij slechts een marionet. Trump wil de kiezers duidelijk maken: een stem op Biden is een stem op Ilhan Omar.

Omar is binnen haar partij eerder een *outsider* dan een machtsfactor, maar dat mag de president niet deren. Haar naam werkt als een rode lap op een stier bij zijn achterban. Het maakt het des te bijzonderder dat deze zwarte moslima, die een geliefd mikpunt is van rechts Amerika en openlijk de confrontatie durft te zoeken met haar eigen partij, in het Congres is terechtgekomen. 'Ik kijk uit naar de dag dat ons Congres de Amerikaanse bevolking écht weerspiegelt', vertelt ze via de mail.

Omars wortels liggen in Baidoa, een stad in het zuiden van Somalië. Haar moeder overleed al op jonge leeftijd. Het waren daarom vooral mannen, onder wie haar opa Abukar, die in haar opvoeding een belangrijke rol speelden. Toen het in Somalië steeds onveiliger werd, kwam Omar met haar familie via een Keniaans vluchtelingenkamp in de VS terecht. Ze vestigde zich in Minneapolis, de grootste stad in Minnesota en een hub voor Somalische immigranten. In 2000 kreeg Omar officieel Amerikaans staatsburgerschap, een jaar voor de aanslagen van 9/11 – die ertoe leidden dat Amerikaanse moslims met toenemende argwaan door hun landgenoten bekeken werden.

Aan *The New York Times* vertelde Omar vorig jaar hoe ze op school gepest werd en klasgenoten kauwgom in haar hijab stopten. 'Dat ze dit doen betekent dat ze zich bedreigd voelen door je bestaan', had haar vader gezegd. Omar koos er bewust voor haar identiteit te omarmen – en in haar voordeel te gebruiken. 'Als vluchteling weet

ik wat honger is', mailt ze. 'Als zwarte vrouw weet ik wat discriminatie is. En als moslima snap ik de impact van Trumps inreisverbod.' Het persoonlijke is politiek.

'Vrouwen moeten zelf de macht naar zich toetrekken'

Dat Omar zo controversieel is in haar partij, is op het eerste oog opvallend. Onder Democraten is taalgebruik rondom identiteit al langer salonfähig. Niet in het minst omdat hun achterban, in tegenstelling tot die van de Republikeinen, ontzettend divers is. Zo deed Joe Biden voordat hij Kamala Harris koos als zijn *running mate* weinig toezeggingen over wie hij het liefst als vicepresident zou zien, behalve dat ze een 'vrouw van kleur' moest zijn. Vier jaar eerder schaarden de Democraten zich achter de eerste vrouwelijke presidentskandidaat met de slogan *'I'm with her'*. Maar voor Omar is vrouwenemancipatie niet slechts een kwestie van labels en uiterlijke kenmerken, en dat is waar het soms wringt.

Over het belang van vertegenwoordiging van vrouwen van diverse komaf zijn Omar en het partij-establishment het eens. Maar als Omar enthousiast campagne voert voor *Medicare4All*, een door de overheid bestierd gezondheidszorgsysteem naar Europees model, zijn de Democratische partijtop en

de meeste Democratische beleidsmakers opeens in geen velden of wegen te bekennen. Niet in het minst vanwege de donaties die ze ontvangen van verzekeringsmaatschappijen die niet zitten te wachten op een nieuw systeem. Maar volgens Omar hebben Amerikaanse vrouwen een systeemverandering wél nodig. Veel van hen werken parttime, en om een goede zorgverzekering te hebben ben je in de VS vaak afhankelijk van je werkgever. *Medicare4All* maakt een einde aan die onzekerheid. 'Gezondheidszorg op zichzelf is een *women's issue*.' Ook als dat bij belangrijke geldschietters in het verkeerde keelgat schiet.

Dezelfde dynamiek zie je aan de rechterkant van het politieke spectrum. Omar is niet alleen het mikpunt van xenofobe aanvallen omdat ze een hoofddoek draagt, maar ook vanwege de manier waarop ze de heilige huisjes van het Amerikaanse buitenlandbeleid omver schopt. Het verwijt dat zij 'on-Amerikaans' is klopt op een bepaalde manier: als Somalische vluchteling vertegenwoordigt zij een perspectief dat Amerikanen niet gewend zijn om te horen.

Eind vorig jaar wekte Omar de toorn van televisiekanaal *Fox News* toen ze zich in een speech uitsprak tegen het 'Amerikaanse imperialisme', een verwijzing naar de soms catastrofale bemoeizucht van de grootmacht in de wereld. Ook is ze kritisch op de invloed van pro-Israëlische lobbygroepen als AIPAC in de VS, wat heeft geleid tot beschuldigingen van antisemitisme. In het Congres is ze een van de felste tegenstanders van de Amerikaanse betrokkenheid bij de oorlog in Jemen. 'Uit principe ben ik tegen oorlog; ik

heb het zelf meegemaakt.'

Maar ook haar eigen achterban houdt Omar niet altijd tevreden. Amerikaanse moslims worden over het algemeen als liberaler gezien dan Europese geloofsgenoten, maar voelen zich niet altijd op hun gemak bij Omars expliciete steun voor seksuele vrijheden en haar deelname aan *Pride*-optochten. Uit progressieve kritiek kreeg ze kritiek toen ze niet voor een resolutie stemde om de Armeense genocide te erkennen. Naar eigen zeggen omdat erkenning van tragedies volgens haar geen politieke stok moet zijn om andere landen (in dit geval Turkije) mee te slaan, maar daarmee namen veel linkse activisten geen genoegen. Het is de paradox van Ilhan Omar als politiek fenomeen: ze is een unieke bruggenbouwer, maar tegelijkertijd een steen des aanstoots voor iedereen.

Voor zo'n rol heb je op zijn minst een dikke huid en een flinke dosis doorzettingsvermogen nodig. Omar beschikt duidelijk over beide – waarschijnlijk een familietrekje. Haar opa, die zelf een overheids carrière in Somalië achter de rug had, was ook in de VS politiek betrokken. Zonder uitnodiging bezocht hij stembijeenkomsten van de DFL, terwijl hij amper Engels sprak. 'Toen ik veertien was vroeg hij me om met hem mee te gaan en de bijeenkomsten voor hem te vertalen.' Het was een van de meest vormende ervaringen uit haar jeugd. Uiteindelijk werd de DFL Omars politieke uitvalsbasis. Voordat ze naar het landelijke Congres ging zat ze namens de partij in het Huis van Af-

Ilhan Omar

gevaardigden van Minnesota.

Omar leeft volgens haar eigen regels – en krijgt het daarmee soms voor elkaar dat bestaande regels aangepast moeten worden. Haar keuze om een hoofddoek te dragen was in haar tienerjaren het mikpunt van pesterijen, maar na haar verkiezing als Congreslid was het de reden dat de officiële regels omtrent hoofdbedekking in het Huis van Afgevaardigden aangepast moesten worden. Ook tijdens haar verkiezingscampagne trok ze zich weinig aan van bestaande normen. Ze nam expliciet geen donaties aan van bedrijven, een keuze waarmee je jezelf financieel erg in de voet kan schieten.

'Ik kijk uit naar de dag dat het Congres de Amerikaanse bevolking echt weerspiegelt'

Deze zelfverzekerdheid ziet Omar graag ook terug bij andere vrouwen. 'Vrouwen moeten stoppen met toestemming vragen, en de macht naar zich toetrekken.' In Minnesota werkte ze voor een organisatie die Somaalisch-Amerikaanse vrouwen hielp om deel te nemen aan het politieke proces. Nu als Congreslid heeft ze een duidelijke voorbeeldrol, die ze omarmt. In 2018 was ze een van de toonaangevende vrouwen die te zien was in de videoclip van *Girls Like You* van rockband Maroon 5 en rapper Cardi B.

Maar het leven van een Congreslid in de spotlights vraagt ook persoonlijke offers. 'Onlangs kreeg ik last-minute te horen dat ik aanwezig moest zijn tijdens een stemming, maar die viel tijdens Eid al-Adha, een belangrijke islamitische feestdag.' Bovendien ligt haar privéleven onder een vergrootglas. Over Omar en haar gezin gaan online allerlei complottheorieën en beweringen de rondte. Uit onderzoek bleek dat in de aanloop naar de verkiezingen in 2018 van de 113 duizend – vaak islamofobe – tweets over moslimkandidaten er 90 duizend over Omar gingen.

De haat blijft niet beperkt tot de krochten van het internet: vorig jaar werd de 56-jarige Patrick Carlineo opgepakt omdat hij een moordaanslag op het Congreslid wilde plegen. Maar hoewel Omar stellig en fel kan

zijn, is ze niet wraakzuchtig. Ze wilde niet dat Carlineo een tienjarige gevangenisstraf zou krijgen, maar pleitte in plaats daarvan in een open brief voor compassie. Uiteindelijk gelooft Omar dat zelfs met de meest fervente Trump-aanhanger verzoening mogelijk is. 'Trump probeert het land nu te verdelen met zijn racistische retoriek om af te leiden van de onderwerpen waar het echt om draait.' En Omar ziet het vooral als haar taak om deze thema's wel over het voetlicht te brengen.

Wat dat betreft heeft ze de wind in de zeilen. Er is veel steun voor progressieve ideeën. De meerderheid van de Amerikanen schaarde zich achter zowel een substantiële verhoging van het minimumloon als Medicare4All. Ook de steun voor de recente Black Lives Matter-protesten is opvallend hoog. Vooral de jonge generatie is progressiever dan ooit. Omars eigen 17-jarige dochter Isra Hirsi speelt een belangrijke rol in de Sunrise Movement, de klimaatbeweging die in korte tijd de Green New Deal op de kaart heeft gezet. President Trump heeft een energieke en loyale achterban, maar het lijkt een kwestie van tijd totdat de jongere generatie aan het roer komt te staan en de toorts van Omar en haar medestanders kan overnemen.

Niet dat Omar nu achterover kan leunen; de progressieve opleving vertaalt zich maar mondjesmaat in de koers van de Democratische Partij. De Democraten hebben zich de afgelopen vier jaar vooral opgesteld als algemene anti-Trump-coalitie zonder ideologische kern – tot op het punt dat zelfs de haviken uit het Bush-tijdperk zich er thuis voelen. Op beleidsniveau valt er voor Omar nog een hoop te winnen. Terwijl de waarschuwingen van klimaatwetenschappers steeds dreigender worden, is er op het laatste moment een bepaling uit het officiële Democratische partijprogramma gehaald die overheidssubsidies aan oliebedrijven veroordeelt. En zelfs nu de pandemie door het land raast, spreken de Democraten zich niet volmondig uit voor Medicare4All.

Omar heeft haar droom – een overheid die alle Amerikanen vertegenwoordigt – een stuk dichterbij gebracht. Nu is het zaak om ervoor te zorgen dat het Congres dingen ook anders gaat *doen*. Moeten de idealistische *Squad*-leden prioriteiten gaan stellen, en zo ja, welke? Moeten ze de confrontatie met de partijtop nog meer opzoeken? Wat wordt Omars rol? Keuzes die haar niet per se geliefder zullen maken – maar ze is nooit de politiek ingegaan om geliefd te zijn. ●

Gader Shafiq

De oneerlijkheid van de gelijkheidsstrijd

Op een van de heetste augustusdagen ging ik mijn vriend Marcel Hallmans, een gepassioneerde imker, een handje helpen. Op een bloeiende heide en met bramen gevulde Overasseltse Vennen openden we één voor één de bijenkasten, bekeken we de volkeren en haalden we er volle honingramen uit.

De koningin zorgt er met de verspreiding van de koninginnenstof voor dat binnen het volk alles rustig verloopt. De werksters doen het werk en de mannen, ook wel darren genoemd, zijn van ondergeschikt belang en worden slechts beperkt getolereerd. Na half augustus worden ze geweerd en gaan ze dood. Pas sinds de 17de eeuw weet men dat het niet de koning, maar de koningin is die aan het hoofd staat van een van de best georganiseerde levenssystemen. Een absoluut matriarchaat!

Het observeren van deze fascinerende wereld heeft mij aan het denken gezet. Over de patriarchale wereld van de mens waarin goden, profeten en heersers de lakens uitdelen. De wereld waarin hebzucht regeert, met onophoudelijke onvrede, armoede en onderdrukking als gevolg.

Eenmaal thuis keek ik naar een reportage van *Loya Jirga*, de door de Afghaanse regering georganiseerde bijeenkomst bedoeld om de toestemming van het volk te verkrijgen voor de vrijlating van vierhonderd Taliban-terroristen uit de gevangenis. De vrijlating van moordenaars van onschuldige burgers is onderdeel van het akkoord dat de Amerikaanse regering onder druk van Saoedi-Arabië met de Taliban heeft bereikt. Terugtrekking van Amerikanen en overdracht van de macht aan de Taliban is onderdeel van de geopolitieke agenda van Saoedi-Arabië.

De meerderheid van de weinige aanwezige vrouwen zijn de braaf applaudisserende echtgenotes, dochters of zussen van invloedrijke krijgsheren en stamhoofden. Tijdens de speech van president Ghani stond plotseling de dappere parlementariër Belqis Roshan op om het luide 'nee' van de Afghaanse vrouw ten gehore te brengen. Zij werd geslagen en de zaal uitgezet. Een man met een vrome zwarte baard haastte zich naar de microfoon en riep: 'Er is geen plek voor de goddeloze hoeren die vanuit het Westen gesteund worden...!'

In de stem van Roshan weerklonk de stem van mijn eigen moeder, die als onderwijzeres decennialang mannen overhaalde hun dochters naar school te sturen. Ook weerklonk de luidruchtige stem van Magul, vriendin en collega van mijn moeder die in de jaren zeventig en tachtig de enige fietsende vrouw in Kabul was. De stem van vrouwen die voor elementaire rechten van vrouwen streden. De droom van erkenning van het met muren omheinde vrouwelijke intellect waar dat arme land behoefte aan heeft. De zucht van de weerloze Afghaanse vrouw die, meer dan ooit, uitgehuwelijkt en gestenigd wordt.

Ik vroeg me af waarom zo'n heldhaftig optreden van Belqis Roshan de westerse media niet bereikt?

Tijdens mijn laatste reis naar Kabul sprak ik een feministe die over haar teleurstelling in de Europese vrouwenbewegingen vertelde. 'Wij zetten onze strijd voort zonder te hoeven rekenen op westerse emancipatiebewegingen.'

Het beeld van een vrouw in een boerka die door een Talibanstrijder midden op het voetbalveld van het stadion van Kabul geëxecuteerd werd, werd een symbool dat gebruikt werd om de oorlog te rechtvaardigen. De opeenvolgende militaire interventies werden geïntroduceerd als missies die gericht zijn op herstel van gerechtigheid, rechten van vrouwen, onderwijs etc. De miljarden van naïeve westerse belastingbetalers verdwenen in programma's van ontwikkelingsorganisaties, die hoge ogen gooiden met projecttitels vol beloften van 'gelijkheid, emancipatie, democratische vernieuwing, het bevorderen van politieke participatie van vrouwen...' Vraag aan de Afghaanse vrouw en haar dochters wat ze van deze missies van herstel hebben gemerkt... zij zullen u het antwoord schuldig blijven.

De Nijmeegse politicologe met Afghaanse achtergrond Lema Salah telde 52 internationale organisaties die zich met de positie van de Afghaanse vrouw bezighielden. Zij vertelde mij dat er geen antwoorden kwamen op haar vraag over de bereikte effecten. Helaas is de expertise van de naar Europa gevluchte Afghaanse feministen nauwelijks benut om te voorkomen dat goede bedoelingen van Dolle Mina's hier, tot beroerde resultaten daár leiden. Ik heb het over de onder de vrouwen daar erkende professionals, die door de wereld van internationale samenwerking hier ongezien blijven.

Het is tijd voor een eerlijke reflectie op een kosten-batenanalyse van de inspanningen van gender-adviseurs uit het Westen. Solidariteit betekent inzicht. Het is tijd om de inspanningen van Afghaanse vrouwen te erkennen, daarvan te leren, en vanuit dat inzicht in de problemen en het probleem-eigenaarschap te helpen met stevige leiderschapsprogramma's voor Afghaanse vrouwen. Zolang zij geen heft in eigen handen hebben, blijven zij zonder stem en zonder rechten overgeleverd aan de willekeur van gewelddadige ideologieën.

Elk bijenvolk van Marcel wordt door een eigen koningin aangestuurd. Een goed georganiseerd systeem met behoud van eigenheid, gerelateerd aan de omgeving. Het beeld van een volmaakt matriarchaat, zoals in de bijenwereld, heeft helaas geen enkele emanciperende uitwerking op de mens gehad.

Gader Shafiq (51) is columnist, dichter en directeur van Bureau Wijland, partner in diversiteit en duurzaamheid. In 2020 werd hij uitgeroepen tot Nijmegenaar van het Jaar

'Vandaag ruik je traangas, morgen ruik je vrijheid'

Yasmine © Akram Mousa

Zij waren het kloppend hart van de revolutie in hun land: de Irakese Yasmine wisselde borstvoeding geven af met traangas ontduiken in Bagdad, terwijl Wafa via ondergrondse buurtgroepen in Khartoum de protesten tegen het Soedanese regime bleef aanjagen. Met steun van feministe Anke Kluppels van vredesbeweging PAX willen zij de rol van vrouwen voor, tijdens en na de revolutie versterken.

Tekst: Marlies Pilon

President Mahdi en zijn sektarisch bewind in Irak en dictator Omar al-Bashir in Soedan zijn door burgerprotesten uit het zadel gewipt. Maar nu is de strijd voor activistische vrouwen als Yasmine (Irak) en Wafa (Soedan), die deelnamen aan de revolutie, pas écht begonnen. Via een nieuw programma van onder andere vredesbeweging PAX wisselen ze met elkaar strategieën, tips en trucs uit om de vrouwenbeweging in hun land sterker en inclusiever te maken. En te zorgen dat er niet over, maar door vrouwen wordt gepraat aan de onderhandelingstafels.

Afgelopen januari, nog voordat corona dat soort reizen tegenhield, vlogen Yasmine en Wafa voor een paar dagen naar Istanbul. In de stad waar Oost en West elkaar ontmoeten, maakten ze kennis met Anke Kluppels, programmaleider gender, vrede en veiligheid bij PAX, om samen vorm te geven aan het door ministerie van Buitenlandse Zaken gesteunde programma *Al-thawra untha* (de revolutie is vrouwelijk). Een samenwerkingsverband van PAX, SIHA en Un Ponte Per.

'Het doel van Istanbul was om binnen het thema gender, vrede en veiligheid een vijfjarig programma te overleggen dat feministisch activisme in (post-)conflictsituaties versterkt', vertelt de rijzige Kluppels. De van oorsprong Vlaamse reisde de wereld van internationale samenwerking en vrouwenrechten over om uiteindelijk bij vredesbeweging PAX neer te strijken. Los van de gevestigde ngo's wil PAX juist ook de lossere en meer informeel opererende feministische netwerken in Irak en Soedan steunen. In Istanbul werd afgesproken dat besluitvorming gebeurt op basis van gelijkwaardigheid en consensus.

Acht maanden na die ontmoeting videobellen we met de twee gedreven vrouwen vanuit het hoofdkantoor van PAX in Utrecht. Het digitale weerzien is uitgelaten en hartelijk. Lachend maken ze naar elkaar het vredesteeken, een wijs- en middelvinger de lucht in. De in Bagdad geboren Yasmine, rood geverfd haar, woeste wenkbrauwen en elegante neuspiercing, vertelt hoe haar activisme vorm kreeg.

'Toen mijn ouders vier dochters kregen, vond iedereen dat zielig voor mijn vader. Maar hij zei altijd dat hij zich gezegend voelde. Hij leerde mij dat ik evenveel rechten heb als de jongens en mannen om mij heen.'

Ze kwam er op de universiteit achter dat dat niet altijd het geval is. 'Je cijfers worden deels gebaseerd op je reputatie – die bepaalt of je later wel of geen baantje bij de overheid kan krijgen.' Ze herinnert zich een voorval van haar vriendin, die op Whatsapp een foto had gedeeld van een meisje met een sigaret tussen haar vingers. 'Haar docent zag die foto en lichtte de decaan en haar ouders in. Haar reputatie was gelijk gekelderd. Terwijl bijna alle jongens roken, ook in het universiteitsgebouw zelf! Het is enorm frustrerend om je als vrouw door dit door mannen opgezette systeem te moeten wurmen.'

Tussen 1992 en 2018 was slechts 13 procent van de onderhandelaars, 3 procent van de bemiddelaars en 4 procent van de ondertekenaars van grote vredesprocessen vrouw (VN Council of Foreign Relations)

Ook Yasmine ondervond het klappen van de patriarchale zweep. Met een bachelor Rechten op zak kon ze aan de slag binnen het strafrecht. Maar al snel merkte ze dat ook daar alles om eer en reputatie draait. Haar werk werd bovendien gefrustreerd omdat iedereen extra geld van haar vroeg. Toen ze daar een officiële klacht over indiende, werd ze stante pede ontslagen. Haar droom om advocaat te worden viel in duigen.

Het gaf haar wel kruit voor een nieuwe fase in haar leven; nu is ze aangesloten bij het Irak Social Forum, een breed gedragen vreedzame burgerbeweging waar ze vrijwilligers inspireert en traint. Ze hielp mee met het voorbereiden van de protesten vorig jaar tegen het sektarisch bewind en de aanhoudende corruptie in het land. De Oktoberrevolutie was geboren; het grootste burgerverzet in Irak sinds de val van Saddam Hussein. Dit keer begaven ook moeders, jonge vrouwen en dochters zich op de pleinen door het hele land. De zorg voor haar acht maanden oude baby wisselde ze af met haar man. Een schizofreen bestaan, schipperend tussen borstvoeding geven, slapen en protesteren.

Vreedzame bewegingen zijn bijna twee keer zo succesvol als bewegingen die geweld gebruiken (Peacewomen.org)

'Ons werd eerst gezegd dat protesteren in de publieke ruimte te gevaarlijk is voor een vrouw. Maar wij gaven de medische hulp, wij regelden een tuktuk voor vervoer, wij zorgden voor water. Vrouwen deden mee, schreeuwden mee, streden mee. Net zo lang totdat de progressieve mannen begrepen: deze revolutie is van ons allemaal. Zij vormden een beschermende ketting om ons heen en zongen mee met onze slogans.' Haar favoriet: 'Vandaag ruik je traangas, morgen ruik je vrijheid.' Hoewel ex-president Mahdi eind november aftrad, gingen de protesten door, omdat de bevolking zat in van het elitaire systeem dat vooral draait om zelfverheerlijking.

'De cijfers op de universiteit werden deels gebaseerd op reputatie'

'De vrouwen gaven kleur aan Tahrir Plein door haar te versieren met graffiti en politieke cartoons. Dat is een rebelse daad, want kunst werd altijd als iets duivels gezien. Nu is het hoog tijd dat vrouwen ook het bestuur en de wetten van dit land gaan inkleuren. Waarom is eerwraak nog steeds toegestaan in mijn land, waar vrouwen met toestemming van de wet worden vermoord om de familie-erf te reinigen?'

Yasmine weet wel wat nodig is om meer vrouwen in de politieke besluitvorming te krijgen. Allereerst moeten meisjes en vrouwen hun rechten kennen en weten hoe ze die moeten claimen. Daarnaast moeten meisjes de grondbeginselen van de politiek kennen, en hoe ze zich daarin kunnen bewegen. 'Een vrouw die nu op een hoge positie zit, is daar neergezet door mannen. Die laten haar nauwelijks aan het woord, en ze doorziet de wetgeving niet omdat ze daar niet voor is klaargestoomd. Op deze manier vult zij misschien wel een quotum, maar blijft vrouwenparticipatie vooral gebakken lucht!'

Terwijl Yasmine praat – half Arabisch, half Engels – knikt Wafa, gehuld in een roze gewaad, vanuit Khartoum instemmend mee: 'Het is grappig, op het eerste gezicht zou je niet zeggen dat Irak en Soedan zoveel gemeen hebben, maar onze strijd is in feite hetzelfde. Ik bewonder je, zuster.' Een uur voor dit videogesprek debuteerde Wafa op de nationale Soedanese televisie. Een persoonlijke en maatschappelijke mijlpaal. Want een donkere vrouw uit het gemarginaliseerde en arme zuiden van Soedan, die zie je niet op tv. Of beter: zag je er tot voor kort niet.

De krachtige Wafa stond aan de wieg van de revolutie in Soedan. Als senior program manager van the Strategic Initiative for Women in the Horn of Africa (SIHA) reist zij al jaren door het land, vooral langs de arme en gemarginaliseerde gebieden zoals Darfur en Blue Nile, waar haar eigen wieg stond. Opgroeiend zag ze hoe de meisjes in haar buurt het eten voor hun broertjes moesten ko-

ken en hun schooluniformen moesten wassen, terwijl ze zelf niet naar school mochten. Zij had meer geluk; haar ouders waren progressief en voedden hun kinderen gelijkwaardiger op.

In vredesakkoorden is gender-sensitieve taal een belangrijke basis voor genderinclusie tijdens de vredesonderhandelingen. Maar de overgrote meerderheid van de akkoorden besteedt geen concrete aandacht aan gendergelijkheid of vrouwenrechten. Tussen 1990 en 2018 stond slechts in 353 van de 1789 akkoorden, in meer dan 150 vredesprocessen, speciale bepalingen over vrouwen, meisjes of gender (UNWomen).

Maar de oorlog kwam te dichtbij, ze herinnert zich de militairen in de straat, de geweschoten. Ze zag verkrachte vrouwen en kapotgeschoten mannen in het ziekenhuis. De situatie werd te gevaarlijk en de familie besloot te verhuizen naar de hoofdstad Khartoum. Wafa ging vrouwenrechten en gender studeren aan de universiteit. 'Ik leerde daar dat je gender bepalend is voor je rol in de maatschappij, net als je leeftijd, etniciteit, sociale klasse, ras en seksuele oriëntatie. Het voelde alsof mijn wereldbeeld scherper werd.' Haar scherpere zicht maakte van haar een feministische activist, voor haar een *way of life*, zegt ze.

De protesten in Soedan tegen het moorddadige regime van Omar al-Bashir begonnen op 13 december 2018. Maar PAX, samen met partner SIHA, is al jarenlang bezig met het steunen van verzet en bevechten van ongelijke gendernormen in Soedan. SIHA heeft een enorm netwerk aan formele en informele vrouwengroepen over het hele land opgebouwd. De revolutie was dus niet zozeer het begin, maar eerder de apotheose van langdurig verzet ten tijde van een meedogenloos regime.

Wafa organiseerde namens SIHA onder andere buurtgroepen waar activisten van lokale gemeenschappen de protesten coördineerden en mensen mobiliseerden. Deze *bottom-up* manier van organiseren zorgde ervoor dat werkelijk iedereen meedeed. 'Ik zie nog de oma's die water droegen, de jonge vrouwen die eten maakten voor de demonstranten en zakdoeken uitdeelden tegen het traangas, de meisjes die informatiefolders verspreidden toen het internet werd geblokkeerd.' Volgens internationale media was 70 procent van de demonstranten vrouwelijk.

Toen Bashir vier maanden later werd afgezet door het leger, eisten de demonstranten een burgerregering. Het leger gaf daaraan geen gehoor, en er werd een massale sit-in demonstratie georganiseerd in Khartoum. Wafa gaf er een speech. Haar favoriete leus? 'Meisjes blijf sterk, deze revolutie is voor jullie!' De demonstranten creëerden er een soort mini-maatschappij waar vrouwen voor het eerst vrijelijk naast mannen konden bewegen. Binnen die veilige zones ontstond op kleine schaal een wereld die tot dan toe niet had bestaan.

Totdat het leger in het wilde weg op betogers begon te schieten. Wafa legde alles vast met een camera. 'Dat het leger toen vreedzame burgers doodde, is in feite ook zijn ondergang geworden', vertelt ze daarover. Wafa gelooft heilig in gewelddoos verzet. Dat legt namelijk de waanzin bloot, zegt ze, van een gewelddadig systeem.

De transitieperiode geeft de Soedanezen meer vrijheid. De onderdrukkende openbare orde-wet, die vrouwen voorschreef hoe zich te kleden in het openbaar (op straffe van zweepslagen bij afwijken daarvan) is afgeschaft. Nu staat de vrouwenbeweging in Soedan volgens Wafa het volgende te doen: 'De elite geeft te weinig ruimte aan de rest, waardoor onze beweging nog niet divers en inclusief genoeg is. Ook is onze overwinning op het oude bewind niet bezegeld met het doorstromen naar hogere posities, daar oefenen wij druk op uit. Als SIHA willen we door het hele land vreedstafels organiseren waarin burgers zich kunnen uitspreken over het Soedan van hun dromen.'

Toen Wafa in Istanbul was, kon Anke Kluppels van PAX aan haar zien hoe opgelucht ze was. 'Het is natuurlijk ook bijna onwerkelijk. Je komt in Soedan uit totale repressie, de burgerbeweging zat hele-

maal ondergronds.' De toewijding van Kluppels ontstond een paar jaar geleden in een vrouwengevangenis in Zuid-Soedan. Daar tekende ze voor een lokale organisatie persoonlijke verhalen op. 'Jezus, die laag op laag van onrecht die hen was aangedaan, dat is...' Ze is even stil. 'Ja... en alleen maar omdat je vrouw bent. De meedogenloosheid van het systeem richting het vrouwenlichaam, zo systematisch ook, en dan de koloniale dimensie die daar nog overheen walst.' Dat was een bepalend moment, dat haar professionele carrière richting de gender- en vredesbeweging stuurde, weet ze nu.

'Dat het leger vreedzame burgers doodde, is zijn ondergang geworden'

Sindsdien rolt het woord gender minstens vijftien keer per dag uit haar mond. 'We zaten laatst bij een werkbespreking toen een collega per ongeluk een gender-tea in plaats van een ginger-tea bestelde. Ja, dat was wel confronterend ja', lacht ze. Anke is trots dat het is gelukt om in samenwerking met de lokale partners – 'wat een vreselijk woord is dat toch!' – in Soedan te zorgen voor een bestendige strategie. 'De Occupy-beweging bracht veel mensen op de been, maar wat miste was een goede strategie. Bij succesvolle bewegingen zie je dat daar wel over is nagedacht, ik ben trots dat we daar aan hebben meegeholpen. Via de buurtgroepen die we indirect trainden op gewelddoos verzet; die gingen ook offline door – mensen gingen toen ouderwets pamfletten uitdelen. Er was op geanticipeerd en de jarenlang opgebouwde netwerken bleven veerkrachtig en overeind.'

Laatst zag Kluppels nogmaals de binnenkant van een cel, dit keer omdat ze zelf was opgepakt. Samen met andere klimaatactivisten van Extinction Rebellion had ze de Blauwbrug in Amsterdam bezet. Ook liep ze, met een geïmproviseerd karretje met speaker, voorop bij de Women's March in Amsterdam, de dag nadat Trump het Witte Huis beklom. 'Ja, ik ben een rebel. Soms is het gewoon even nodig om het gevoel van onrecht om te zetten in actie. Mijn werk bij PAX is voor mij betekenisvoller doordat ik – tot op een bepaalde hoogte – weet hoe activisme voelt.'

De frustratie die ze voelde toen de politie haar na de Blauwbrug-actie langer vasthield dan was toegestaan staat haar nog bij. 'Ik wilde uit die cel, maar werd er niet uit gelaten. De machteloosheid en het besef dat iemand die je moet beschermen je in feite verraadt, dat is voor ons witte burgers bijna niet te bevatten. Volgens mij is het goed dat wel eens te ervaren. Het houdt mij in ieder geval vurig.'

Het stoort Kluppels dat de vrouwen in Soedan, die echt een drijvende kracht van de revolutie waren, nu tijdens de transitieperiode bedrogen uitkomen. 'Bij de vorming van een nieuwe overheid en de vredesonderhandelingen zat er op een gegeven moment welgeteld

Protest in Irak tegen het bewind van Mahdi

één vrouw, en die is er nu uitgeknikkerd! Zij is trouwens ook door ons getraind op vreedzaam verzet. Dus als de macht wordt verdeeld zie je weer dat oude plaatje; een paar mannetjes die achter de schermen de macht verdelen.'

Kluppels ziet dat internationale druk wel helpt om quota in te voeren, waarbij een bepaald percentage van een nieuwe regering vrouw moet zijn. 'Maar dat zijn dan vaak de rijke vrouwen van de elite, die namens de geïnstitutionaliseerde en gevestigde ngo's de wereld over vliegen.' Kluppels zegt dat de stem van gemarginaliseerde vrouwen uit verafgelegen delen dan verloren dreigt te gaan. De reden dat PAX juist bewust kiest om te werken met meer informele en radicale vrouwengroepen, zoals die van Wafa en Yasmine.

In Irak is de situatie weer anders, daar zie je dat een vrouwelijke elite alle macht naar zich toe trekt, vertelt Kluppels. 'Zij weten hoe je *proposals* schrijft en vliegen de hele wereld over. Ze laten zich muilkorven door grote subsidiepotten uit de EU. En dat belemmert de jongere generatie weer. Irak heeft een Nationaal Actie Plan (NAP) dat voortvloeit uit VN-Resolutie 1325 (in 2000 aangenomen door de voltallige Veiligheidsraad om 'vrouwen, vrede en veiligheid' te verankeren in de internationale agenda, red.). Dat wordt gesubsidieerd door onder andere Nederland en is een prachtig document om te lezen. Het tweede NAP wordt nu geschreven. Maar de Iraakse overheid maakt er geen budget voor vrij, het is ook niet bindend, het is echt de laatste prioriteit in zo'n land. Wat zijn al die mooie woorden dan waard?'

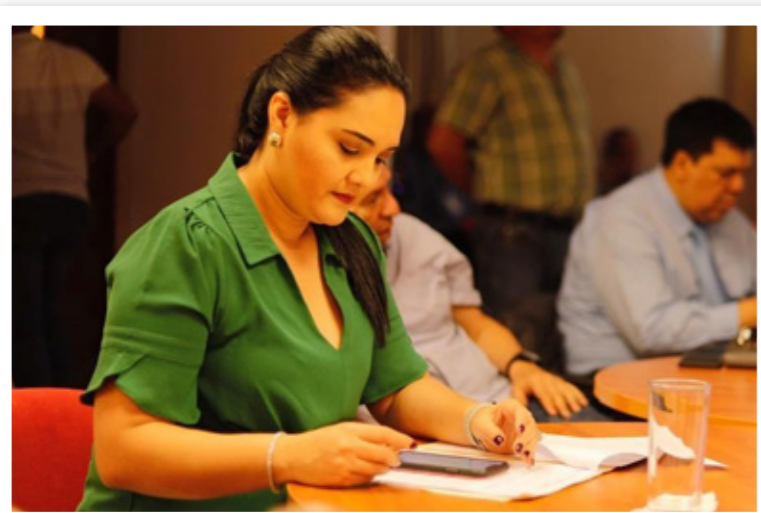
Als het videogesprek bijna ten einde is omdat het kantoor over vijf minuutjes gaat sluiten, nemen we afscheid van Wafa en Yasmine. 'Jullie zitten dan wel in een ander land, en in een andere fase, maar over de hele wereld gaan vrouwen en ook mannen de straat op tegen onrecht, jullie zijn nu verbonden in die internationale strijd', zegt Kluppels. Yasmine: 'Zo voel ik het ook. Wafa is mijn zuster, onze strijd is dezelfde. Ik hoop dat je een keer naar Bagdad komt, *habibi!*' Lachend zegt Wafa dat dat een mooi idee is. 'Ik doe dit uiteindelijk voor de toekomst van mijn land, en van onze dochters. Ik hoop dat zij opgroeien in een wereld waarin ze samen kunnen spelen.' ●

In verband met veiligheidsrisico's is in overleg met de geïnterviewden besloten geen achternamen te publiceren

Links: burgerprotesten in Soedan. Rechts: Wafa

'Ik wacht niet tot me wordt verteld wat ik moet doen'

Alba Zepeda

Alba Zepeda en Vicenta Jerónimo, twee vrouwen die de turbulente politiek van Midden-Amerika leren kennen: in een stadsbestuur in Honduras en in het parlement van Guatemala. Ze spreken over hordes en elites, over machismo, armoede en corruptie, over de vrouw als politieke minderheid – ondanks de regelgeving. We kijken mee in de coulissen, bij een strijd voor erkenning.

Tekst: Jan-Albert Hootsen

Midden-Amerika kon de coronacrisis er absoluut niet bij hebben, toen de regio in maart – net als de rest van de wereld – het openbare leven grotendeels stil moest leggen. De regio is de armste en gewelddadigste op het westelijk halfrond: jaarlijks trekken honderdduizenden Guatemalteken, Hondurezen en Salvadoranen zonder papieren naar de Verenigde Staten, op zoek naar een beter leven.

Reeds voor Covid-19 toesloeg, waren de economieën er al kwetsbaar, groeiden ze slechts mondjesmaat en wisten ze vrijwel geen banen te creëren voor een jonge bevolking met haast geen vooruitzichten. Corruptie en politieke instabiliteit maken de meervoudige regionale crisis compleet.

Bepaald geen ideaal moment om in de politiek en het openbaar bestuur te stappen, zou je zeggen. Toch gingen Alba Estela Zepeda en Vicenta Jerónimo de uitdaging vol overtuiging aan. Zepeda is sinds 2018 locoburgemeester van La Ceiba, een havenstad in het noorden van Honduras. Jerónimo begon in januari dit jaar aan haar eerste termijn als lid van het Guatemalteekse congres.

Voor beiden is hun kennismaking met de politiek, in een regio waar vrouwen nog steeds erg zijn ondervertegenwoordigd, verre van gemakkelijk.

'La Ceiba wordt ook weleens "de bruid van Honduras" genoemd', zegt Zepeda lachend en niet zonder trots. 'Dat is ook niet zo vreemd: Honduras ligt in het hart van Midden-Amerika en La Ceiba ligt weer centraal in het noorden van het land. We hebben hier veel moois: stranden, natuur, mensen met een goed karakter. De stad is belangrijk voor Honduras, voor het toerisme.'

Met zo'n tweehonderdduizend inwoners is La Ceiba, hoofdstad van de provincie Atlántida, de op twee na grootste gemeente van het land. Net als de rest van Honduras kampt de stad al jaren met grote armoede, slechte infrastructuur en gebrek aan perspectief voor vooral de jongere inwoners. Het besturen van La Ceiba was dan ook een uitzonderlijk grote uitdaging voor Zepeda, toen ze in 2018 werd gekozen in het bestuur van burgemeester Jerry Sabio.

'Het begin was zeker niet makkelijk', blikt ze terug. 'Toen wij net waren aangetreden, had een groot deel van de stad geen elektriciteit. Geld was er niet; er zat nauwelijks duizend dollar in de gemeentekas. We moesten min of meer vanaf nul beginnen.'

Ruim twee jaar later zegt ze trots te zijn op wat zij en Sabio hebben bereikt. 'Het probleem van de stroom hadden we na een paar maanden al grotendeels opgelost. Daarna zochten we naar oplossingen voor de financiële problemen', zegt ze. 'We konden onze betalingsachterstand bij de sociale-verzekeringsbank aflossen en behoorlijk wat sociale hulp bieden aan de bevolking. Daar zijn we tevreden over.'

Voor Zepeda was het haar debuut in het openbaar bestuur, haar achtergrond ligt in het onderwijs. 'Ik kon het me vroeger eerlijk gezegd niet voorstellen de politiek in te gaan', legt ze uit. 'Mijn moeder was weliswaar enige jaren geleden zelf locoburgemeester van La Ceiba, maar ik ben opgeleid als docent wiskunde.'

Ze moest even nadenken toen ze in 2017 werd gevraagd om Sabio, een arts en kandidaat namens de Liberale Partij, bij te staan. 'Ik wist niet echt wat openbaar bestuur inhield, ik was vooral bezig met het familiebedrijf. Ik hakte de knoop door toen ik zag hoe slecht het met de lokale economie was gesteld, hoeveel verandering er nodig was.'

'Het was positief dat Sabio en ik allebei een achtergrond in sociaal werk hebben', gaat ze verder. 'Hij was arts, ik heb veel met jongeren gewerkt. Dat schiep een band, waardoor ik de uitdaging durfde aan te gaan.'

Voor ze de campagne, de verkiezingen en later het stadsbestuur in stapte, stelde ze wel een voorwaarde voor zichzelf: ze zou in geen geval een passieve rol spelen.

'In Honduras wordt vaak gedacht dat "locoburgemeester" niet veel meer dan een bijrol is, maar daar had ik geen zin in. Ik was niet van plan aan de kant te zitten en te wachten tot me zou worden verteld wat ik moest doen', zegt Zepeda. 'Ik sta Sabio bij, werk veel mee in het bestuur en ben vaak het eerste contact om ervoor te zorgen dat sociale programma's de juiste bestemming krijgen.'

Die zijn hard nodig in La Ceiba. Net als de rest van Honduras kampen de stad en de omgeving met armoede, werkloosheid en een

algemeen gevoel van uitzichtloosheid, waardoor vooral jongeren er vaak liever voor kiezen naar de Verenigde Staten te reizen, in de hoop daar werk en een beter leven te vinden.

Het is een levensgevaarlijke reis van duizenden kilometers door Mexico, waar criminele bendes en corrupte autoriteiten ze onderweg belagen. Jongeren en meisjes zijn tijdens de reis extra kwetsbaar. Vaak zijn zij het slachtoffer van misbruik en mensenhandel.

'Veel mensen voelen dat ze geen keuze hebben', verzucht Zepeda. 'Ze vertrekken zonder echt te weten wat ze te wachten staat, vanwege de werkloosheid en het gebrek aan kansen. Om die reden proberen we in La Ceiba samen te werken met organisaties als het Rode Kruis, met Unicef en met ambassades, om te kijken wat we kunnen doen om mensen te helpen.'

'Velen vertrekken naar de VS zonder echt te weten wat ze daar te wachten staat'

Vicenta Jerónimo had, anders dan Zepeda, al wel heel wat politieke ervaring toen ze in januari begon aan haar eerste periode als lid van het Guatemalteekse parlement. Afkomstig uit het plaatsje Todos Santos Cuchumatán, in het westen van het land, was ze al jaren actief in sociale bewegingen die strijden voor de rechten van de veelal arme en achtergestelde Maya-bevolking op het platteland.

Haar partij, de Beweging voor Bevrijding van de Volkeren (MLP), wist tijdens de presidentsverkiezingen van vorig jaar als derde te eindigen, met ruim tien procent van de stemmen voor kandidate Thelma Cabrera. Het was een historische uitslag voor een land waar de oorspronkelijke bevolking al ruim vijfhonderd jaar in bittere armoede leeft en kampt met uitsluiting en racisme, eerst door de Spaanse koloniale overheerser en sinds de onafhankelijkheid door een elite van het zakenleven en grootgrondbezitters. Jerónimo wist als enige MLP-lid een zetel in het congres te bemachtigen.

'De eerste maanden daar waren voor ons als beweging en voor mijzelf niet altijd makkelijk', zegt ze. 'We wisten dat we deel gingen nemen aan een parlement vol corruptie. Het congres vertegenwoordigt niet het volk, maar vooral de belangen van de zakelijke elite, van een kleine minderheid van de Guatemalteken. De inheemse volken vormen de meerderheid van de bevolking. Van meet af aan was het

ons voornemen geen allianties aan te gaan met die elite. Ik zit er niet om hen te helpen tegen de belangen van mijn eigen kiezers in te gaan.'

Jerónimo's strijdbaarheid is het product van meer dan twintig jaar activisme in sociale bewegingen, waarbij ze vooral opkwam voor de rechten van Maya-vrouwen en boeren.

'Ik werkte vanuit de gemeenschappen op het platteland, met boeren, landlozen, dagloners en vrouwen', herinnert ze zich. 'Soms betekende het dat ik twintig dagen van de ene plaats naar de andere moest reizen en weer terug naar huis kon, met weinig middelen.'

Het was hard en af en toe gevaarlijk werk, waarbij ze soms in conflict kwam met machtige spelers, zoals grote internationale bedrijven die het platteland willen exploiteren, ten koste van de oorspronkelijke bevolking. Haar ervaring en hechte banden met de sociale bewegingen maakten van Jerónimo evenwel een ideale vertegenwoordiger van de omvangrijke Maya-bevolking in het congres in Guatemala-Stad. Vanaf haar eerste dag merkte ze alleen meteen dat ze weinig vrienden in de hoofdstad had.

Deels was dat vanwege haar politieke achtergrond. Het linkse gedachtegoed van de MLP, die Maya's, vrouwen en arme boeren vertegenwoordigt en vooral aanhangers op het platteland telt,

staat in het parlement relatief eenzaam tegenover een veelheid aan conservatieve partijen, die vooral banden hebben met de machtige zakenelite in de grote steden. Op dezelfde dag dat Jerónimo werd ingezworen, trad Alejandro Giammattei aan als president, een aarts-conservatieve evangelische christen en oud-gevangenisdirecteur.

Als vrouw en Maya voor wie Spaans haar tweede taal is, moet Jerónimo ook dagelijks knokken met twee van de oudste en meest traditionele kwaden in de Guatemalteekse maatschappij: seksisme en racisme.

Jerónimo knokt ook met de oudste kwaden in de Guatemalteekse maatschappij: seksisme en racisme

'Racisme en *machismo*, de discriminatie tegen vrouwen, leven hier nog heel sterk', zegt Jerónimo. 'Ik maakte het vanaf mijn eerste dag mee. Het is voor mij moeilijk om zelfs maar het woord te krijgen tijdens een debat. Het interne reglement van het congres stelt duidelijk dat iedereen spreekrecht moet krijgen, maar vaak word ik gewoon overgeslagen.'

De manier waarop ze het gedachtegoed van haar partij persoonlijk uitdraagt, zorgt voor botsingen, gaat ze verder: 'Het is voor mij onbestaanbaar dat de politieke klasse, waaronder het congres, zoveel privileges geniet, terwijl zestig procent van de Guatemalteken in armoede leeft', zegt ze fel.

'Toen ik begon, liet ik meteen weten dat ik afstand wilde doen van allerlei onkostenvergoedingen. Parlementariërs krijgen niet alleen een salaris, maar ook toelages voor voedsel, een levensverzekering, gratis mobiele telefoons en andere apparaten. Waarom, als we een salaris hebben? Ik kan niet aan mijn kiezers uitleggen dat ik voor etentjes betaald krijg, terwijl zestig tot zeventig procent van de kinderen tot vijf jaar aan ondervoeding lijdt, in dit land.'

Om al die redenen is het moeilijk voor Jerónimo en de MLP om hun stempel op de nationale politiek te drukken. De regering-Giammattei voert een rechts beleid, geholpen door een overwegend conservatieve meerderheid in het parlement. De stem van Jerónimo en haar partij wordt daardoor nauwelijks gehoord.

'We wisten van tevoren dat het allerminst makkelijk, zo niet onmogelijk zou worden om onze eigen voorstellen serieuze aandacht in het congres te geven', geeft ze toe. 'Ik kan geen bondgenootschappen aangaan met partijen die niet de belangen van onze mensen vertegenwoordigen.'

In plaats daarvan dragen Jerónimo en de MLP in het congres de politieke tradities van Guatemala's sociale Maya-bewegingen voor. Beslissingen over wat de agenda van de partij is, worden genomen tijdens bijeenkomsten in de Maya-gemeenschappen. Het is die stem die Jerónimo probeert uit te dragen in het parlement.

Samen met het NIMD

Het Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie (NIMD) ondersteunt politici, politieke partijen en politieke en maatschappelijke organisaties om te komen tot een democratie waarin iedereen meedoet, gehoord worden en zich vertegenwoordigd voelen, ook vrouwen, jongeren en (etnische) minderheden.

Het NIMD kijkt in Honduras, El Salvador en Guatemala welke regels politieke deelname moeilijk maken: veelal regels over financiering van partijen en toegang tot de media. Het NIMD faciliteert een dialoog tussen partijen en organisaties om tot voorstellen voor inclusieve politiek

te komen en geeft advies en ondersteuning aan de vrouwencommissies van de parlementen om een wetgevende agenda op te stellen die zorgt voor meer gelijke rechten.

Het NIMD droeg bij aan wetgeving in Honduras die deelname van vrouwen stimuleert en de parlementaire vrouwencommissie in Honduras zorgde ervoor dat toegang tot krediet voor vrouwen eenvoudiger is geworden. In Guatemala droeg het NIMD bij aan een wet die geweld tegen vrouwen strafbaar stelt.

In aanloop naar verkiezingen traint het NIMD in Midden-Amerika kandidaten in communicatie en presentatie en begeleidt het nieuwgekozen parlementariërs bij hun eerste maanden in het parlement.

Vicenta Jerónimo

'Het is van belang dat wat ik in het parlement zeg en probeer te bereiken, altijd is gebaseerd op de consensus van onze gemeenschappen', legt Jerónimo uit. 'We stelden samen een programma van veertien thema's op en op basis daarvan willen we wetten voorstellen.'

De meeste thema's hebben te maken met armoede, ongelijkheid en mensenrechten. 'We zijn nu bezig met het ontwerpen van een voorstel om de publieke diensten die de afgelopen jaren zijn gepri vatiseerd weer te laten nationaliseren', zegt ze. 'De problemen van Guatemala hebben hun oorsprong in uitbuiting. Daar moet een einde aan komen.'

Zowel Jerónimo als Zepeda realiseren zich dat ze, als vrouwen in de politiek in landen waar *machismo* nog altijd hoogtij viert en vrouwen in vrijwel alle sectoren van de maatschappij een ondergeschikte rol spelen, een voorbeeldfunctie hebben. Er is een lange weg te gaan voor gelijkheid een realiteit is in Guatemala en Honduras, stellen ze allebei.

'Ik kan het niet anders zeggen dan dat het voor ons als vrouwen een voortdurende strijd is om onze plaats te vinden in het openbaar bestuur van Honduras', vertelt Zepeda. 'We zijn weinig vertegenwoordigd in de politiek.'

Honduras voerde sinds begin deze eeuw enkele hervormingen door, zodat vrouwen meer ruimte moeten krijgen om deel te nemen. In theorie zou sinds 2002 minstens dertig procent van de gekozen vertegenwoordigers uit vrouwen moeten bestaan, wat in 2012 werd verhoogd naar veertig procent en in 2016 naar vijftig.

De realiteit was anders: tussen 2002 en '06 was slechts iets minder dan zeven procent van de parlementariërs vrouw en slechts veertien procent van de burgemeesters. Ook nu zijn slechts negentien van de 128 leden van het Hondurese parlement vrouw. Daar moet snel verandering in komen; eind vorig jaar werd de kieswet hervormd, die moet garanderen dat de helft straks uit vrouwen bestaat.

Zepeda is optimistisch, zegt ze: 'Er wordt behoorlijk wat vooruitgang geboekt, er zijn steeds meer vrouwelijke kandidaten. Maar de nieuwe kieswet moet worden nageleefd.'

Vicenta Jerónimo kan de strijd voor vrouwenrechten in Guatemala niet los zien van de strijd voor land, voor de rechten van de oorspronkelijke bevolking en voor de armen. 'Het is een strijd tegen het kapitalisme, tegen de ideologie van uitbuiting die boeren, vrouwen en inheemse volken onderdrukt en buitenspel heeft gezet', stelt ze.

'Verandering moet vanuit de bevolking zelf komen, niet vanuit de politieke klasse. Daarom zullen wij ook altijd blijven handelen vanuit wat er door onze achterban wordt besloten.'

'Het is een strijd tegen de ideologie van uitbuiting, die boeren, vrouwen en inheemse volken onderdrukt'

Beide vrouwen zeggen niet echt met hun mogelijke politieke toekomst bezig te zijn. Zepeda heeft nog anderhalf jaar te gaan als locoburgemeester, Jerónimo nog drieëneenhalf jaar als parlementslid.

'Ik wil vooral de huidige periode goed afsluiten', zegt Zepeda beslist. 'Tot nu toe hebben we het op zowel bestuurlijk als sociaal niveau goed gedaan. Ik merk dat de mensen in La Ceiba tevreden over ons zijn. Ik vind niet dat het hebben van een politieke of bestuurlijke positie een doel op zich moet zijn. Het moet een roeping zijn, iets dat ik wil doen en dat strookt met mijn waarden.'

Jerónimo zegt dat haar rol afhankelijk is van haar achterban. 'Als we praten over mijn politieke toekomst, dan hebben we het over de toekomst die de volkeren in Guatemala die ik vertegenwoordig voor ogen hebben. Zij zullen bepalen of ik na vier jaar mag doorgaan.' ●

Aanpakkers zien kansen waar anderen de moed verliezen

Armoede is een grote vijand van vooruitgang en geluk. Maar het is geen onoplosbaar probleem. Dat bewijzen aanpakkers overal ter wereld; mensen die een kans zien en gewoon beginnen. Wilde Ganzen steunt ze, omdat je armoede samen van onderop kunt doorbreken. Met kleine, slimme projecten zorg je voor cruciale vooruitgang in mensenlevens, buurten en dorpen.

Ook jouw euro maakt verrassend veel verschil. Hoeveel? Kijk op wildeganzen.nl

**WILDE
GANZEN**

Klein project Groot verschil

'Toegang tot internet is een mensenrecht'

Anita Gurumurthy heeft haar missie duidelijk voor ogen: het internet moet veiliger en inclusiever zijn voor vrouwen. Want deelnemen aan het internet is deelnemen aan de maatschappij.

Tekst: Sanne Huijsman

Gurumurthy is uitvoerend directeur van IT for Change, een Indiase ngo die nauw samenwerkt met de Fair, Green and Global Alliance (FGG). De organisatie is wereldwijd actief en zet zich in voor mensenrechten, sociale rechtvaardigheid en gendergelijkheid door een brug te slaan vanuit de IT. 'Toegang tot het internet is immers een ontzettend politiek thema. Het is onmogelijk om het internet te beschouwen als iets "externs"', vertelt Gurumurthy. Technologie is volgens haar een belangrijk aspect in de strijd voor *gender justice* en -gelijkwaardigheid in een snel digitaliserende wereld.

Gurumurthy is zowel kritisch als hoopvol over de ontwikkeling van het internet. Ze beschrijft hoe het medium enerzijds talloze kansen biedt en anderzijds bijdraagt aan groeiende klassenverschillen en discriminatie, ook in haar thuisland India. 'Vrouwen worden online vaak geconfronteerd met bepaalde verwachtingen en normen rondom vrouwelijkheid, dan wel met seksisme, misbruik of *cyberbullying*.' Dat maakt het internet volgens haar vaak een onveilige en vijandige plek, terwijl het juist belangrijk is dat iedereen kan genieten van de mogelijkheden die het platform te bieden heeft. Daarom maakt Gurumurthy deel uit van een onderzoeksgroep rondom seksistisch taalgebruik op sociale media, waarmee ze vanuit een feministische lens hoopt bij te dragen aan wetgeving rondom veilig en inclusief internetgebruik. 'Dit gaat niet alleen over vrouwen. Het gaat over hoe je de samenleving verder kunt democratiseren, om een platform te creëren waar iedereen aan deel kan nemen.'

Waarom is die deelname aan het internet zo belangrijk? Neem India, zegt Gurumurthy. 'Internet geeft je toegang tot de markt, tot

informatie en tot zelfontplooiing. Bovendien geeft het je toegang tot sociale kringen en een netwerk. Mobiele telefoons hebben vrouwen in India veel economische en sociale kansen gebracht, zoals het starten van een onderneming of het volgen van trainingen.' Deelname aan het internet is een weerspiegeling van deelname aan de maatschappij, legt ze uit.

Toch is die toegang niet vanzelfsprekend. 'In India heeft slechts 54 procent van de vrouwen tussen de 15 en 65 jaar toegang tot een mobiele telefoon, en enkel 25 procent hiervan tot een smartphone. In plattelands huishoudens is er vaak zelfs maar één telefoon per familie beschikbaar, meestal beheerd door de man.'

Gurumurthy maakt zich zorgen over de groeiende verschillen tussen vrouwen in de stad en op het platteland. Ook dit wordt versterkt door hun toegang tot digitale technologie. 'Hierdoor ontstaat een informatiehiërarchie. Het is onmogelijk voor een ongeletterde plattelandsvrouw om informatie op het internet te vinden die relevant is voor haar leven, haar werk of haar sociale kringen.' Het frustrert Gurumurthy daarom dat steeds meer Indiase overheidsfaciliteiten naar het internet worden verplaatst. 'Belangrijke overheidsinformatie en -diensten zijn vaak niet beschikbaar in de lokale talen. Dat moet veranderen.'

IT for Change biedt daarom kansen voor digitale *skills development*, in partnership met verschillende samenwerkingspartners. 'We werken onder andere met sociale ondernemingen, die gemarginaliseerde vrouwen ondersteunen in digitale vaardigheidstrainingen, zodat zij bijvoorbeeld kleine bedrijven kunnen beginnen', vertelt Gurumurthy enthousiast. 'Door hen een solidair platform en

toegang tot informatie te bieden, en hen te helpen met het begrijpen van hun arbeidsrechten, proberen we het gat te dichten.'

Gurumurthy zet zich daarnaast ook in voor *gender justice* binnen de IT-sector. 'India is een van de landen die de meeste software engineers opleidt. We hebben daarom een groot aandeel in het wereldwijde aantal vrouwelijke software engineers, zou je denken. De ironie is dat de doorgroeimogelijkheden voor deze vrouwen ontzettend schaars zijn, omdat het een van de meest patriarchale en seksistische samenlevingen is.' De druk op vrouwen om zich toe te wijden aan traditionele rollen en het krijgen van kinderen is groot, veel vrouwen verlaten vroeg het *tech*-veld. 'De sfeer binnen de IT-sector is ontzettend "mannelijk". De enige kans om het hier ver te schoppen als vrouw, is door jezelf net zo "mannelijk" op te stellen.'

Ook het coronavirus heeft invloed op de genderongelijkheid. 'Veel Indiase vrouwen zijn terug hun huizen in gestuurd. Het aantal vrouwen dat werkloos is geworden in een toch al kleine arbeidsgroep, is ontzettend groot. Meer en meer vrouwen verdienen sinds de pandemie hun brood online, maar zij zijn vaak afhankelijk van flexibele en louche contracten en hebben weinig werkzekerheid. Daarom doen wij ook onderzoek naar beleidshervormingen rondom de arbeidsrechten van online-werknemers.'

Gendergelijkheid op het internet en binnen de IT, legt Gurumurthy uit, gaat om 'het recht op informatie, het recht op kennis, het recht op vrijheid van meningsuiting, het recht om te organiseren, en vooral het recht om samen te komen en jezelf te ontplooiën als individueel.' Kortom: die toegang is niets minder dan een mensenrecht.

'Over de rechten van vrouwen wordt niet onderhandeld'

Voorzitter van de Onafhankelijke Mensenrechtencommissie, Shaharзад Akbar

Na twee decennia oorlog tussen een corrupte overheid en gewelddadige Taliban ligt voor het eerst vrede binnen handbereik. Voor Afghaanse vrouwen is dit het moment waarop de internationale gemeenschap haar ware gezicht laat zien. 'Niet één vrouw zat aan de onderhandelingstafel voor de vredesovereenkomst.'

Tekst: Nathalie Paarlberg

'Ter voorkoming van het wassen van kleding door jonge vrouwen in waterstromen in de stad. Overtredende dames zullen op respectvolle islamitische wijze worden opgepakt en naar huis gebracht. Hun echtgenoten zullen zwaar worden bestraft.' Decreet uitgevaardigd in 1996 door het ministerie ter Bevordering van Deugd en ter Voorkoming van Ondeugd; de zedenpolitie van de Taliban.

In de periode dat de Taliban Afghanistan regeerde, tussen 1996 en 2001, dicteerde de zedenpolitie het leven van Afghaanse vrouwen tot in de kleinste details. En het reduceerde dat leven tot twee hoofdzaken: het huishouden en de opvoeding. Meisjes mochten niet naar school en vrouwen niet werken of zonder *mahram*, een begeleidend mannelijk familielid, de deur uit. Toegang tot gezondheidszorg was hen grotendeels verboden. Als een vrouw de regels overtrad stond haar en haar familieleden een wrede straf te wachten: geseling en in sommige gevallen zelfs steniging.

De Talibanregering werd in december 2001 verdreven toen Amerikaanse troepen Afghanistan binnenvielen na de aanslagen op het World Trade Center en het Pentagon in september dat jaar. Sinds 1996 bood de

Taliban toevlucht aan Osama bin Laden en zijn terreurgroep Al-Qaida, de verantwoordelijken voor de aanslagen. Maar de Taliban weigerde Bin Laden uit te leveren aan de Verenigde Staten en Al-Qaida-trainingskampen te sluiten.

De val van de Talibanregering betekende niet het einde van oorlog in Afghanistan. Al meer dan achttien jaar strijdt de Taliban tegen de Afghaanse overheid en buitenlandse troepenmachten, een strijd die meer dan 40 duizend Afghaanse burgers het leven heeft gekost. De Taliban heeft een vijfde van het land in zijn macht, de Afghaanse overheid een derde. De rest, bijna de helft, wordt door beide partijen betwist.

Ook betekende de val van de Talibanregering niet het einde van ontberingen voor Afghaanse vrouwen. Afghanistan is een diepgeworteld patriarchaal land, waar tribale zeden de vrijheid van vrouwen vaak beperken. Na bijna twee decennia wederopbouw is minder dan een derde van de Afghaanse vrouwen geletterd en naar schatting gaat twee derde van Afghaanse meisjes niet naar school. Afghaanse wetgeving verplicht kinderen naar school te gaan tot ze veertien jaar zijn, maar dit is vooralsnog alleen een nobel streven.

Toch zijn er lichtpuntjes. 'Afghanistan is een land in oorlog maar er is meer gaande dan oorlog. Een zelfverzekerde jonge generatie Afghanen heeft dromen, voor zichzelf en voor Afghanistan, en laat van zich horen', zegt Shaharзад Akbar (32), voorzitter van de Onafhankelijke Mensenrechtencommissie van Afghanistan. Meisjes leidden de klimaatmars in Kaboel, zij liepen met hun spandoek voorop. De burgemeester van een door de Taliban gesteunde provinciehoofdstad is een 28-jarige vrouw. De tentoonstelling *Abarzanan* (supervrouwen) van de kunstenaar Rada Akbar eert baanbrekende vrouwen uit 's lands geschiedenis en trekt honderden bezoekers. Al deze ontwikkelingen worden gestut door onderwijs en bewegingsvrijheid, precies dat wat de Taliban vrouwen eerder ontzegde.

De strijd tegen het terrorisme in Afghanistan, die in 2001 begon, was volgens de regering van George W. Bush ook 'een strijd voor de rechten en waardigheid van vrouwen'. Na jaren oorlog bereikten de Verenigde Staten en de Taliban in februari dit jaar een vredesovereenkomst. De Verenigde Staten beloofden het aantal militaire troepen in vier maanden tijd terug te brengen van ongeveer 12 duizend naar 8.600. Als alles gaat zoals gepland, zullen binnen veertien maanden alle buitenlandse troepen het land verlaten. In ruil daarvoor zal de Taliban geen veilige haven meer bieden aan terroristische organisaties zoals Al-Qaida of IS, en vredesonderhandelingen met de Afghaanse overheid starten.

De Amerikaanse hoofdonderhandelaar, diplomatiek oudgediende Zalmay Khalilzad, zegde keer op keer toe dat 'de stem van Afghaanse vrouwen gehoord zal worden'. Maar niet één vrouw zat aan de onderhandelingstafel en in de vredesovereenkomst wordt niet over vrouwenrechten gerept. Het waarborgen van vrouwenrechten is uiteindelijk een interne aangelegenheid waar Afghanen zelf over moeten beslissen, aldus de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Mike Pompeo.

De overeenkomst tussen de Verenigde Staten en Taliban gaf het groene licht voor vredesonderhandelingen tussen de Afghaanse overheid en Taliban. Deze kunnen elk moment beginnen. Het maatschappelijk middenveld houdt zijn hart vast. Velen vrezen dat een machtsover-

eenkomst tussen de overheid en Taliban de zwaarbevochten vrijheid van vrouwen in Afghanistan zal ondermijnen.

'Er is veel angst onder vrouwen. De overheid is zwak. Zonder steun van NAVO-troepen en de internationale gemeenschap is het zo gedaan met de overheid én met onze vrijheid', zegt Maryam Omar (40), een ontwerpster in Kaboel. Maryam was zestien toen ze met haar familie de Taliban ontvluchtte en de grens overstak naar Pakistan. Zij en haar drie zussen mochten niet meer naar school. Haar broertje kon niet meer naar school; zijn lerares mocht geen les meer geven.

In een recent opiniestuk in *The New York Times* zegt de Taliban gematigder te zijn geworden. Zo zullen bijvoorbeeld 'vrouwenrechten zoals erkent door de Islam, van het recht op onderwijs tot het recht om te werken, worden beschermd'.

Een PR-stunt, volgens Shaharзад. 'Er is geen bewijs dat de Taliban veranderd is. En wat betekent dat überhaupt, verandering? Mogen vrouwen nu zonder boerka hun huis uit? Mogen jongens en meisjes nu samen in de klas zitten? Verandering betekent niet dat de Taliban opeens akkoord is met de maatschappij die we in Afghanistan de afgelopen twintig jaar hebben opgebouwd. En die maatschappij schiet al tekort als het om vrouwenrechten gaat.

Juist daarom is het zo belangrijk, vindt Shaharзад, dat Afghaanse vrouwen deelne-

men aan de vredesonderhandelingen tussen de overheid en Taliban. 'We moeten stelling nemen en de Taliban duidelijk maken: over de rechten van vrouwen wordt niet onderhandeld. Niemand anders zal het voor ons doen.'

'Een zelfverzekerde jonge generatie heeft dromen, voor zichzelf en voor Afghanistan'

Maar vrouwen willen niet alleen een plek aan de onderhandelingstafel om vrouwenrechten te verdedigen. Ze willen gehoord worden omdat ze de helft van de Afghaanse bevolking vormen. Omdat ze moeders zijn van zonen, zusters van broers. Simpel gezegd omdat een inclusief vredesproces nodig is om een inclusieve vrede te bewerkstelligen die alle Afghanen vertegenwoordigt.

Ook wetenschappelijk onderzoek laat zien dat als vrouwen een inhoudelijke rol spelen in een vredesproces, een vredesovereenkomst meer kans van slagen heeft. De 'Vrouwen, Vrede en Veiligheidsindex' van de Universiteit van Georgetown stelt dat een van de belangrijkste indicatoren voor langdurige vrede niet de vorm van de overheid

Afghaanse vrouwen die deel uitmaken van het Cordaid-programma in gesprek met het ministerie van Vrede

is of de etnische of religieuze samenstelling van de bevolking, maar de inspraak van vrouwen in de maatschappij. Reden te meer om vrouwen zo breed mogelijk bij het vredesproces te betrekken.

‘Makkelijker gezegd dan gedaan. Het is lastig om als vrouw je stem te laten horen’, zegt Nargis Nehan (39), voormalig minister van Mijnen en oprichtster van *Equality for Peace and Democracy*. ‘Mannen zijn niet gewend om met vrouwen te werken als gelijkwaardige partners. Mannen hebben een beeld van vrouwen; als de onbaatzuchtige moeder of gehoorzame vrouw. Als ze opeens vrouwen tegenkomen die succesvol zijn en weten wat ze willen, ervaren ze een cultuurschok, een paniecreactie. Ze verstijven, letterlijk en figuurlijk. Een tweede probleem is symboliek. In Afghanistan bewijzen we lippendienst aan democratie en diversiteit maar er echt in geloven doen we niet. Vrouwen, maar ook jeugd en etnische minderheden, ze worden aan tafel gezet om braaf mee te knikken. Hoe stiller, hoe beter. En dit bevestigt weer het beeld dat mannen van vrouwen hebben: zie je, ze hebben toch niks te zeggen.’

Fawzia Koofi (45) is een van de vrouwen die met de Taliban zal onderhandelen als lid van het onderhandelingsteam van de overheid. In het team zitten vier vrouwen en zestien mannen. Niet de beoogde 40-60 verhouding waar Koofi en anderen op aandrongen, maar wel een stap in de juiste rich-

ting – in eerdere gespreksrondes tussen de overheid en Taliban waren vrouwelijke vertegenwoordigers in de regel afwezig.

Koofi is parlamentslid, alleenstaande moeder en overleefde een aanslag op haar leven door de Taliban. ‘Het is een dagelijkse strijd’, zegt ze. ‘Het onderhandelingsteam bestaat uit vertegenwoordigers van allerlei politieke groepen en sommigen verschillen niet veel van de Taliban als het gaat om de rol van vrouwen in de maatschappij.’ Zonder in details te treden – de verhoudingen binnen het onderhandelingsteam liggen gevoelig – vertelt ze dat ze keer op keer wordt gesaboteerd door mannelijke collega’s die haar niet betrekken in discussies, haar suggesties niet serieus nemen of haar het zwijgen proberen op te leggen.

‘Afghanistan is nou eenmaal een maatschappij waarin men naar mannen kijkt als beslissingen gemaakt moeten worden’, beaamt Nehan. ‘Onze uitdaging is daarom het vertrouwen te winnen van vrouwen én mannen in Afghanistan en hen te overtuigen dat je niet alle oorlogen kan winnen met wapens. Sommige oorlogen win je met de pen. Onze strategie mag dan niet dezelfde zijn als die van Afghanistans krijgsheren, maar wij beschikken over andere vaardigheden en middelen. Wij kunnen en zullen gerechtigheid brengen.’

Om deelname van Afghaanse vrouwen in het vredesproces te ondersteunen heeft Cordaid een tweejarig project opgezet met

steun van de Canadese overheid. De organisatie is sinds 2001 actief in Afghanistan, als een van de weinige Nederlandse hulporganisaties. De laatste tien jaar is Cordaid steeds meer de aandacht gaan richten op de rol van vrouwen op het gebied van veiligheid en rechtsorde, onder andere met steun van de Nederlandse overheid. In het nieuwe project worden dertig vrouwen getraind in onderhandelen en conflictbemiddeling maar ook in Sharia-wetgeving, zodat zij zich in het debat over vrouwen- en mensenrechten op dezelfde autoriteit kunnen beroepen als de Taliban.

Hun uitdaging is niet alleen om de Taliban te overtuigen van de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen. Ook sommige vrouwen moeten nog overstag. ‘Er zijn twee typen vrouwen in Afghanistan’, legt ontwerpster Maryam Omar uit, ‘vrouwen die in steden wonen, die een opleiding hebben en werken, en vrouwen die op het platteland wonen, de meerderheid. De stedelingen leden het meest onder de Taliban. Zij waren de succesverhalen tijdens de wederopbouw en zij hebben het meest te verliezen in de vredesonderhandelingen. Voor plattelandsvrouwen verandert er doorgaans weinig. Oorlog of vrede, zij zitten thuis en baren kinderen.’

Toch wist Cordaid ook deze vrouwen te bereiken. De dertig vrouwen die de organisatie steunt komen uit alle hoeken van Afghanistan, van de woestijn van Farah in het westen tot de bossen van Paktia in het oosten. De vrouwen verbinden lokale vrouwengroepen die voorheen los van elkaar werkten en brengen stads- en dorpsgenoten bijeen. Ze vertellen de vrouwen over de ontwikkelingen in Kaboel en vragen wat zij belangrijk vinden in het vredesproces. Zittend op de grond, kopjes groene thee drinkend en gesluierd in de zwarte chador (typisch voor het westen) of de helblauwe boerka (in het zuiden), steken de vrouwen hun mening niet onder stoelen of banken. Zo mobiliseren ze een landelijk netwerk van bondgenoten dat niet schroomt om hartje winter in de sneeuw met spandoeken de straat op te gaan om hun stem te laten horen.

Hasina Azizi-Baluch (30) is een van deze vrouwen. Ze komt uit Nimroz, een provincie in het zuidwesten van Afghanistan, grenzend aan Iran. Als een van de eerste vrouwen uit Nimroz studeerde ze in het buitenland, een stap waar een hevige strijd met familieleden aan voorafging. Terug in Afghanistan ontpopte ze zich als een vredes-

activiste die geen blad voor de mond neemt. Eind juli traden Azizi-Baluch en de andere activisten in gesprek met de vrouwen in het onderhandelingsteam van de overheid. Zij drongen aan op een staakt-het-vuren, regelmatig overleg met lokale vrouwengroepen en onafhankelijk toezicht op de onderhandelingen.

‘Het is goed dat vrouwen van zich laten horen en gehoord worden’, zegt Naheed Sarabi (34), voormalig onderminister van financiën. ‘Maar ik vrees dat het niet genoeg is. Niet één instantie heeft of neemt verantwoordelijkheid voor het vertalen van de zorgen van deze vrouwen in concrete agendapunten voor de onderhandelingen. We hebben een Hoge Raad voor Nationale Reconciliatie, een ministerie voor Vrede en een onderhandelingsteam, maar hun mandaat is onduidelijk en hun functioneren halfslachtig. Neem de Hoge Raad voor Nationale Reconciliatie. Die is in principe verantwoordelijk voor input aan het onderhandelingsteam. Maar drie maanden nadat de Raad in het leven is geroepen, is nog niet één lid benoemd. Er lijkt geen mechanisme te zijn dat vrouwen verzekert dat hun stem daar gehoord wordt waar het uitmaakt. Een paar vrouwen uitnodigen en luisteren naar wat ze te zeggen hebben is een goed begin, maar garandeert niets.’

Azizi-Baluch voegt hieraan toe dat ze betreurt dat de vrouwen in het onderhandelingsteam stuk voor stuk politieke aanstellingen zijn. Wat mist, zijn vrouwen uit het maatschappelijk middenveld, die niet verbonden zijn aan president Ghani, zijn politieke rivaal Dr. Abdullah of lokale machtshebbers. Juist deze vrouwen kunnen een breed draagvlak creëren voor de uitkomst van het vredesproces. Cordaid biedt Azizi-Baluch en de andere activisten de mogelijkheid om mee te reizen met de onderhandelaars naar Qatar. Zo zitten ze in ieder geval dicht op het vuur.

Internationaal kaarten de vrouwen en hun bondgenoten de noodzaak voor een inclusief vredesproces aan bij de Verenigde Naties en overheden. In een open brief vragen ze vrouwelijke wereldleiders hen te steunen. De kracht van de internationale vrouwenlobby heeft zich al eerder bewezen in Afghanistan. De Taliban is niet altijd een gezworen vijand van de Verenigde Staten geweest. Eind jaren negentig maakten Amerikaanse ambtenaren de Taliban het hof in de hoop een oliepijplijn door het

land te mogen leggen om zo de olievelden in centraal Azië en de markt in zuid Azië te verbinden. Een project van vijf miljard dollar waar Amerikaanse vrouwengroepen een stokje voor staken.

‘Het voelt alsof vrouwen enkel een project waren voor de internationale gemeenschap’

Geschokt door wat zij een regime van ‘genderapartheid’ noemden, lobbyden zij bij de Clintonregering om de Talibanoverheid niet te erkennen. Zonder deze erkenning zou internationale financiering voor het project stuklopen. Hillary Clinton en Madeleine Albright, dezelfde vrouwen die zich meer dan twintig jaar geleden uitspraken tegen genderapartheid in Afghanistan, staan nu weer zij aan zij met Afghaanse vrouwen en eisen vrouwelijke vertegenwoordiging in het vredesproces.

Nehan, de oprichter van *Equality for Peace and Democracy*, weet hoe het gaat: ‘Internationale leiders zeggen dat vrouwenrechten belangrijk zijn. De overheid zegt “ja, ja, ja” en doet vervolgens niets. De internationale gemeenschap roept de overheid nooit ter verantwoording over vrouwenzaken. Het refrein is dan altijd “nee, we mengen ons niet in interne aangelegenheden.” Maar Afghanistan kent helemaal geen interne aangelegenheden. De internationale gemeenschap bekostigt driekwart van het overheidswezen. In Afghanistan hebben we een gezegde: “degene die voedt, bestelt”. Oftewel wie betaalt, bepaalt.

Voor Afghaanse vrouwen is dit het moment waarop de internationale gemeenschap haar ware gezicht laat zien. Maryam Omar: ‘Het voelt alsof vrouwen enkel een project waren voor de internationale gemeenschap. Voor 9/11 zaten Afghaanse vrouwen aan de grond en keek niemand naar hen om. De oudere generatie herinnert zich dit en heeft nooit veel vertrouwen gehad in de internationale gemeenschap. Maar er is een jonge generatie, opgegroeid in de laatste twintig jaar, die eindeloos is

voorgehouden dat ze niet onder doen voor mannen, dat mensenrechten universeel zijn.’

De Amerikanen zijn altijd duidelijk geweest: hun primaire doel in Afghanistan was het beschermen van de Verenigde Staten tegen internationaal terrorisme. Ontwikkelingshulp was binnen die veiligheidsagenda een middel om *hearts and minds* te winnen, niet een doel op zich. Europese leiders benadrukten het idee dat buitenlandse troepen naar Afghanistan trokken om democratie te stichten en vrouwenrechten te beschermen sterker; zij hadden in 2001 immers meer moeite uit te leggen welke veiligheidsdreiging er van Afghanistan uitging naar Europa.

Europa hoopt een vinger in de pap te houden door geld voor toekomstige wederopbouw aan voorwaarden te koppelen. Zo stellen ministers Blok en Kaag in een Kamerbrief uit maart dat voortdurende steun aan Afghanistan ‘afhankelijk is van de uitkomst van het vredesproces – waarbij geen concessies worden gedaan op verworvenheden als mensenrechten, en vrouwenrechten in het bijzonder.’

Een gewaagde strategie, vindt voormalig onderminister Naheed Sarabi. Ze vraagt zich af hoeveel invloed de internationale gemeenschap daadwerkelijk heeft. ‘De Taliban heeft andere, illegale manieren om inkomsten te werven. Als internationale hulp wordt stopgezegd, is er altijd nog opium. Hulp gelden zullen voor het voortbestaan van de Taliban het verschil niet maken, voor het welzijn van de mensen van Afghanistan des te meer.’

De Verenigde Staten willen weg uit Afghanistan. Europa blijft hameren op het belang van mensenrechten, maar heeft weinig drukmiddelen. De overheid is verdeeld. De Taliban ziet zichzelf als de winnaar. En Afghanen zijn het zat: het onvermogen van de overheid, de terreur van de Taliban, eindeloze buitenlandse inmenging. Dit is de grimmige politieke realiteit waarin vrouwen hun rol opeisen. Geen middel laten ze onbeproefd om een inclusief en transparant vredesproces te bewerkstelligen. Met deze kracht, deze inventiviteit en dit doorzettingsvermogen winnen Afghaanse vrouwen wellicht het draagvlak dat zij zo nodig hebben – het vertrouwen dat zij meer representeren dan alleen zichzelf en instaan voor een duurzame vrede voor alle Afghanen. ●

Voormalig minister van Mijnen, Nargis Nehan

Verkoopster op de markt in Masaka

Op weg naar een feministische economie

© Martha Nalukenge

De wereldeconomie is seksistisch: de economische ongelijkheid wordt steeds groter en daarvan zijn vooral vrouwen de dupe, concluderen verschillende ontwikkelingsorganisaties. Het is tijd voor een economie die werkt voor vrouwen, en dat vraagt om niets minder dan systeemverandering.

Tekst: Eline Huisman

Een 'paternalistische droplul' was hij – zo'n man 'die het feminisme wel even van zichzelf zou komen redden'. Het oordeel van Anja Meulenbelt loog er niet om: vlijmscherp fileerde ze Ewald Engelen's pamflet *De mythe van de gemaakte vrouw*, kort na verschijning ervan in het najaar van 2016. Het boekje was onderdeel van *Nieuw Licht*, een filosofische serie waarin hedendaagse denkers zich buigen over grote vragen uit klassieke teksten. Engelen was benaderd om te schrijven over feminisme aan de hand van Simone de Beauvoirs *De tweede sekse* (1946). Niet dat hij daarvoor de gedoodverfde kandidaat was – als hoogleraar financiële geografie richtte Engelen zijn pijlen vooral op het kapitalisme, en hij twijfelde of het thema hem genoeg kon boeien.

Genoeg om een vlamme essay te schrijven over hoe het feminisme zich heeft uitgeleverd aan het neoliberalisme, zo bleek. Tegenwoordig betekent feminisme dat 'machtige vrouwen het recht moeten hebben om net zulke grote klootzakken te zijn als machtige mannen', schreef Engelen. De geëmancipeerde vrouw van nu gaat mee in de giftige *rat race* van ellebogenwerk en prestatiedruk om de top te bereiken, en met de fundamentele maatschappijkritiek waaruit het feminisme voortkwam – zo oordeelde hij – heeft het niets meer te maken.

Genadeloos was de reactie vanuit de feministische beweging in Nederland. 'Een miskleun', schreef Meulenbelt in een open brief aan Engelen op haar eigen weblog. De publiciste, voormalig senator voor de SP en – in de woorden van emancipatie-kennisinstituut Atria 'kopstuk van de tweede feministische golf' vond het 'niks': 'Als je een beetje meer van feminisme had begrepen, en als man een beetje meer zelfkritiek had gehad en er eens over had nagedacht welke bijdrage mannen kunnen leveren en niet meteen zo hoog van de toren had geblazen had je misschien wel een interessant verhaal kunnen leveren', schreef ze. 'Hadden we nog een aardig gesprek kunnen hebben over de mogelijkheden van feminisme in de huidige economie.' Ook elders werd het pamflet afgeserveerd. Mineke Bosch, hoogleraar moderne geschiedenis, oordeelde in *De Groene Amsterdammer* dat Engelen 'de plank volledig mis' had geslagen vroeg zich hardop af: 'Waarom stelt Engelen niet gewoon die mannen verantwoordelijk voor de neoliberale knoeiboel die zij ervan hebben gemaakt?'

'Het gaat om een andere manier van denken, die welzijn van mensen en milieu boven winst stelt'

Toch schuilt in die 'droplul' een potentiële bondgenoot voor feministen. Kijk voorbij de beschuldigende vinger en de vraag wie of wat 'hét' hedendaagse feminisme bepaalt, en je ziet een gezamenlijke agenda. In een interview met *Het Parool* verklaarde Engelen dat het feminisme volgens hem zou moeten streven naar een 'maatschappelijke orde die recht doet aan een veel bredere set van wensen en verlangens dan alleen economisch gewin.'

Vergelijk dat eens met de woorden van Tithi Bhattacharya, hoofd van de afdeling Global Studies aan de Purdue University (VS) en mede-auteur van *Feminism for the 99%: A Manifesto*. Bhattacharya was onlangs te gast bij het Transnational Institute, in een webinar over feminisme in tijden van crisis. 'Het kapitalisme als systeem is uitsluitend gericht op winst – het is de levensader, de motor van het kapitalisme', analyseerde ze, 'maar het systeem is afhankelijk van arbeiders om die winst te maken. Kapitalisme kan alleen overleven als de levens van die arbeiders voortdurend gegarandeerd zijn.'

Het wordt tijd om te investeren in wat zij de *life making institutions* noemt, die dat leven van werkenden faciliteren: goede toegang tot voeding, huisvesting, openbaar vervoer, onderwijs, gezondheidszorg. Het kapitalisme als systeem mag volgens Bhattacharya dan misschien niet graag haar winsten afstaan aan dat soort publieke voorzieningen, maar het kan simpelweg niet zonder. Ze besluit: 'We need to go back prioritize life making, to the flourishing of the many rather than the prosperity of the few.'

Dichter bij huis vinden de woorden van Engelen bijna letterlijk weerklank in het pleidooi van Rachal Walker, vrouwenrechten-campaigner bij ActionAid Nederland, eind vorig jaar in *Trouw*: 'De Nederlandse overheid heeft de troef in handen door de economie anders in te richten. Het gaat om een andere manier van denken, die welzijn van mensen en milieu boven steeds meer winst stelt.' Kortom: 'Een economie die werkt voor vrouwen.'

De Deense econoom Ester Boserup wakkerde al in 1970 de discussie aan over gender en economie met haar boek *Woman's Role in Economic Development*. Daarin rekent ze af met het klassieke plaatje dat de man doorgaans het eten verbouwt en vergaart, waarna de vrouw het alleen nog bereidt. Boserup onderzocht de taakverdeling tussen mannen en vrouwen en concludeerde: vrouwen draaien op veel plekken in de wereld veel meer uren in de landbouw en handel dan mannen.

En dat is niet het enige: wereldwijd nemen vrouwen óók het overgrote deel van het zorgwerk op zich. De Nieuw-Zeelandse wetenschapper en politica Marilyn Waring is een van de eersten die dat fundamenteel bekritiseerde, in haar boek *If Women Counted* (1988) – een klassieker in de feministische economie. Het boek is een grondige kritiek op de manier waarop we economische groei berekenen: al dat vaak onbetaalde (zorg)werk door vrouwen maakt geen deel uit van wat we als economische productiviteit beschouwen. We zien er niets van terug in de cijfers over economische groei; het Bruto Nationaal Product, en daarmee blijft volgens Waring de bijdrage van vrouwen structureel ongezien én ondergewaardeerd.

Milk Report

L: 9.21-41. R: 11.30-12.00.
L:1.30-1.50. R: 4.25-4.35...
Wat lijkt op een eindeloze lijst coördinaten van een nog onbekende planeet, is eigenlijk een *artist impression* van een feministische economie. Dat verdient wat uitleg: de cijferrekeningen staan in het boekje dat hoort bij *Milk Project*, een kunstproject van Conway en Young, twee grafisch vormgevers uit het Verenigd Koninkrijk. *Milk Report* is een soort goed vormgegeven variant op een Excel-tabel, geprint op zachtroze papier, met

daarin alle momenten van borstvoeding in de eerste zes maanden van hun baby – geregistreerd op borst (vandaar L en R) en begin- en eindtijd. 720 uur en 7 minuten in totaal besteedde Young aan de voedingsmomenten. Met het project vragen de vrouwen aandacht voor zorgbeleid en onbetaald zorgwerk. Het boekje is te koop voor 8,21 pond – het National Living Wage per uur in de VK in 2019 – en is een middel in de strijd voor een 'volwaardige vergoeding voor arbeidsintensief werk'.

Kledingindustrie

De kledingindustrie illustreert bij uitstek de problemen rond genderongelijkheid in de economie. Dat 80 procent van de naar schatting 60 miljoen werknemers in de wereldwijde kledingindustrie vrouw is, is volgens de Clean Clothing Campaign geen toeval: vrouwen krijgen slechter betaald dan hun mannelijke collega's, genderongelijkheid is diepgeworteld in de sector, en ongelijke betaling heeft een direct verband met het verbale, fysieke en seksuele geweld tegen de vrouwen die in de sector werkzaam zijn. Merken zoeken bewust naar landen waar arbeidswetgeving beperkt of zwak is en werknemers weinig mogelijkheid hebben zich te verenigen in een vakbond.

'Voor hetzelfde werk worden vrouwen substantieel minder betaald. Dat zie je in verschillende landen terug – bij dezelfde mate van ervaring, type opdrachten etcetera is het verschil 15, 17, soms 20 procent', zegt Wyger Wentholt van de Nederlandse tak; de Schone Kleren Campagne (SKC). Die verschillen gelden met name in Aziatische productielanden, maar evengoed dichterbij – in Bulgarije en Macedonië, waar veel wordt geproduceerd, en deels ook in Nederland.

'De perceptie is vaak dat vrouwen minder mondig zijn, minder opkomen voor hun rechten, en zodoende langer tevreden blijven met een lager loon', zegt Wentholt. 'Bovendien zijn de managers vaak wel mannelijk. Verbale intimidatie en fysieke agressie

zijn een groot probleem op de werkvloer.'

Juist bij de productie van *fast fashion*, razendsnel wisselende mode die voortdurend wordt aangepast aan de veranderende trends, merken vrouwen extra hard de consequenties van ongelijkheid, zegt Wentholt. 'De extreem korte levertijd voor productie en veel kortetermijn-veranderingen in de bestellingen zorgen voor veel overwerk. Het lijken misschien details, maar dat raakt vrouwen extra hard: hoge werkdruk gaat gepaard met gender-gerelateerd geweld, intimidatie en fysieke misstanden. Als zij tot laat overwerken en 's nachts over straat naar huis moeten, zijn ze extra kwetsbaar voor geweld.'

Vakbondsvrijheid, leefbare lonen waar mensen fatsoenlijk van kunnen rondkomen, en het verkleinen van het loonverschil zijn voor SKC speerpunten van verandering in de kledingindustrie. 'En goede voorzieningen voor zwangere vrouwen – zij raken vaak hun baan kwijt bij zwangerschap, hebben geen

terugkeergarantie en geen betaald verlof. Dat maakt vrouwen extra kwetsbaar.'

Deze zomer lanceerde SKC de *fashionchecker* (fashionchecker.org), een website waarop je per merk kan bekijken of ze hun werknemers een *living wage* betalen; een salaris waarvan ze fatsoenlijk in de basisbehoefte kunnen voorzien zonder meer dan 48 uur per week te hoeven werken. 93 procent van de onderzochte bedrijven kan niet aantonen dat zij leefbare lonen betalen.

Gevraagd naar hoopvolle ontwikkelingen op het vlak van gendergelijkheid blijft het even stil. 'Ik heb de indruk dat de economische verschillen groter worden. Wat je ziet in de kledingsector – slechte arbeidsomstandigheden op de werkvloer, en onzekere contracten – zie je ook elders; in de vleessector, in distributiecentra. Ook in Europa.' Toch ziet Wentholt ook beweging: 'Vorig jaar heeft de internationale arbeidsorganisatie ILO een conventie specifiek over

gendergelijkheid aangenomen, en hoe je dat vertaalt in internationaal recht. En er is veel in ontwikkeling wat betreft regels voor internationale bedrijven. Nu is het vooral een morele plicht om te zorgen dat de toeleveringsketens in orde zijn, maar zowel op Nederlands als EU-niveau worden er stappen gezet om dat strikter te maken. Dat wachten we nu af.'

Na het gesprek mailt Wentholt een foto van een groep vrouwen uit Myanmar: de vakbond van de Huabo Times fabriek, gesteund vanuit de Clean Clothes Campaign.

De fabriek levert onder meer aan *fast fashion*-retailer Inditex (dat onder meer Zara onder zich heeft), Bestseller en Primark. Het is een concreet voorbeeld van succes: na ruim twee maanden strijd een akkoord getekend met het management. De 26 ontslagen bondsleden komen terug in dienst en de eisen van de bond voor verbetering van omstandigheden en lonen worden ingewilligd.

Twee jaar na publicatie van *If Women Counted* startten de Verenigde Naties met het Human Development Report dat naast het BNP ook maatstaven meeneemt als levensverwachting, onderwijs en direct inkomen. Maar nog altijd staan de ongelijkheden die Boserup en Waring decennia geleden aankaartten hoog op de agenda van de feministische economie.

In *Who cooked Adam Smith's Dinner?* (2017) brengt de Zweedse journalist Katrine Marcal de zorgkwestie opnieuw op ironische en scherpe wijze onder de aandacht. 'Hoewel het woord economie komt van het Griekse *oikos*, dat thuis betekent, zijn economen lange tijd niet geïnteresseerd geweest in wat er thuis gebeurt', schrijft Marcal in een opiniestuk voor *Economics* naar aanleiding van haar boekpublicatie.

De vrouw is van nature gewend zich op te offeren, wat haar aan huis bindt en betekenisloos maakt voor de economie – zo wil het idee, en 'opvoeden, schoonmaken, strijken of wassen zijn nou eenmaal geen tastbare goederen die je kunt kopen, verhandelen of verkopen.' Maar wie zegt dat je geen betere baas wordt van een huishouden soepel managen, vraagt Marcel zich af. 'Als ouder ben je econoom, diplomaat, klusjesman, politicus, kok en verpleegster.' Het wordt tijd dat ook economen inzien dat al dat huiselijk werk cruciaal is om de economie draaiend te houden: '*Somebody has to prepare that stake so Adam Smith can say their labour doesn't matter.*'

Gevraagd naar hoe een feministische economie – met gelijke kansen voor iedereen – er volgens haar uitziet, begint ook Rachel Walker van ActionAid meteen bij de zorgtaken. Als vrouwenrechtencampaigner heeft ze de afgelopen jaren gewerkt aan gendergelijkheid en oog voor vrouwenrechten in het belastingbeleid, in maatschappelijk verantwoord ondernemen, en in handelsbeleid. 'Op al deze gebieden zie je dat vrouwen harder geraakt worden door de negatieve effecten ervan. Bij ActionAid wilden we niet alleen die misstanden aankaarten, maar ook nadenken over een alternatief.'

Het rapport *Who cares for the future* is daarvan het eerste resultaat. Voorop staat: onbetaalde zorgtaken onder de aandacht brengen. '75 procent daarvan wordt gedaan door vrouwen, waarvan slechts de helft betaald, en van de betaalde banen in de gezondheidszorg is

tweederde bovendien slecht betaald', somt Walker op. De werkomstandigheden zijn vaak slecht, met weinig rechten voor werknemers. En dat terwijl er wereldwijd een tekort is aan zorgprofessionals. Volgens het ActionAid-rapport wordt dat tekort opgevuld door 57 miljoen onbetaalde mensen wereldwijd, vooral vrouwen. Walker: 'Dat is een probleem voor iedereen – we hebben allemaal zorg nodig. En dat veel van die arbeid niet als productief wordt gezien, zet vrouwen in een minderwaardige positie.'

'Vrouwen doen 75 procent van de zorgtaken, slechts de helft is betaald'

Voor een hoopvol voorbeeld in de juiste richting wijst Walker op Uruguay, dat na een langdurige campagne van vrouwenrechtengroepen het recht op kwalitatieve zorg én het recht van zorgverleners op werk onder waardige omstandigheden in de wet heeft verankerd. Het in 2016 gestarte Integrated National Care System (SNIC) dat onder het ministerie van Sociale Ontwikkeling valt, coördineert al het zorgbeleid – van kinderopvang tot ouderenzorg – in samenwerking met vrouwenrechtenorganisaties. Het ouderschapsverlof is uitgebreid, en er moet universele kinderopvang komen. 'Het systeem is nog niet perfect', zegt Walker, 'maar het is een inspirerend voorbeeld.' SNIC erkent dat goede zorg geen privékwestie is, maar een mensenrecht.

Overigens geldt ook buiten de zorg dat veel werk dat voornamelijk door vrouwen wordt verricht, vaak is ondergewaardeerd, zegt Walker. 'Dat zie je in Nederland ook: behalve de zorg zijn ook het onderwijs en de cultuursector ondergewaardeerd, niet goed betaald de sectoren waarop als eerste wordt gekort bij bezuinigingen.'

Vrouwen aan het werk in Masaka, Oeganda

De wereldeconomie is seksistisch, concludeerde Oxfam begin dit jaar: de economische ongelijkheid wordt groter en groter, en daarvan zijn vooral meisjes en vrouwen de dupe. Terwijl het aantal miljardairs – vooral mannen – in tien jaar tijd verdubbelde, blijven vooral vrouwen in ontwikkelingslanden door die ongelijkheid gevangen in armoede. De 22 rijkste mannen ter wereld bezitten meer dan alle vrouwen in Afrika.

Ook Oxfam wijst daarbij op de rol van onbetaald zorgwerk: 42 procent van de vrouwen zou geen betaald werk hebben door verantwoordelijkheid voor zorgtaken, tegenover 6 procent van de mannen. Ondertussen hebben meisjes door die zorg vaak nauwelijks tijd een opleiding te volgen, waarmee ze vastzitten aan de onderkant van de economie.

Die ongelijkheid is een politieke keuze, legt Esmé Berkhout uit, die bij Oxfam werkt als senior beleidsadviseur belasting en ongelijkheid. 'Overheden bepalen hoe winst wordt belast, hoe zorg wordt beloond, en welke prioriteiten ze leggen voor voorzieningen.' Nederland zou volgens Berkhout een belangrijke stap kunnen zetten door belastingontwijking door multinationals verder terug te dringen – zo lopen overheden in ontwikkelingslanden minder inkomsten mis, die in publieke voorzieningen kunnen worden geïnvesteerd. 'En het

is cruciaal om te investeren in publieke voorzieningen zoals zorg en kinderopvang, zodat vrouwen meer vrijheid hebben om zich economisch te ontwikkelen.'

Het sluit bijna naadloos aan bij de voorstellen die ActionAid doet in het *Who cares for the future*-rapport. Toegankelijke gezondheidszorg kan de druk op vrouwen verminderen, en toegang tot water dichtbij huis 'kan levens transformeren', als vrouwen niet langer uren bezig zijn met water halen. Daarnaast bepleit ook ActionAid aanpassingen in het Nederlandse belastingbeleid. Bovendien zouden belastingssystemen meer *gender responsive* moeten zijn, zegt Walker. 'In veel lageinkomenslanden, maar ook in rijke landen, wordt vooral ingezet op het heffen van btw – belasting op consumptie, in plaats van inkomens- en vermogensbelasting. Dat is makkelijk en wordt vaak ook geadviseerd door het IMF en de Wereldbank. Maar daarmee is de belastingdruk op vrouwen en armere bevolkingsgroepen onevenredig hoog.'

Intussen werkt Walker hard aan het volgende rapport, gepland voor dit najaar, dat nieuwe ideeën voor een feministische economie moet brengen. Daarvoor werden speciale *feminist economist consultants* aangesteld: activisten, ontwikkelingsspecialisten en vrouwen-

rechtenactivisten van over de hele wereld, van Iran tot Nigeria en van Hawaï tot Uruguay. Via hen verzamelt ActionAid voorbeelden van alternatieven en bespreken ze hoe die hebben uitgepakt. 'Het idee van een feministische economie is begonnen in academische kringen, maar wordt nu steeds meer in gang gezet door vrouwenrechtengroepen', zegt Walker. 'Van hun lessen willen we leren.'

'In het zoeken naar manieren om een meer gendergelijke economie te ontwikkelen zien we dat op dit moment geen volledig goed werkende alternatieven bestaan', zegt Walker. 'Veel ideeën komen in eerste instantie voort uit een vorm van *resistance* tegen wat nu niet goed gaat. De eerste stap die we nu moeten zetten: internationaal een *enabling environment* creëren, met gunstige voorwaarden waarin alternatieve modellen mogelijk zijn, waarin de ondergrens van wat we moeten doen is veilig gesteld. Dan mag je heel fundamenteel en breed denken: door vrouwenrechtenverdedigers beter te beschermen, bijvoorbeeld.'

Walker ziet een duidelijk verband tussen het streven naar meer gendergelijkheid en aandacht voor een meer duurzame manier van onze economie inrichten. 'We weten dat het vervuilende systeem de aarde uitput en ten koste gaat van biodiversiteit, en dat zet juist op vrouwenlevens veel druk. Daar moeten we alternatieven voor ontwerpen', zegt ze. Via een *feminist economist consultant* van haar komende onderzoek maakte ze kennis met een mooi voorbeeld daarvan; We are the solution in Senegal. 'Deze groep vrouwen heeft ervoor gezorgd dat het overheidsbeleid van de *green revolution* – met grootschalige landbouw als voornaamste businessmodel – wordt losgelaten. In plaats daarvan wordt geëxperimenteerd met agro-ecologie; collectief werk met lokale kennis van gewassen. Het is nog in een vroeg stadium; ze zijn nu een actieplan aan het opzetten, maar het is een hoopvol voorbeeld.'

We moeten groot durven denken, vindt ook Berkhout van Oxfam. Simpelweg zorgtaken meer zichtbaar maken en in het BNP meenemen, is wat haar betreft te makkelijk gedacht. 'De centrale oorzaak van de ongelijkheid is onze nadruk op het BNP als leidraad. Dat zegt niets over de waarde van onbetaald zorgwerk, en de immateriële kosten die gepaard gaan met groei, zoals de impact op onze omgeving.'

De Monitor Brede Welvaart, waarin het CBS jaarlijks niet alleen beschrijft hoe de economie ervoor staat, maar ook kijkt naar de sociale en ecologische effecten van onze welvaart, is wat haar betreft een mooi initiatief. 'Daarin loopt Nederland echt voorop. Nu wil je zien dat de doelstellingen uit de monitor ook centraal komen te staan in hoe de begroting wordt ingericht.' Ze wijst op Nieuw-Zeeland, dat de groei van het BNP als leidraad voor beleid heeft losgelaten.

'We moeten niet onderschatten hoe nauw economische ongelijkheid verweven is met politieke en ook sociale ongelijkheid', benadrukt Berkhout tot slot. 'Vaak worden die als afzonderlijke terreinen beschouwd. Maar die terreinen zijn sterk met elkaar verbonden. Als je goed onderwijs hebt gehad, heb je een grotere kans op een goede baan, en daarmee ook een veel grotere kans om politiek te beïnvloeden.'

De ondervertegenwoordiging van vrouwen in de politiek is sterk met de economische ongelijkheid verbonden. Nu wordt beleid nog altijd gemaakt door een grotendeels mannelijke elite, en 'die hebben er misschien niet zo sterk belang bij om zorg en onderwijs anders in te richten. Om dat te veranderen, heb je een betere balans nodig. We

Orji werkt onbetaald als verpleegster en verloskundige in een Nigeriaans ziekenhuis, zonder elektriciteit en overheidsfinanciering

De komst van een kinderdagverblijf in Badiya (Nepal) in 2015 geeft vrouwen ruimte meer te werken en zo het gezinsinkomen te verhogen

Corona raakt vrouwen extra hard

'Covid-19 is gender-blind, maar niet gender-neutraal', waarschuwde Melinda Gates deze zomer in *Foreign Affairs* - in tune met vrouwenrechtenorganisaties wereldwijd. Juist vrouwen worden extra hard geraakt door de crisis, aldus Melinda, die met samen met haar man en miljonaire Bill Gates het grootste liefdadigheidsfonds ter wereld leidt. Melinda had moeten vechten voor een prominente plek in de stichting, vertelde ze in augustus aan *NRC Handelsblad*. 'It got hot', zei ze over de strijd tussen hen over haar meeschrijven aan de jaarlijkse nieuwsbrief.

Melinda brengt vooral de positie van vrouwen over het voetlicht. Zij werken relatief veel meer in informele en onzekere banen; denk

aan de huishoudsters en de nanny's die wereldwijd – ook in Nederland – vaak zwart hun werk doen. Zij verliezen in deze coronatijd direct hun inkomenszekerheid, zonder compensatie daarvan via overheidssteun.

Volg het voorbeeld van Canada, riep Gates overheden wereldwijd op: daar zijn bepaalde subsidies speciaal gereserveerd voor vrouwelijke ondernemers. In Argentinië bestelde de overheid maskers van thuiswerkenden, om deze extra kwetsbare groep aan het werk te houden.

Naast de klap voor werkgelegenheid overspoelt het virus de gezondheidszorg, waarbij – getuige eerdere virusuitbraken zoals bij ebola – vaak eerst en vooral op moeder- en kindzorg

wordt bezuinigd. Gates wijst op het voorbeeld van Sierra Leone, dat tot 2014 de moedersterfte fors terugbracht. Maar na de uitbraak van ebola in maart in de regio was de moeder- en babysterfte hoger dan het aantal doden van het virus zelf – deze zorg werd als eerste beperkt.

Ook in de kledingindustrie zijn de gevolgen van de pandemie voor kledingarbeiders direct voelbaar. De Schone Kleren Campagne (SKC) berekende samen met het Amerikaanse Worker Rights Consortium dat werknemers wereldwijd te maken hebben met in totaal 2,7 tot 4,9 miljard euro aan misgelopen salaris als gevolg van ontslagen en werkvermindering.

De industrie verkeert

volgens SKC in een diepe recessie. Door de lockdowns droogde de vraag naar kleding in Europa, de VS en Japan op, en kledingmerken annuleerden massaal bestellingen. Dat betekent dat grote groepen fabrieksarbeiders onmiddellijk hun inkomen verliezen, zonder sociaal vangnet.

In sommige landen werden werknemers op onbetaald verlof gestuurd, of legde de overheid loonsverlagingen op in de toch al zwaar onderbetaalde sector. SKC eist van kledingbedrijven dat alle mensen die aan het begin van de Covid-19-crisis aan het werk waren hun reguliere loon zullen krijgen, inclusief achterstallige betalingen, en dringt aan op een speciaal garantiefonds als vangnet voor de toekomst.

'Wat ruik je? Het leven!'

Luz Marina Valle, een campesina feminista

Een beter milieu begint bij lokale vrouwengroepen, laat de ecologische oase van de Fundación Entre Mujeres (FEM) in Nicaragua zien. En vice versa. Het analoge voedselbos herstelt het land en geeft plattelandsvrouwen de controle over lichaam, leven en portemonnee. 'De natuur geeft ons kracht, zodat wij worden als de sterke bomen die je vanuit de lucht ziet, op onze eigen stukjes land.'

Tekst: Marlies Pilon

Stel, je negeert corona en maakt een vlucht over de tropische landengte die Noord- en Zuid-Amerika met elkaar verbindt. Dan zie je vanuit de lucht een droge strook land die van Zuid-Mexico naar Panama loopt, via Guatemala, El Salvador, Honduras en Nicaragua. Dit is de Droge Corridor. El Niño zorgt hier voor een duivelse combinatie van extreme droogte- en regenval.

Zo ging in 2018 bijna zeventig procent van de eerste oogst van de zelfvoorzienende boeren in Midden-Amerika verloren door het uitblijven van de regen, bij de tweede oogst verdrong de helft van de gewassen door overmatige regenval. Door de klimaatverandering kunnen volgens de Verenigde Naties 1,4 miljoen boeren in Midden-Amerika niet meer leven van hun eigen land.

De impact ervan is anders voor vrouwen dan voor mannen. Vrouwen moeten nog langer lopen om water te halen, kunnen niet genoeg voedsel voor hun gezin meer bereiden, zijn vaak financieel afhankelijk van hun man en niet in staat beslissingen over het land te maken, omdat zij daar geen eigenaarschap over hebben. Die realiteit maakt afhankelijk en kwetsbaar.

Het vliegtuigje vliegt de grens van Honduras over en je ziet de hoge bergen in het noordwesten van Nicaragua. De ooit zo vruchtbare vulkanische grond is na decennialange monocultuur van vooral tabakspplanten en maïs verdord en moe. De pesticiden zorgen voor vervuilde lucht en water.

Maar als het vliegtuig wat lager vliegt, zie je in de verte – rondom de regio Estelí – ineens grote dotten bos als groene paddenstoelen uit de grond schieten. Een kranige vrouw met ravenzwart haar zwaait lachend naar je vanaf de grond. Ze gebaart je te landen; ze wil je iets laten zien.

Ze introduceert zichzelf als Luz Marina Valle, een 32-jarige *campesina feminista*. Hoewel vrouwen evenveel recht op land hebben als mannen, beheren ze globaal gezien minder dan twintig procent van het landoppervlak. Terwijl het beheren van land economische autonomie geeft, voedselzekerheid en een beschermende basis voor een waardig leven. Vrouwen als Valle zien wat er gebeurt als zij zich over de aarde ontfermen. Ze pakt je bij de hand en wandelt vooruit, haar groene oase in.

Ze zegt dat het ook in Nicaragua niet vanzelfsprekend is dat je als vrouw land bezit. 'Dat gold voor mijn overgrootmoeder, mijn oma en mijn moeder. Maar net als vierhonderd andere vrouwen kreeg ik in 2006 een stuk land van de Fundación Entre Mujeres (FEM), een vrouwenbeweging en ngo uit de regio. Ik ben enorm trots!'

FEM wil de positie van plattelandsvrouwen zoals Luz Marina Valle verbeteren door ze landrechten en voedselzekerheid te geven en de vrouwen te verenigen in coöperaties, zodat ze als een collectieve kracht kunnen opereren. Via workshops en lezingen leren de vrouwen over feminisme, hun seksuele en reproductieve rechten

en het zorgdragen voor elkaars veiligheid – femicide is in Nicaragua nog steeds een enorm probleem.

Ze krijgen scholing en training om hun stem te laten horen bij de gemeentelijke autoriteiten, zodat er op bestuurlijk niveau niet over, maar dóór hen wordt gesproken. De plattelandsvrouwen zijn verenigd in La Central Cooperativa Las Diosas, oftewel: de Coöperatie van de Godinnen, die ze in staat stelt als collectief biologische koffie, honing en hibiscus te verbouwen en op de markt te brengen. En de vicevoorzitter? Dat is Valle.

'Dat ik nu land beheer, voelt alsof er een eeuwenlang systeem van ongelijkheid is doorbroken'

'Dat ik nu land beheer, voelt alsof er een eeuwenlang systeem van ongelijkheid is doorbroken. Ik kan nu mijn eigen voedsel verbouwen. Niet op de koloniale wijze, waarbij ik de aarde exploiteer en uitbuit, maar op een spiritueel-ecologische manier. Ik kan de historische band herstellen die wij inheemse vrouwen hebben met de aarde; haar gezondheid is ook de mijne.'

Zoals het land van Valle floreert en in volle bloei staat, zo heeft ze ook zelf de controle terug over haar eigen lichaam en leven. Want nu heeft ze financiële autonomie, genoeg en gezond voedsel en ervaart ze een gevoel van saamhorigheid met de andere vrouwen die bij FEM zijn aangesloten.

'Mijn land is niet zo groot, 3,656 vierkante meter, maar kom: ik laat het je zien.' Ze wandelt met stevige tred door een multi-dimensionaal labyrint van honderd tinten groen. 'Bienvenido in mijn groene ecosysteem. Doe eens je ogen dicht en adem diep in door je neus. Wat ruik je dan? Het leven! En hoor je het water klateren verderop? Ik voel me hier verbonden met de aarde.'

Delen van haar land worden lieflijk omarmd door reusachtige mahonieebomen die zorgen voor schaduw en vochtigheid. Vlinders fladderen. De grond is bedekt met kleinere planten en kruiden met diepe wortels, die de bodem van stikstof voorzien en de aarde zo vruchtbaar en vitaal houden.

Dicht bij het beekje staat bamboe geplant, want de wortels van bamboe houden de grond sterk. Bij de brede platanen en bananenbomen groeien verschillende groente- en bonenplanten, waaronder maïs, pompoen en hibiscus. Vogels kwetteren. Ze laat een aantal echte Nicaraguaanse vruchten zien, zoals guave, de peervormige *guayaba* en zoete witte *tiguilote*.

De kleinere fruit- en kruidenplanten geven stikstof af en zorgen zo voor vruchtbare grond. Bijtjes zoemen er lustig op los. Dik bebladerde bomen breken de wind, om erosie tegen te gaan. Luz Marina Valle, in katoenen T-shirt en spijkerbroek, stráált.

Het kostte haar en de vrouwen van FEM veel energie, maar dit agro-ecologische systeem met feministisch perspectief houdt in toenemende mate zichzelf in stand. Door het toepassen van analoge bosbouw herstelt de grond en neemt de biodiversiteit toe.

'Het mooie van analoge bosbouw is dat je een bos in zijn natuurlijke staat nabootst', vertelt Isabel McDonald, directeur van het International Analog Forestry Network (IAFN, gesteund door Both ENDS), vanuit haar kantoor in de Costa Ricaanse hoofdstad San José. De samenwerking tussen FEM en IAFN is in feite een kruisbestuiving tussen de vrouwen- en milieuzak. Visie: als je vrouwen de kennis geeft om gedegradeerd land te herstellen, zorg je dat zowel de vrouw als de natuur opbloeit.

'Analoge bosbouw', zegt McDonald, 'bestaat uit een twaalfstappenmodel dat iedereen kan implementeren. Het is een krachtig wapen tegen klimaatverandering, omdat het ontbossing tegengaat, de bodem herstelt en de biodiversiteit doet toenemen.' Zelf kwam ze ter wereld in Haïti en reisde met haar familie door heel Zuid-Amerika – en nu woont ze in Costa Rica.

Haar vader had een liefde voor bomen, die hij aan zijn dochter doorgaf. In de jaren tachtig was ze al betrokken bij herbebossingsprojecten in Nicaragua en toen kwam ze in aanraking met analoge bosbouw. Werken voor IAFN is 'een droom', zegt ze. IAFN heeft geïnvesteerd in trainingscentra en werkt nu met veertig trainers die workshops in analoge bosbouw geven, over heel de wereld, aan vrouwengroepen zoals FEM.

De voordelen

Bossen zijn een van de simpelste en meest belangrijke oplossingen om de effecten van klimaatverandering tegen te gaan. Bomen absorberen naar schatting 2,6 miljard ton koolstofdioxide (ongeveer een derde

van de CO² die vrijkomt door fossiele brandstoffen) per jaar. Onderzoek toont aan dat bijna twee miljard hectare gedegradeerd land – een gebied zo groot als Zuid-Amerika – hersteld kan worden. (Bron: de Verenigde Naties)

De partners

De lokale vrouwenbeweging FEM wordt gesteund door het Nicaraguaanse vrouwenfonds Fondo Centroamericano de Mujeres (FCAM), de leider in de Global Alliance for Green and Gender Action (GAGGA), waarin ook Both ENDS en Mama Cash verenigd zijn. In mei werd bekend dat GAGGA opnieuw is geselecteerd als een van de poten-

tiële strategische partnerschappen van het ministerie van Buitenlandse Zaken, voor de periode 2021-'25. Een van de doelen van GAGGA is om de verbinding tussen vrouwenrechten en klimaatrechtvaardigheid te versterken, een reden om het International Analog Forestry Network (IAFN) als partner bij GAGGA te betrekken.

McDonald legt het principe uit: 'De basis van analoge bossen is dat je eerst op zoek gaat naar een natuurlijk bos, zo dicht mogelijk in de omgeving van het stuk land dat je wilt transformeren. In het bos ga je de verschillende lagen in kaart brengen, van de kruinen van de hoogste bomen tot de wortels van de grondbedekkers. In twaalf stappen onderzoek je de verschillende soorten bedekking en de stadia van groei van het bos. Vervolgens ga je die imiteren op het stuk grond dat je wilt transformeren.'

'Als de aarde gezond is, dan zijn wij spiritueel, fysiek en mentaal ook gezond'

De techniek van analoge bosbouw is specifiek gericht op de gemeenschappen die in het gebied dat hersteld wordt wonen en houdt rekening met hun bijdragen en behoeften. Valle en haar vrouwengroep hebben nu genoeg voedsel, een bron van inkomsten, voer voor hun vee en kruiden en geneesmiddelen. In combinatie met haar spirituele kijk op de natuur en de training over gender en *empowerment* die ze ontvangt van FEM, noemt Valle zich nu met trots een *'campesina feminista'*.

Volgens Valle is de groene revolutie die zij plantte juist nu zo hard nodig om de band tussen vrouwen en de aarde te herstellen. 'Vrouwen geven het leven, net als Moeder Aarde. Als de aarde gezond is, dan zijn wij spiritueel, fysiek en mentaal ook gezond.'

Ze ziet het 'feministisch en antikoloniaal boeren', zoals ze het zelf noemt, als het strooien van zout in de wonden van een vernietigend kapitalistisch systeem. 'Ecologisch verantwoord omgaan met onze natuur', zegt ze, 'zorgt voor meer gendergelijkheid en economische rechtvaardigheid. In feite komen we in opstand tegen een materialistisch systeem van uitbuiting door zelf te bouwen aan een systeem dat gebaseerd is op respect en harmonie.'

Nicaraguaanse koffie is mild en fruitig, met tonen van citrus en bloemen

© Fundación Entre Mujeres (FEM)

De ideeën

De Global Alliance for Green and Gender Action (GAGGA) bundelt de krachten van de vrouwenrechten- en milieubewegingen om een wereld te realiseren waarin vrouwen toegang hebben tot hun recht op water, voedselveiligheid en een schone, gezonde en veilige omgeving.

De teloorgang

Het ontbossen in Nicaragua gaat hard: jaarlijks verdwijnt er zeventig-duizend hectare bos, dat plaats moet maken voor intensieve landbouw en veeteelt. In dit tempo is de 3,25 miljoen hectare bos die nu nog overeind staat binnen vijftig jaar van de aardbodem verdwenen. (Bron: de VN)

Luz Marina Valle ontving de training in analoge bosbeheer van Adriana Pál, die verbonden is aan het International Analog Forestry Network. Zittend in een schommelstoel in haar eigen achtertuin – die oogt als een oerwoud, inclusief lianen – in San José, vertelt zij vol passie over haar liefde voor het bos.

'In het begin van de cursus', zegt Pál, 'vertel ik de vrouwen steeds: "Hierna zul je een boom nooit meer met dezelfde ogen bekijken." En die voorspelling komt altijd uit!' lacht ze. 'Mensen kijken naar een boom en zien hout dat kan worden verkocht. Maar dood hout gooi je in de kachel en dan is het weg.'

'Terwijl een boom lucht, schaduw, voedsel, vruchtbare grond, verkoeling en bescherming biedt, soms wel honderden jaren lang. Bomen zijn zo massief en veerkrachtig, ze kunnen door de bliksem worden geraakt, maar blijven gewoon staan.' Al op driejarige leeftijd was Pál voortdurend bomen aan het tekenen, iets dat ze nu samen met haar zoontje van drie doet.

Het contact met Valle was voor Pál inspirerend. 'Zij is echt een *force of nature!* Als ik aan haar denk, dan zie ik de kapokboom: de heilige Maya-boom die wel zeventig meter hoog kan worden. Voor de Maya's stond hij symbool voor het universum, het was een symbool van kracht.'

Eigenlijk zouden Pál en Valle elkaar deze zomer in El Salvador treffen, waar een handvol geselecteerde vrouwen zou worden getraind als vrouwelijke promotors van analoge bosbeheer, zodat zij de lessen weer aan andere vrouwen in de gemeenschap zouden doorgeven. Vanwege Covid-19 worden de lessen nu online gegeven.

Door corona laten de *compañeras* Isabel McDonald, Adriana Pál en Luz Marina Valle zich echt niet uit het veld slaan. Er is juist een gevoel van momentum ontstaan, zegt McDonald: 'Over heel de wereld zie je dat mensen hun eigen gezonde voedsel willen verbouwen. Vrouwen is het recht op voedselzekerheid, water en een schone en veilige leefomgeving vaak ontzegd. Door hen aan het roer te zetten van ecologisch herstel, geef je ze die rechten.'

Valle vult aan: 'Wij, de *feministas campesinas*, willen de longen van de aarde herstellen. Wij weten dat we de natuur nodig hebben om te overleven, in plaats van andersom. Zij geeft ons vrouwen kracht, zodat wij worden als de sterke bomen die je ziet vanuit de lucht op onze eigen stukjes land.' ●

© Mark Williams Wasswa

Eva Nakato

Het baantje van toen

Zonsopkomst en mijn gezin was al wakker. Mijn baby hield niet op met huilen en mijn man lag hulpeloos op bed, terwijl hij jammerde van de pijn. Onlangs had hij een ongeluk met de *bodaboda* gehad – als chauffeur vervoert hij passagiers op een motorfiets – en hij had dagenlang in het ziekenhuis gelegen. We konden die rekening niet meer betalen, dus hij moest thuis verder herstellen. Het was een moeilijke periode.

Ik was als meisje van achttien getrouwd om mijn geldkwesties te verhelpen. Ik kon niet langer aanhoren hoe mijn man kermde van de pijn en hoe mijn baby dreinde van de honger. Nee, ik moest razendsnel denken en beslissen voor het behoud van mijn gezin.

Toen ik naar buiten liep, viel mijn oog op de vrij oude *bodaboda* van mijn man, in de hoek weggezet. Ik herinnerde me ineens dat hij me had geleerd erop te rijden, in de tijd van onze afspraakjes. Sterker, hij vond het vaak goed dat ik ermee naar de markt reed, voor de boodschappen.

Ik gloeide van opwinding bij het idee: wat als ik zijn baan voortzet, mezelf en mijn gezin red door wat te verdienen, en ons zo door zijn herstel heen zou loodsen? 'Denk er niet aan!' vertelde ik mezelf. 'Je bent maar een vrouw!' Het was ongehoord, niet voor te stellen en een groot taboe om als meisje op een motorfiets alias *bodaboda* geld te verdienen.

Even was ik aan het wikken en wegen en nam toen het besluit: bij het ochtendgloren ging ik de weg op, weer of geen weer! Al wist ik nog niet hoe ik het mijn man zou zeggen. Vooruit, een leugentje om bestwil, zodat hij me de motorfiets liet gebruiken. De opluchting kon ik helaas niet delen. Ik zei bedankt, ging naar de keuken en maakte maïsmeelpap van het laatste dat we hadden, voordat ik eropuit ging.

Een ogenblik later was ik officieel onderweg als vrouwelijke *bodaboda*-mobielist! Terwijl ik naar klandizie zocht, hoorde ik passagiers en taxichauffeurs zich afvragen waar ik mee bezig dacht te zijn, dit was mannenwerk. De *bodaboda*-jongens raadden me aan op te houden,

om te keren en mijn taak als echtgenote te vervullen, mijn zieke man te verzorgen. Anderen maakten me bang dat de moordenaars met ijzerstaven me zouden doden, omdat ik maar een arme, weerloze vrouw was. Ik voelde me bedroefd.

En opeens was ik weer opgewonden; mijn eerste passagier hield me aan. We onderhandelden over de ritprijs, ik begon te rijden en even later waren we bij zijn bestemming. Hij stapte af en wandelde weg. Ik rende hem achterna, om hem te herinneren aan de betaling, die hij vast was vergeten. Maar hij greep me bij de kraag en dreigde me in elkaar te slaan als ik hem niet liet gaan. Toen ik aandrong op mijn geld, werd hij nog woester. Terwijl zijn vuistslag mijn gezicht zou raken, opende ik mijn ogen. Het was maar een droom!

Goed, bij mij was het een droom, maar denk je dat de omstandigheden anders zijn voor de vrouwen die zo dapper zijn het werk te doen dat men als mannenwerk ziet? Ik denk het niet!

In een traditionele Afrikaanse samenleving zoals die van Oeganda verwacht men andersoortig werk van vrouwen: vooral in de huiselijke sfeer. Het schijnt nogal belachelijk te zijn als een vrouw de gendergrens durft over te steken op het gebied van banen.

Evenwel heb je vrouwen die moedig genoeg zijn het stereotype te niet te doen. Te midden van alle uitdagingen is hun leven en dat van hun omgeving er positief door beïnvloed. Ze verdienen behoorlijk, bouwden een huis voor hun gezin, versterken zichzelf en zijn zelfs financieel bevrijd. Hun inspanning is het waard erkend en gevierd te worden!

Eva Nakato is een Oegandese activiste op het gebied van hiv en aids en seksueel geweld. Daarnaast is ze peer mentor, actrice en oprichter van Aiden Crafts, een start-up op het gebied van kunst en handwerk. Voor haar jongerenwerk werd Nakato in 2019 onderscheiden met de Youth Service Award in Nairobi. Je kunt Aiden Crafts volgen op Facebook en Instagram

Gender begint vanuit beleving

Wat drijft genderexperts en hoe kun je een organisatie genderbestendig maken? Een rondetafelgesprek met Sander Hehanussa (WO=MEN), Maria van der Heide (ActionAid) en Anne Kwakkenbos (Cordaid). 'Vertegenwoordiging is heel belangrijk, maar tegelijk ga je daarmee voorbij aan het structurele, aan de onderliggende oorzaken van genderongelijkheid.'

Van links naar rechts: Maria van der Heide (ActionAid), Sander Hehanussa (WO=MEN) en Anne Kwakkenbos (Cordaid)

© Leonard Fäustle

Tekst: Marc Broere

Sander Hehanussa werkt als man bij een organisatie die WO=MEN heet en *Dutch Gender Platform* als ondertitel heeft. Hoe wordt daarop gereageerd als iemand op een verjaardagsfeestje naar zijn werk vraagt? 'Vrouwen reageren altijd heel positief', antwoordt hij lachend. En mannen? Hehanussa denkt even na en zegt dan: 'Die vinden het eerder... interessant.'

Voor hem was de overstap naar WO=MEN een bewuste keuze. Hiervoor werkte hij voor de overheid op het ministerie van Buitenlandse Zaken en binnen het maatschappelijk middenveld bij de ngo Both ENDS.

'Ik heb voor dit soort werk gekozen,' vervolgt hij, 'omdat ik vind dat iedereen ter wereld gelijke kansen en rechten hoort te hebben – nu is dat gewoon nog niet zo. Ook ben ik vroeger zelf gediscrimineerd en weet ik uit ervaring hoe naar dat kan voelen. Daarbij vind ik dat het opkomen voor gendergelijkheid en vrouwenrechten niet alleen een "vrouwending" is; je hebt er ook mannen voor nodig.'

Hehanussa voelt zich op kantoor bij WO=MEN geen vreemde eend in de bijt. 'Ik ben simpelweg een van de tien mensen in het team. Toen ik op het ministerie werkte, was het aantal mannen en vrouwen op mijn afdeling ongeveer gelijk. Bij Both ENDS was het overgrote merendeel al vrouw. Bij WO=MEN ben ik nu de enige man en is het proces voltooid.'

De anderen schieten in de lach.

Maria van der Heide neemt het stokje over en vertelt over haar motivatie. 'Op het moment dat je werkt aan vraagstukken van ongelijkheid en het aanpakken van armoede en onderdrukking, ontkom je er niet aan om ook naar gendergelijkheid te kijken. ActionAid heeft een systemische benadering, waarin we naar onderliggende patronen zoeken: daar komt gendergelijkheid prominent in naar voren.

'Aan de ene kant', zegt ze, 'wordt genderongelijkheid binnen de ontwikkelingssamenwerking op veel vlakken aangepakt en is het beleid goed neergezet door oud-minister Ploumen en minister Kaag, maar aan de andere kant moet er nog veel gebeuren.'

Ze geeft een concreet voorbeeld: 'Op het ministerie was er een *linking and learning*-bijeenkomst vanwege een evaluatie naar de strategische partnerschappen. Tijdens de presentatie was er één dia over gender, waarop alleen maar stond: "Gender: Whoops". Het zei eigenlijk alles. Programma's bleken vaak genderblind te zijn.

'Ik zie wel dat iedereen ermee bezig is en dat individuen en organisaties proberen te leren, maar het blijft soms hangen in de instrumentele benadering of in het rapporteren over hoeveel vrouwen er in een workshop of paneldiscussie zaten. Vertegenwoordiging is heel belangrijk, maar tegelijk ga je daarmee voorbij aan het structurele, aan de onderliggende oorzaken van genderongelijkheid.'

Bij Anne Kwakkenbos speelde vooral haar persoonlijke ontwikkeling mee om voor dit werkveld te kiezen. 'Toen ik een jaar of acht was, begon ik te beseffen dat er andere verwachtingen naar meisjes toe waren dan naar jongens. Dat vond ik heel fascinerend. Zo wilde ik in groep vier mijn haar kort knippen, omdat het handig was en makkelijker met spelen. Dat vonden mijn klasgenootjes maar niets, want een meisje hoort lang haar te hebben.'

Zelf was ze een periode later vooral geïnteresseerd in jongerenparticipatie, maar gender kwam automatisch weer in beeld. 'Ik was actief binnen de Nationale Jeugd Raad en in de PvdA en vond dat ik

net zo behandeld moest worden als een man. Toch liep ik ook daar weer tegen barrières aan en begon ik in te zien dat sommige issues niet met mij als persoon te maken hadden, maar met waar vrouwen issues mee hebben. Ik raakte ervan overtuigd dat het op een andere manier moet en toen ben ik met het onderwerp aan de slag gegaan.

'Ook nu, met het werk. Cordaid werkt in conflictgebieden en dan zie je dat het patriarchale systeem de inclusie van veel groepen belemmert. Als je dat niet aanpakt, zul je nooit duurzame verandering krijgen. Het is bij mij persoonlijk begonnen, maar uitmondend in het besef dat dit deel uitmaakt van een groter systeem.'

'Hoe méér je erover leert, hoe meer je de dingen ziet, zoals stereotyperingen in de media'

Sander Hehanussa knikt: 'Ik denk inderdaad dat je begint vanuit je eigen belevingswereld. Het is ook zo dat hoe méér je erover leert, hoe meer je de dingen ziet, zoals stereotyperingen in de media. En hoe al dat soort typering en subtiele verwijzingen dan bijdragen aan genderongelijkheid.'

'Neem de vrouw die in reclames nog altijd in de keuken staat. Of de reclame van Albert Heijn: mooi dat de manager van de supermarkt een vrouw is, maar ze moet nog steeds het hele huishouden doen, terwijl haar vriend niets doet. En altijd wordt de man weer afgebeeld als arts of agent, terwijl de vrouw verpleegkundige is.'

Maria van der Heide vult aan: 'Of al die masculiene betitelingen, dat er momenteel overal op aarde "stoere leiders" worden verkozen.'

Anne Kwakkenbos, lachend: 'Ik kan ook niet meer echt van romantische komedies genieten, zoals ik dat tien jaar geleden nog kon. Het ongeloofwaardige spat er meestal sinds de eerste scène al van af. Altijd dat idee van de vrouw die gered moet worden door een man. Dan denk ik weleens: dit is waar wij mee opgegroeid zijn, dit is kennelijk wat liefde is.'

'Neem *Love Actually*, met Hugh Grant, die daar een premier in speelt en zomaar kan bepalen dat hij vrouwen wegstuurt, omdat ze hem afleiden. Of *Bridget Jones's Diary*, waarin een foute man zit die toch óók wel weer interessant wordt gevonden. Je zou veel meer het gevoel moeten hebben dat dingen gelijkwaardig zijn, dat het niet per definitie zo hoeft te zijn dat de man de vrouw ten huwelijk vraagt, of voor een afspraakje, of dat de vrouw eerst *overwonnen* moet worden. Met dit soort dingen in de populaire cultuur worden we dag in, dag uit geconfronteerd.'

Werken ze zelf eigenlijk bij een werkgever die het label 'feministische organisatie' verdient? 'Nog niet,' zegt Kwakkenbos, 'maar we willen wel die kant op. Het vijfde duurzame doel (gendergelijkheid, red.) staat centraal binnen ons werk, maar we zijn nog geen feminis-

tische organisatie zoals ActionAid dat is. Cordaid is ook een ander type organisatie.

‘En laten we eerlijk zijn: als wij in een land als Afghanistan zouden zeggen dat we “een feministische organisatie” zijn, weet ik niet of dat ons werk ten goede zou komen. Je moet rekening houden met de context. Wij werken in Afghanistan aan meer inclusie van vrouwen, maar het zou schade kunnen aanrichten als we het als “feministisch” labelen.’

Hehanussa: ‘Ik denk wel dat wij een echt feministisch platform zijn, wat niet betekent dat we op onze lauweren rusten. Als het gaat om diversiteit op basis van kleur en leeftijd, zit het wel goed bij WO=MEN. Ik ben er nu alleen de enige man, dat moet anders. We moeten kijken hoe we dat kunnen veranderen: door bewust te zien waar we onze vacatures uitzetten en hoe we ze opstellen. Welk woordgebruik hanteren we? Ook kunnen we de vacatures in andere netwerken uitzetten, om te voorkomen dat er alleen maar vrouwen solliciteren.’

Kwakkenbos knikt: ‘Taalgebruik is heel belangrijk. Als een vacature in feminiene taal wordt opgesteld, trek je alleen bepaalde mensen aan – en andersom evengoed. Een denktank in Den Haag belde mij eens op voor advies, omdat het alleen maar mannelijke sollicitatiebrieven kreeg voor zijn vacatures. Ik heb die bekeken en zag meteen het probleem: dat je “*excellent*” en “*amazing*” moest zijn. Vrouwen laten zich daar toch door afschrikken, omdat ze denken niet aan dat beeld te voldoen. Om meer mannen in de genderwereld te krijgen, moet je misschien juist wel dit soort taal hanteren.’

Bij ActionAid is men nadrukkelijk met het thema feministisch leiderschap bezig. Niet alleen in Nederland, maar binnen de federatie van alle 45 landen. ‘Voor mij is er niet één soort feminisme,’ zegt Van der Heide, ‘maar de gemene deler is dat het draait om gelijkwaardigheid tussen mensen. Als je het over feministische organisaties hebt, zijn dat groepen, bewegingen en netwerken die bezig zijn met

feminisme als politieke ideologie, als antwoord op de patriarchale samenleving.

‘ActionAid heeft de laatste jaren veel in de samenwerking met deze groepen geïnvesteerd en ook veel van hen geleerd. Dat is de reden geweest dat wij onze principes voor feministisch leiderschap als federatie hebben opgesteld (zie kader). Het is bijna altijd terug te voeren op macht. Hoe zit dat in de eigen organisatie en hoe werk je met elkaar en met andere landen? Uiteindelijk hopen we een feministische organisatie te worden. Anne geeft ons de *credits* dat we het al zijn. Ik denk het niet, maar we stoppen er veel tijd en aandacht in. Daar ben ik best trots op.’

Kwakkenbos knikt: ‘Wij zijn nog lang niet zover als jullie, dat heeft ook te maken met het karakter van onze organisatie.’

Doelt ze hiermee ook op de rol van de bisschoppen die nog altijd in het bestuur van Cordaid vertegenwoordigd zijn? ‘Nee,’ zegt ze, ‘voor gendergelijkheid is dat geen enkel probleem’ – om meteen op iets anders te wijzen: ‘Wat mensen soms vergeten, is dat wij door de katholieke netwerken toegang hebben tot groepen waar meer activistische organisaties géén toegang tot hebben. Dat is een toegevoegde waarde van Cordaid.’

‘Je kunt een gesprek voeren met groepen waar andere organisaties geen gesprek mee kunnen hebben. Via de kerk of zoals we nu in Afghanistan doen, in gesprek met religieuze leiders vragen of ze tijdens het vrijdagmiddaggebed aandacht willen besteden aan het toegenomen huiselijk geweld tijdens de coronacrisis.’

‘Drie jaar bij Cordaid heeft me geleerd dat we misschien niet altijd vooráán heel hard staan te schreeuwen, maar dat we wel dezelfde boodschap verkondigen, op een andere manier en via andere kanalen. Je hebt beide soorten nodig.’

Van der Heide: ‘Ik denk dat we een goede aanvullende aanpak hebben, waarbij wij wat duidelijker kleur bekennen en uitgesproken zijn. Je noemde al de effecten van de coronapandemie op vrouwen:

het geweld tegen hen is ernstig toegenomen, evenals de onbetaalde zorgtaken. Waar wij dan lawaai over maken is niet dat individuele gezin of die ene gemeenschap, maar het grotere probleem en een structurele oplossing.

‘Dat is best ingewikkeld, omdat je dan grotere woorden gebruikt, die gevoelig liggen. Ik merk ook in Nederland nog steeds een gevoeligheid bij het woord feminisme. Als we dat gebruiken, komen er niet altijd positieve reacties. Vorig jaar deden we een peiling waaruit bleek dat dertig procent van de Nederlanders zichzelf als feminist identificeerde. Daar was ik heel blij om.’

‘Ik merk ook in Nederland nog steeds een gevoeligheid bij het woord feminisme’

‘Het helpt natuurlijk dat mensen als Obama zich feminist noemen en dat je een feministische buitenlandpolitiek hebt in Canada en Zweden. En dat daar duidelijk wordt neergezet dat feminisme meer is dan alleen maar kijken naar de individuele levens van vrouwen.’

Het gesprek komt terug op diepere machtsvraagstukken, waarin gendergelijkheid een rol speelt. ‘Voor mij is feminisme een beetje hetzelfde als zuidelijk leiderschap’, analyseert Anne Kwakkenbos. ‘Het gaat erom dat je over de macht gaat praten en waar die ligt. Dan zijn de patronen binnen ontwikkelingssamenwerking vaak hardnekkig.’

‘Ik zeg vaak tegen onze partners dat ze echt niet overal een Cordaid-sticker op moeten plakken. Het is immers hun programma, maar hoe vaak je niet nog een prullenbak ziet staan met daarop de woorden “*this is donated by the people of Japan*”. Onze sector heeft nog een weg te gaan om niet overal haar stempel op te willen drukken.’

‘Voor Cordaid is het makkelijker om de deur naar de Verenigde Naties te openen dan voor maatschappelijke organisaties uit het Zuiden. Maar dan moeten wij zorgen dat we die deur enkel openhouden voor onze partners en dat zij op de stoel gaan zitten. Vervolgens is het een uitdaging om tegen die partner te zeggen dat ze niet de mannelijke directeur van vijftig of zestig stuurt, maar dat er genoeg andere experts zijn die over dit onderwerp kunnen praten en die niet per se de titel van directeur hoeven te hebben. Het is een cultuur die moeilijk te doorbreken is, maar een gesprek dat je continu moet voeren.’

‘Vanuit onze donoren is er vaak de druk dat we snel moeten leveren. Ik zou bij alles wat we doen het liefst eerst een goede gender- en machtsanalyse laten maken, zeker in de landen waar wij zitten. Maar soms wil een donor binnen een of twee weken een voorstel zien en dan lukt dat niet.’

Tot slot: hoe genderbestendig is het maatschappelijk middenveld in Nederland? ‘Dat mag nog wel wat beter’, zegt Sander Hehanussa.

DE GESPREKSPARTNERS

Sander Hehanussa is manager van het programma gender en duurzame economie bij WO=MEN

Maria van der Heide is hoofd beleid en campagne bij ActionAid

Anne Kwakkenbos is gender-, vrede- en veiligheidsexpert bij Cordaid

De tien feministische principes van ActionAid

1. ZELFBEWUSTZIJN.

Weet wie je bent en ben je bewust van je kracht en ontwikkelpunten. Jouw waarheid is niet altijd dezelfde als die van een ander.

2. VERANTWOORD SAMENWERKEN.

Werk als team samen aan de missie en doelstellingen en spreek waardering uit naar elkaar.

3. ZORG VOOR JEZELF EN VOOR ANDEREN.

Neem voldoende tijd voor ontspanning. Geef aan wat jij nodig hebt om in je kracht te kunnen staan, want vandaaruit kun je ook goed zorgen voor anderen.

4. RESPECTVOLLE FEEDBACK.

Geef elkaar constructieve feedback en sta ervoor open die ook te ontvangen.

5. HERKEN VOOROORDELEN.

Mensen zijn zich bewust van hun eigen situatie, plaats op de wereld en privileges. Vanuit

dat zelfinzicht kun je ruimte en kansen creëren voor anderen die niet dezelfde privileges genieten.

6. VERTROUWEN EN LEF.

Geef elkaar het vertrouwen om nieuwe dingen te proberen. Vertrouwen is de basis voor groei en verandering.

7. INCLUSIVITEIT.

Denk bewust na over hoe je iedereen erbij kunt betrekken en anderen een stem kunt geven.

8. ZERO TOLERANCE. Sta nooit misbruik, discriminatie of ongelijkheid toe.

9. MACHT DELEN. Gebruik je macht of leiderschap om ruimte te creëren voor anderen, zodat zij kunnen groeien en je samen op gelijkwaardige wijze doelen kunt behalen.

10. VERANTWOORD GEBRUIK VAN MACHT. Wees je bewust van de macht die je als individu en als organisatie hebt.

Als anticonceptie een duivels dilemma lijkt te zijn...

Oeganda is een land van vroege zwangerschap, van meisjes die dat veelal niet zo wilden. Soms zeggen ouders dat anticonceptie tot 'brandende eierstokken' leidt, een zonde bovendien. De dochters zijn in tweestrijd, maar ze horen van steeds meer gezondheidswerkers hoe het zit. Een reportage over het krijgen van controle. 'Veel jonge meiden zijn hun toekomst ergens onderweg kwijtgeraakt, door zwanger te worden.'

Tekst: Martha Nalukenge Beeld: Mark Williams Wasswa

Florence Tumuheirwe in gesprek met tienermeisjes uit het dorp

Als je op de top van een heuvel rondom Kabale staat, heb je een prachtig groen uitzicht. We zijn in een van de mooiste gebieden van Oeganda, helemaal in het zuidwesten en vlak bij de grens met Rwanda. Kabale is een koude stad, vanwege het Bunyonyi-meer, het op drie na diepste ter wereld.

Het meer herbergt 29 kleine eilanden, met inbegrip van dat ene eiland wiens naam velen tot vijftig jaar geleden deed rillen: Punishment Island. Tienermeisjes die ongewenst zwanger raakten, werden uit de gemeenschap geplaatst en dáárheen verbannen. Men zag hen als prostituee of mislukking. De gelukkigen werden gered door jongens die met hen wilden trouwen; dat waren vaak de armste jongens uit de omgeving, die de bruidsschat niet konden betalen en zo alsnog aan een vrouw kwamen.

Tienermeisjes die ongewenst zwanger raakten, werden naar *Punishment Island* verbannen

Inmiddels worden zwangere meisjes niet langer verbannen. Toch is het taboe nog altijd groot, vertelt Florence Tumuheirwe, directeur van Kigezi Women in Development (KWID). We zitten op haar kantoor in Kabale en ze spreekt met passie en fonkelende ogen over een onderwerp dat haar nauw aan het hart ligt: de zorg om de jeugd toegang te geven tot informatie en diensten over seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR).

Dat lijkt hard nodig. Het eerste dat opvalt aan het straatbeeld in Kabale is het grote aantal tienermoeders die je op alle plaatsen tegenkomt. Of je nu in de supermarkt bent, bij het tankstation of bij de steengroeve waar veel meisjes werken: overal rijst het beeld op van jonge meisjes die een klein kind op hun rug meezeulen.

Tumuheirwe vertelt dat een kwart van de meisjes tussen de vijftien en negentien jaar in Oeganda een kind heeft of zwanger is. Ruim veertig procent van die zwangerschappen is onbedoeld. Daarbij kent Oeganda qua moedersterfte een van de hoogste percentages in Sub-Sahara-Afrika. Haar organisatie, die bijna 25 jaar bestaat en samenwerkt met het Nederlandse Amref Flying Doctors, richtte zich aanvankelijk vooral op projecten om de economische situatie van vrouwen te verbeteren.

Met Amref kijkt KWID nu met name hoe gemeenschappen meer een stem kunnen krijgen in de levering van gezondheidsdiensten en waar de gaten liggen. Dat doet ze door het organiseren van dialogen, het opstellen van petities en het verzamelen van bewijs om lobby en pleitbezorging bij de overheid te voeden.

Tienerszwangerschap kwam daarbij automatisch als topprioriteit in beeld. Jongeren worden nauwelijks betrokken bij het nemen beslissingen die juist hen aangaan. 'Het is vaak een vergeten groep', zegt Tumuheirwe, 'en hun stem wordt amper gehoord.'

Er heerst een groot taboe op anticonceptie voor meisjes.

'Oeganda is een patriarchale samenleving, waarin het geloof diepgeworteld is dat een jongere die niet getrouwd is, geen toegang tot anticonceptie mag hebben', vertelt ze. 'Hier wordt een tienermeisje dat zwanger raakt als schande voor de familie gezien en is de kans zelfs groot dat ook haar moeder met de nek wordt aangekeken: zij heeft haar dochter niet goed opgevoed, omdat ze de zwangerschap niet wist te voorkomen.'

Wat Tumuheirwe vooral doet is feiten geven. 'Ik probeer iedereen duidelijk te maken dat jongeren nu eenmaal niet wachten met seksuele relaties totdat ze achttien of negentien zijn of totdat ze zijn getrouwd. Zelfs als je principieel van mening bent dat een meisje op de middelbare school geen toegang mag hebben tot de middelen, kijk dan alsjeblieft naar de feiten.'

Catherine Kyamugisa

'Er zijn gewoonweg veel tienerzwangerschappen en er gaan veel jonge moeders dood tijdens de bevalling. Ik probeer het zo persoonlijk mogelijk te maken en vraag aan ouders: hoe zou jij je voelen als je dochter sterft vanwege een illegale abortus?'

Inmiddels vinden deze gesprekken ook op een gestructureerde manier plaats. In november 2018 organiseerden Amref en KWID een intergenerationele dialoog om jongeren in gesprek te laten gaan met lokale religieuze leiders, districtsleiders, mediavertegenwoordigers en gezondheidswerkers. Het doel was om bewustwording te creëren over de specifieke problemen van jongeren en om oplossingen te zoeken.

'Hoe zou jij je voelen als je dochter sterft vanwege een illegale abortus?'

De dialoog heeft ertoe geleid dat er nu drie jongeren formeel meepraten over de districtspolitiek: de jongerenvoorzitter, de woordvoerder over het onderwerp en het vrouwelijke raadslid voor de jeugd. Zij zitten nu in vergaderingen waarin over de budgetten en ontwikkeling van het district wordt gesproken. Ook is er door de jongerenvoorzitter een jeugdraad in Kabale opgericht, die als een soort jongerenparlement fungeert en hun stem laat horen.

Florence Tumuheirwe deelt folders uit bij het centrum

Sindsdien zijn er zeven sessies op dorpsniveau georganiseerd om ook daar de input van jongeren verder te verzamelen. Het leidde tot een advies om activiteiten over gezinsplanning voor jongeren te promoten en tot het pleidooi voor een budget voor bijeenkomsten om jongeren met gezondheidswerkers en mensen uit hun gemeenschap te laten praten over het belang van toegang tot anticonceptie. Dat budget is door de lokale autoriteiten goedgekeurd.

Tumuheirwe is trots op het proces dat in gang is gezet. Het is haar droom dat zowel vrouwen en meisjes volwaardig deelnemen aan besluitvorming over dingen die hen aangaan en gelijke kansen hebben om te studeren en werk te vinden. 'Dat is toch logisch?' zegt ze. 'Jongens en meisjes verblijven ieder negen maanden in de baarmoeder. Waarom zouden hun kwaliteiten anders zijn?'

Ze neemt ons mee naar het kantoor van de lokale overheid. Daar ontmoeten we Catherine Kyamugisa (28). Het is niet verwonderlijk dat juist zij een van de drie jongerenvertegenwoordigers in het district is. Als scholier kwam ze al in aanraking met de projecten van KWID, waardoor ze *empowered* werd, en dat leidde al snel tot andere leiderschapskwaliteiten.

'Ik was al jeugdleider op de middelbare school en studentenleider op de universiteit van Kabale', zegt ze lachend. Kyamugisa ziet zichzelf als de stem van de jongeren in het district en dan vooral voor de meisjes, zoals haar functie omschrijft. Het is haar taak om in dialoog

met andere ambtenaren ervoor te zorgen dat er binnen budgetten ruimte wordt vrijgemaakt voor jongeren.

Maar haar absolute speerpunt is ervoor te zorgen dat jongeren informatie en toegang krijgen tot SRGR. 'Ik vind het een basisrecht dat meisjes controle over hun lichaam hebben. Daarin speelt de toegang tot anticonceptiemiddelen een grote rol. Veel jonge meiden hebben eigenlijk nu al hun leven verknald door zwanger te raken.

'Ze zijn hun toekomst ergens onderweg kwijtgeraakt. Als een meisje controle heeft over haar eigen lichaam, is ze in staat een tienerzwangerschap te vermijden, evenals een vroeg huwelijk, omdat onze cultuur ervan uitgaat dat iemand móet trouwen als ze zwanger is.'

Kyamugisa is trots op de intergenerationele dialoog die KWID en Amref hebben gefaciliteerd. 'Ik vond het een eer om met religieuze leiders, politieke leiders en gezondheidswerkers om tafel te zitten. Er werd echt naar ons geluisterd en er zijn concrete plannen uitgekomen, die nu worden uitgevoerd. Ook landelijk is er interesse. Ik heb vorige week op nationale televisie over de dialoog mogen vertellen en we delen onze werkwijze nu ook met de nationale-parlementsleden van het gezondheidscomité. Ik zou graag zien dat onze manier van werken door de overheid wordt overgenomen als beleid.'

Toch is er een lange weg te gaan. 'De meeste meisjes durven überhaupt nog steeds niet naar een gezondheidscentrum of apotheek te gaan voor anticonceptie. Je hebt kans dat je in dezelfde rij als je oom

‘Mijn man vermoedde wel dat er iets gaande was. Daarna dacht hij dat zijn zaadcellen niet sterk genoeg waren’

Cissy Tindimwebwa

of grootmoeder staat of je neemt plaats in de wachtkamer tussen zwangere vrouwen die vragen wat je komt doen, omdat je niet ziek eruitziet.

‘Zoets is een ongemakkelijk gesprek. Eenmaal aan de beurt krijg je meteen een preek van de gezondheidswerker die jou vraagt waarom je op zo’n vroege leeftijd al seks hebt. In plaats van de jongeren te helpen en diensten te leveren, worden ze vaak geïntimideerd en lastiggevallen.’

Ze is even stil en zegt dan: ‘Ik ben echt ontzettend positief over het programma. Stel dat ik zwanger was geworden op de middelbare school: hoe zou mijn leven dan nu zijn? Ik zou ergens in een dorp wonen, met een ondervoed kind. Misschien zou ik wel gedwongen zijn geweest om in de prostitutie te werken en ten slotte dood te gaan aan aids.’

Als we afscheid nemen, blijkt dat ze groots denkt over haar eigen toekomst. ‘Over een jaar of vijf wil ik in het nationale parlement zitten’, zegt ze, ‘of anders hoofd van een departement in het district zijn.’

De volgende dag gaan we met Florence Tumuheirwe naar een voorlichting in het dorp Lyamujungu. We moeten een pittige heuvel beklimmen om het lokale gezondheidscentrum te bereiken. Tumuheirwe deelt er flyers over het belang van anticonceptiemiddelen uit aan vrouwen. We maken kennis met Cissy Tindimwebwa, een van de leden van het lokale gezondheidsteam die zijn getraind door KWID. Ze heeft een bijeenkomst geregeld met tienermeisjes uit het dorp. Ze verzamelen zich in een kring om Tumuheirwe heen. De sfeer is ontspannen en een beetje opgewonden.

‘Wat is dat metalen voorwerp dat vrouwen tussen hun benen doen om niet zwanger te worden?’ vraagt een van de meisjes. De anderen giechelen.

Tumuheirwe legt uit dat het om een spiraaltje gaat en hoe het werkt. Als de meest nieuwsgierige vragen zijn gesteld, houdt ze een serieus betoog over het belang van gezinsplanning en het recht van meisjes om anticonceptie te gebruiken. Ook vertelt ze dat er op de gezondheidscentra die door KWID worden ondersteund jeugdver-

delijke lokalen zijn, waar de meisjes informatie kunnen krijgen over hun rechten en de middelen.

Later gaan we met Cissy Tindimwebwa mee naar huis. De 36-jarige weduwe weet uit ervaring hoe belangrijk anticonceptie is en heeft er veel voordeel van gehad. Ze begon ermee in 2005, toen haar eerste kind twee maanden was. ‘Ik was getrouwd met een dronkaard en had niets te vertellen als het om seks ging. Op seksueel gebied is het in Oeganda zo dat wat een echtgenoot wil, is wat hij krijgt. Iedere avond als hij dronken thuiskwam, was seks het enige dat gebeurde.’

Ze wist dat ieder jaar een nieuw kind haar op jonge leeftijd heel oud zou maken. Daarom begon ze zonder dat haar man het wist Depo-Provera-injecties te nemen om niet zwanger te raken – en kon ze een opleiding van het ministerie volgen om dorpsgezondheidswerker te worden. ‘Mijn man vermoedde wel dat er iets gaande was, maar kon er nooit zijn vinger op leggen. Op een gegeven moment zocht hij het bij zichzelf en dacht hij dat zijn zaadcellen niet sterk genoeg waren.’

In haar werk op dorpsniveau merkt Tindimwebwa dat er nog veel te doen is. ‘Er zijn hier ouders die hun dochters zeggen dat anticonceptie tot brandende eierstokken leidt en dat je daarna nooit meer in staat bent om nog een kind te krijgen. Bedenk je daarbij dat onvruchtbaarheid volgens onze traditie een zonde is. Mannen zullen nooit trouwen met een vrouw die niet in staat zal zijn hem een erfgenaam te schenken.’

Bijna ben ik de traditionele regel vergeten: bezoek geen Oegandees dorp zonder je voor te stellen aan de voorzitter van de LCI (het laagste openbaar bestuur, red.). Daarom ga ik de hand schudden van de 84-jarige *chief* Kanyam Benon. Hij blijkt een ruimdenkend man te zijn.

‘Natuurlijk heeft ieder individu het recht om een dienst te kiezen die het best bij diens gezondheid past’, zegt hij. ‘Ook als het om anticonceptie gaat.’ Om met een bulderende lach eraan toe te voegen: ‘Gelukkig hoefden mijn vrouw en ik nooit voor dit dilemma te staan. Tegen de tijd dat de anticonceptiemiddelen in dit dorp arriveerden, waren wij allang klaar met het krijgen van kinderen.’ ●

‘We moeten met elkaar gaan werken, in plaats van naast elkaar’

Al ruim 45 jaar is Jan Reynders actief in het veld van gendergelijkheid en duurzame ontwikkelingssamenwerking. Hij pleit voor ‘ontzuiling’ in de wereld van activisme: voor systeemverandering moet je niet alleen de verhouding tussen man en vrouw, maar alle vormen van uitbuiting bevragen.

Tekst: Sanne Huijsman

In zijn studententijd raakte Jan Reynders (70) geïnspireerd door de feministische actiegroep Man, Vrouw, Maatschappij. ‘Zij zeiden het destijds al: als de mannen niet emanciperen, schieten we geen steek op met de rechten van vrouwen!’ Als student zette Reynders zich in voor emancipatie en gendergelijkheid. Na zijn studie bracht zijn werk als adviseur voor diverse ontwikkelingsorganisaties hem naar het buitenland – toen hij na enkele jaren terugkeerde, was van de oorspronkelijke beweging weinig over. De organisaties die zich inzetten voor gender, en zowel vrouwen als mannen actief betrokken, hadden plaats gemaakt voor verschillende vrouwenrechtenorganisaties. Deze nieuwe generatie organisaties, overgewaaid vanuit de Verenigde Staten, streed voor vrouwenrechten onder het mom van ‘penetration is domination’. Een mannelijke genderactivist had er niets te zoeken. ‘Ik dacht: wat is hier aan de hand? Het hele gender-denken leek verdwenen!’

Reynders zag dit gereflecteerd in de agenda’s van verschillende conferenties rondom gendergelijkheid en vrouwenrechten, waaronder de Internationale Conferentie over Bevolking en Ontwikkeling in Caïro (1994) en natuurlijk de Vierde Wereldvrouwenconferentie in Beijing (1995). ‘In Caïro werd nadrukkelijk gekeken naar de rol van jongens en mannen in gendergelijkheid en SRGR (Seksuele Reproductieve Gezondheid en Rechten, red). Het jaar daarop, in Beijing, lag de nadruk echter op mannen als probleem. Vergeleken met Caïro vond ik het een achteruitgang in het gender-denken.’

Naast zijn werk als consultant identificeert Reynders zich als *feminist social*

change activist. Maar hoe bemachtig je een plek als man in het veld van feminisme en gendergelijkheid? ‘Ik moet zeggen, ik loop er constant tegen aan.’ Reynders blikt terug op momenten waarin zijn aanwezigheid tijdens internationale conferenties en bijeenkomsten niet altijd gewaardeerd werd, ondanks zijn jarenlange ervaring als genderspecialist. ‘Belachelijk, dat je als man niet mee zou mogen praten over gender!’ Aan het begin van zijn carrière werd Reynders herhaaldelijk gevraagd wat hij er te zoeken had. ‘Ooit vroeg een voorzitter aan mij: “Jan, ben jij gay?” Ik vond het maar een vreemde vraag.’

In hoeverre dit vandaag nog steeds speelt, wisselt per context en organisatie. ‘In sommige regio’s, waaronder Scandinavië, mag ik mij geen feminist noemen, maar bijvoorbeeld alleen maar *pro-feminist*. Dat vind ik raar, want het impliceert dat ik alleen maar achter de beweging kan staan in plaats van eraan bij te dragen. Dat terwijl het feminisme voor mij juist het bevragen van alle *injustices* betekent. Het gaat een stapje verder dan alleen *gender injustices* en bevraagt alle onrechtvaardigheden die ermee te maken hebben.’ Reynders legt uit hoe genderongelijkheid verweekeld is in een web aan onrechtvaardigheden, waaronder racisme en andere vormen van discriminatie en machtsverhoudingen. ‘Uiteindelijk komt het allemaal neer op patriarchaat, en patriarchaat is verweekeld met neoliberalisme, kapitalisme en een wereldorde die door een kleine minderheid wordt beheerst: de witte mannen.’

‘Als we kijken naar waar het machtsver-

schil tussen mannen en vrouwen vandaan komt, is dat omdat het huidige economische systeem door mannen beheerd is en beheerd wordt. Door altijd mensen te hebben die je kunt uitbuiten, wordt macht gehandhaafd.’ Hij maakt een opsomming van een aantal van deze systematische uitbuitingsvormen: tussen mannen en vrouwen, tussen etniciteiten, tussen het Noorden en Zuiden, tussen verschillende socio-economische klassen, leeftijd, religie, enzovoorts. ‘Daarnaast buiten we ook de natuur uit.’

Reynders benadrukt dat het belangrijk is om in te zien hoe deze uitbuitingsvormen zich tot elkaar verhouden en aan elkaar gerelateerd zijn, ook wel bekend als de *intersectionaliteitstheorie*. ‘Voor mij zijn die verschillen eigenlijk minimaal. Het gaat meer om welk uitgangspunt je kiest om aan verandering en verbetering te werken.’ De gendergelijkheidsbeweging is daar een voorbeeld van, naast onder andere de antiracisembeweging, de milieubeweging en de vredesbeweging. In een notendop pleit hedendaags feminisme dus voor systeemverandering door het bevragen van alle uitbuitingsvormen die het neoliberalisme nodig heeft.

Wat hem frustrereert, is de verzuiling die tussen de bewegingen is ontstaan. ‘Dat komt deels doordat de bewegingen apart geld toegewezen krijgen, omdat zij als apart worden beschouwd. Als je eenmaal de relatie tussen deze zaken ziet, dan moet je naar een totaal ander soort oplossing kijken: een integrale en holistische aanpak. Wat ik vooral belangrijk vind, is dat we deze zuilen doorbreken, waardoor we met elkaar gaan werken, in plaats van naast elkaar.’

'Vrouwen zijn het slachtoffer èn het begin van verandering'

Tekst: Sarah Haaij

Van Oeganda tot Tsjaad en Colombia gaan vrouwen de barricade op om te strijden tegen klimaatontwrichtende projecten in hun achtertuin. Hun boodschap: vervuilende olie- en gasinvesteringen, vaak gesteund door noordelijke landen, raken vrouwen persoonlijk. 'Ik kan niet over vrouwenrechten praten zonder het over milieu en klimaat te hebben.'

Hindou Oumarou Ibrahim

© Ami Vitale

Vrouwenrechtenvoorvechter, klimaatactivist en leider van haar inheemse gemeenschap; de charismatische Hindou Oumarou Ibrahim is het allemaal. Afkomstig uit de nomadische Mbororo gemeenschap in Tsjaad, wat 'veeherders' betekent, weet Ibrahim als geen ander wat het betekent als het klimaat verandert en de natuur zich tegen je leefwijze keert.

'Mijn mensen leven van hun vee; ze volgen de regenval en bewegen langs graasweiden', zegt Ibrahim. Maar de laatste twintig jaar is daarin verandering gekomen. 'De seizoenen staan op hun kop en het regenseizoen wordt steeds onregelmatiger.' Delen van Tsjaad hebben te kampen met zware regenval en dan weer maandenlange droogte met hittepieken van wel 48 graden. Het Tsjaadmeer, een levenslijn voor herders, boeren en vissers, is sinds de jaren zestig van de vorige eeuw met 90 procent gekrompen. 'Door het veranderende klimaat ontstaat er droogte, is er onvoldoende eten voor de dieren en voedselonzekerheid voor ons.'

Vroeger, toen Ibrahim (nu 36 jaar) met haar familie en de kudde in hoofdstad N'djamena neerstreek zodat zij naar school kon, melkten ze de koeien tijdens het regenseizoen zeker twee keer per dag. Nu kan dat door ondervoeding van de beesten soms nog maar om de dag. Om te overleven heeft een deel van de Mbororo het nomadenbestaan achter zich gelaten en trekken de mannen naar de stad op zoek naar werk. 'De vrouwen blijven achter en hebben nu dubbel zoveel werk te doen', zegt Ibrahim. 'Ze moeten water en brandhout halen en de kinderen voeden; en dat in steeds zwaardere omstandigheden.' Vaak is het kiezen wie van de gezinsleden die dag kan eten en meestal zijn het de moeders die zich opofferen.

Ibrahim prijst zichzelf gelukkig dat ze als meisje naar school heeft kunnen gaan, 'een uitzondering in mijn gemeenschap', en heeft besloten haar positie te gebruiken om op te komen voor de rechten van meisjes en vrouwen in Tsjaad. Dat doet ze niet alleen met haar eigen organisatie, de Indigenous women and Fulani people association of Chad (Afpat), maar ook op internationale fora; van de VN tot aan onderhandelingsrondes voor klimaatverdragen. 'Al vroeg kwam ik tot de cruciale conclusie dat ik niet over vrouwenrechten kan praten zonder het over milieu en klimaat te hebben.' Elke dag weer wordt het leven van de mensen uit Ibrahim's gemeenschap beïnvloed door dat veranderende klimaat, 'en het zijn inheemse gemeenschappen en vrouwen die daar het meest kwetsbaar zijn en daarom het hardst worden geraakt.'

Die cruciale link tussen vrouwenrechten en klimaat-issues werd al in 1995 erkend tijdens de vierde Wereldvrouwenconferentie in Beijing. Toen zetten duizenden vrouwenrechtenactivisten het thema milieu op de internationale vrouwenrechtenagenda. Nu de klimaatproblematiek 25 jaar later tot ongekende proporties is gegroeid, is het volgens vrouwelijke activisten over de hele wereld tijd voor diepgaande verandering.

Klimaatverandering versterkt de genderongelijkheid en maakt vrouwen kwetsbaar, erkennen ook de VN. Die disproportionele impact op kwetsbare groepen prijkt hoog op de klimaatagenda. Het begint er al mee dat vrouwen vaak verantwoordelijk zijn voor het organiseren van water, energie (brandhout) en de basisvoeding in de gemeenschap. Zo nemen vrouwen in ontwikkelingslanden 60 tot 80 procent van de voedselproductie voor hun rekening. Door klimaat-

Fossiele steun

Onderzoek van Milieu-defensie en Oil Change International laat zien hoe publiek geld, jaarlijks 2,9 miljard euro, via verschillende routes richting de fossiele industrie in het buitenland loopt. Grotendeels gaat dat via zogeheten exportkredietverzekeringen (ekv's). Simpel gezegd is een ekv een verzekering waardoor bedrijven makkelijker kunnen zakendoen in

het buitenland. Door zich bij de Nederlandse staat te verzekeren, via staatsverzekeraar Atradius DSB, maken bedrijven meer kans om een lening te krijgen voor hun fossiele projecten in het buitenland. Op vergelijkbare manier steunen ook ontwikkelingsbanken zoals FMO (dat voor 51 procent in handen is van de Nederlandse overheid) fossiele projecten.

problemen wordt het steeds moeilijker om die verantwoordelijkheid te blijven dragen.

In Tsjaad zijn het de lange droge periodes en wisselende regenpatronen waar gemeenschappen zich tegen moeten wapenen. Dat de vrouwen steeds verder moeten lopen voor water en voedsel brengt ze ook vaker in onveilige situaties. Ibrahim: 'En omdat meisjes nu nog harder nodig zijn in het huishouden raakt het idee van school steeds verder weg.'

In Mozambique ontwortelde cycloon Idai in 2019 duizenden mensen. Een jaar na de cycloon worden vrouwen en meisjes nog steeds geconfronteerd met ernstige gezondheidsbedreigingen en is er nauwelijks toegang tot basale zorg, schrijft CARE International. Inmiddels raken er jaarlijks zeker 21 miljoen mensen door natuurrampen ontheemd; dat zijn er meer dan door conflicten en geweld. Die natuurrampen, vaak het gevolg van extreem weer en veranderende weerpatronen, kunnen een hele keten van ongewenste gender-impact hebben, liet een bekend onderzoek van de London School of Economics al in 2007 zien. Van migratie naar armoede, en – zodat er een mond minder te voeden is – de uithuwelijking van jonge dochters, wat weer kan leiden tot kinderzwangerschappen en moedersterfte. Daarom zijn het juist die vrouwen en meisjes, zeggen steeds meer experts, die een cruciale rol spelen in het proces om klimaatverandering nu duurzaam aan te pakken.

Voor Isabelle Geuskens van Milieudefensie is het essentieel dat in de strijd tegen klimaatverandering het perspectief van vrouwen wordt erkend. 'Inheemse vrouwen, vrouwen in het Zuiden, vrouwelijke arbeiders, vrouwen van kleur, vrouwen in rurale gebieden, allemaal', zegt Geuskens die nu bij Milieudefensie aan een rechtvaardig milieubeleid werkt, maar haar wortels in de vrouwen- en vredesbeweging heeft.

Binnen de milieu- en groene sector hier, merkte Geuskens op, wordt nog wel eens met een noordelijke bril naar klimaat-issues ge-

keken. 'Ik mis nog vaak de vraag hoe de transitie naar een duurzame wereld ook een *rechtvaardige* transitie wordt voor iedereen, voor mensen in Noord en Zuid.' Volgens Geuskens zijn het juist vrouwen en inheemse gemeenschappen die daarover veel te zeggen hebben en daarom ook bij dat klimaatbeleid betrokken moet worden. 'Vrouwengroeperingen (in het Zuiden, red.) leggen al langer de link tussen mensenrechten, specifieke vrouwenrechten en thema's als milieuvuiling, industrialisering, overconsumptie en de ecologische voetafdruk die de ontwikkeling van westerse landen op hun leefgebied achterlaat; omdat vrouwen in hun dagelijks leven met de impact hiervan te maken krijgen.'

Juist omdat klimaatverandering en milieuvuiling vrouwen zo direct in hun persoonlijke leefwereld raakt, zoals ecooloog en hoofd-

docent aan de Radboud Universiteit Irene Dankelman ook zegt in het openingsverhaal van deze special, staan ze nu op en eisen verandering. Volgens haar zijn het juist vrouwen en leiders uit de betreffende regio die zeggen: wij pikken dit niet langer. 'Deze goudmijn, megadam of stijgende zeespiegel raakt mij en mijn familie en daar wil ik mij tegen verzetten.'

Onder de noemer van de Just Energy Transition zet Geuskens zich nu samen met Milieudefensie-partners over de hele wereld in voor een rechtvaardige energietransitie. Activisten in Oeganda, Congo DRC, Nigeria, Togo, India, Bolivia en Colombia ageren daarin voornamelijk tegen de fossiele ontwikkelingen in hun land. Juist dit soort fossiele projecten, zeggen de partners, frustreren de omslag naar een groene economie. We voelen ons tegengewerkt door al dat

Van duurzame energie-oplossingen tot plasticvrij menstrueren

Kirsten Meijer, directeur van WECF, over het belang van een vrouwelijke stem aan klimaatafels

Of we Kirsten Meijer, directeur van *Women Engage for a Common Future* (WECF) Nederland een ecofeminist kunnen noemen? Meijer lacht: 'Ja, de link tussen "eco" en feminisme, klimaat en vrouwenrechten is een heel belangrijke voor ons.' Want een ding staat volgens haar vast: 'Als we een rechtvaardige samenleving willen, dan moet de stem van vrouwen worden gehoord.'

Oorspronkelijk actief in de democratie- en mensenrechtenhoek, onder meer bij de Foundation Max van der Stoep, raakte Meijer al vroeg overtuigd dat gelijke kansen essentieel zijn voor een rechtvaardig bestaan. 'Dus als we iets aan klimaatverandering willen doen, hebben we gendergelijkheid nodig. Dat betekent gelijke kansen en rechten voor iedereen; niet alleen op gender maar ook afkomst, kleur, leeftijd en wel of geen handicap.'

Vóór de grote Earth Summit (1992) in Rio de Janeiro was die link tussen gendergelijkheid en milieu nog niet zo evident. 'Zeker niet in Europa. In andere werelddelen bleek de vrouwenbeweging al veel beter georganiseerd op het terrein van milieu en gelijkheid.' Voor Europese groene vrouwen kwam er een plek met de oprichting van WECF (1994) – inmiddels uitgegroeid tot een wereldwijd feministisch netwerk voor duurzame ontwikkeling.

'Door structurele ongelijkheid en tradi-

tionale rolpatronen is de impact van klimaatverandering op vrouwen anders dan voor mannen', ziet Meijer. 'Zij worden harder geraakt, doordat ze vaak verantwoordelijk zijn voor voedsel-, energie- en watervoorziening. 'Daarom moeten we vrouwen ook veel meer als een actor zien die verandering kan brengen in die klimaatproblematiek.'

De vrouw niet als slachtoffer, maar als motor van verandering; wat betekent dat in de praktijk? 'Dat je niet vóór vrouwen spreekt, maar dat ze aan tafel zitten als er beslissingen worden genomen over klimaatbeleid, en ze in staat zijn zelf klimaatactie te ondernemen. Wij laten zien dat vrouwen dat kunnen.' Kijk naar het project in Kameroen, gesteund door WECF, waarbij vrouwen met duurzame landbouw ontbossing tegengaan. Naar hoe Georgische vrouwen zonne- en biogas-energiecoöperaties hebben opgezet, naar de Balkan waar vrouwen gezonde en plasticvrije sanitatie en menstruatie stimuleren.

Naast lokaal werk is ook internationale inzet nodig, zegt Meijer: 'Wij willen gendersensitief beleid van regeringen en internationale afspraken.' Het speerpunt: vrouwen een plek geven bij klimaatafels en onderhandelingen. 'Het is belangrijk de levenservaringen van vrouwen mee te nemen in grote beslissingen, alleen zo doorbreek je struc-

turele machtsongelijkheid. Wij pleiten dus voor meer vrouwen en feministen aan tafel, dat kunnen ook zeker mannen zijn! Het gaat om het perspectief dat je meebrengt; oog hebben voor ongelijkheden en die bestrijden.'

Zitten die gendergelijkheidsvoorzitters inmiddels aan tafel? Meepraten doen ze zeker, volgens Meijer, zoals in speciale commissies en clubs zoals de Women & Gender Constituency bij het VN klimaatproces (UNFCCC). 'De jaarlijkse VN-klimaatconferentie is echt een moment waar naartoe wordt geleefd en duizenden vrouwen, overal vandaan, hun stem laten horen bij het vormgeven van klimaatbeleid.'

Tegelijkertijd is er werk aan de winkel. Op VN-niveau is de cruciale rol van vrouwenrechten in de klimaataanpak erkend, maar in de praktijk blijft het volgens Meijer knokken. Zo mist ze de feministische visie aan de Nederlandse en Europese klimaatafels, zoals bij de Green Deal. 'Er wordt niet met een genderblik naar beleid gekeken.' Tel daar een conservatieve terugslag, urgente klimaatcrisis en Covid-19-pandemie bij op en je begrijpt waarom ze oproept tot radicale verandering. 'Dit is het moment om echt andere beslissingen te nemen. Dus geen 3,4 miljard naar KLM, maar investeren in een duurzame en rechtvaardige toekomst, ook voor vrouwen.'

In Tsjaad moeten de vrouwen steeds verder lopen voor water en voedsel

geld dat deze kant op komt om olie en gas op te pompen, zeggen zij. Een bekend voorbeeld is de oliewinning van Shell in Nigeria, die desastreuze gevolgen heeft voor het milieu en plaatselijke bewoners nauwelijks iets brengt. Maar ook landonteigening en de afsluiting van cruciale visgronden bij zeeboringen horen tot de impact van gas- en olie-exploitatie. Just Energy Transition-partners ondersteunen gemeenschappen die hiermee te maken krijgen met informatie en juridische middelen om zich tegen projecten te verzetten. Daarbij zetten ze duurzame energiewinning ook op de politieke agenda.

Het is toch ongelofelijk, zegt Geuskens, dat veel fossiele investeringen in het mondiale Zuiden door multinationals en investeerders blijven worden aangezwengeld. 'En vaak ook nog financieel gesteund worden door westerse overheden.' Europees en ook Nederlands beleid is hier deels de boosdoener. 'Nederlands internationaal beleid, dat aan de ene kant vrouwenrechten en gendergelijkheid steunt, werkt dit aan de andere kant structureel tegen door nog steeds in te zetten op fossiele industrie. En dat heeft een enorme impact op lokale gemeenschappen en vooral op vrouwen.' In de lobby daartegen spelen vrouwen volgens haar een belangrijke rol. 'Dankzij vrouwen in Oeganda is het gebruik van *off grid* zonne-energie enorm toegenomen.'

Europa presenteert zichzelf graag als het enige continent dat trots kan zeggen dat haar CO₂-uitstoot afneemt, maar een groot deel van de vervuiling gaat buiten de grenzen gewoon door. Zo zwermen westerse bedrijven, vaak met steun van hun overheden, nog altijd over de wereld uit om nieuwe olie- en gasvelden te ontginnen. Terwijl de wereld in 2015 nog het klimaatakkoord van Parijs ondertekende en afsprak over te stappen op hernieuwbare energie, wordt elk jaar meer fossiel geproduceerd en gebruikt.

Ook Nederland steunt, ondanks beloften om te stoppen, nog steeds fossiele activiteiten in het mondiale Zuiden. Volgens onderzoek van o.a. Milieudefensie en Oil Change International gaat dat om flinke geldstromen: voor 2,9 miljard euro per jaar worden Nederlandse bedrijven door de overheid geholpen met fossiele brandstofprojecten in landen zoals Brazilië, Tanzania, Nigeria, Maleisië en

Egypte. Deze zomer nog maakte Nederland bekend via een exportkredietverzekering een groot gasproject in een van de armste delen van Mozambique te zullen ondersteunen. Geuskens: 'We kunnen hier in Nederland wel een groene broek aantrekken, maar de vraag is: wat doen we in onze achtertuin terwijl die voortuin er zo groen en fleurig bijstaat?'

'Nederland steunt gendergelijkheid, maar werkt het ook structureel tegen door in te zetten op fossiele industrie'

Terwijl de winst van de fossielproductie noordwaarts stroomt, is de impact vooral voelbaar in ontwikkelende landen, waarschuwt Ibrahim samen met GroenLinks-Europarlementariër Bas Eickhout in een online opiniestuk voor de Thomas Reuters Foundation. De grootste ontvangers van steun voor fossiele brandstoffen zijn niet de armste landen of de lokale bevolking, schrijven zij, maar multinationale ondernemingen en rijke donorlanden. 'Terwijl die steun ter plaatse vaak leidt tot schending van de rechten van mensen en inheemse volkeren, ontheemding en schade aan gezondheid en milieu.'

Ook in Tsjaad is die negatieve impact van fossiel voelbaar, licht Ibrahim telefonisch toe. Terwijl ze een avondmaal voor haar gezin bereidt, zet ze via Skype moeiteloos de situatie in Tsjaad uiteen. 'De energievoorziening is er nul, de meeste kinderen hebben nog nooit een lichtknopje ingedrukt.' Toegang tot energie zou de broodnodige

ontwikkeling kunnen bieden, zegt Ibrahim. Maar dan moet het wel duurzaam, 'via kleinschalige en vooral hernieuwbare energieprojecten, zoals zon- en wind.' En dus niet, benadrukt ze, zoals het nu gebeurt: via driehonderd olieputten en een 1.000 km lange pijplijn die zich een weg door het regenwoud boort en stukken grond vervuult.

Dat olieproject, een Amerikaans-Chinese investering van 3,7 miljard dollar (ongeveer 3,1 miljard euro), gaat gepaard met landontginning en schade aan ecosystemen waarvan de bevolking afhankelijk is. In Ibrahims organisatie vinden vrouwen een plek om zich hierover te informeren en gehoord te worden. Het is een *safe space*, zegt Ibrahim, waar herders, boeren en nomaden, mannen en vrouwen samen oplossingen bespreken. 'Hoe onze watervoorraden te beschermen? Wie verantwoordelijk te houden voor een olie-lek?' Dat vrouwen nu ook bij dit soort prangende vragen hun stem kunnen geven is misschien nieuw in Tsjaad, zegt Ibrahim, maar wel cruciaal: 'Ze zijn niet alleen slachtoffer, maar ook het begin van verandering.'

Vrouwen in ontwikkelingslanden nemen 60 tot 80 procent van de voedselproductie voor hun rekening

Ook in Oeganda verzetten vrouwen zich tegen gas- en olieontwikkelingen. Diana Nabiruma is hoofd communicatie bij het Africa Institute for Energy Governance (AFIEGO). Deze ngo is partner in het Just Energy Transition-netwerk en zet zich in voor een eerlijk energiebeleid voor de meest kwetsbaren. Tot frustratie van Nabiruma staan in het westen van Oeganda, in de eco-diverse Albertine Rift, een groot olieproject en een 1.500 kilometer lange pijplijn op de planning. De voorbereidingen van de oliewinning zijn in volle gang: de hervestiging van gemeenschappen is al begonnen. Nu zitten de mensen te wachten tot het project begint. 'Ondertussen kunnen ze niets met hun land; een huis bouwen of koffie groeien heeft geen zin, want straks moeten ze weg. Alles ligt stil en de compensatie laat op zich wachten.'

AFIEGO ondersteunt de plaatselijke bevolking bij het verzet tegen het olieproject; vrouwen spelen daarbij een belangrijke rol volgens Nabiruma. Zo voeren ze nu campagne tegen het feit dat land bij het overlijden van de man naar zijn familie gaat, en niet naar de vrouw die daardoor haar levensonderhoud verliest. 'Compensatie van ingenomen land door bedrijven moet dus ook niet enkel naar de man gaan – dat agenderen wij nu.'

Of het vrouwelijk protest al tot succes heeft geleid? 'Jazeker', vertelt ze trots. 'In 2017 vormden de vrouwen de kern van het verzet tegen de olie-exploratie van Queen Elizabeth National Park.' Oliewinning zou betekenen dat veel vrouwen die hun geld in de vishandel verdienen hun inkomen verliezen. De angst niet langer te kunnen voorzien in het levensonderhoud van hun families, dreef

Diana Nabiruma

ze de barricade op. Met vreedzame protesten en campagnes samen met internationale milieuorganisaties wisten de vrouwen volgens Nabiruma duidelijk te maken hoe de exploitatie hen persoonlijk zou benadelen. Dat verhaal werd opgepikt door internationale media en zo werd het de bedrijven al snel te heet onder de voeten. 'Door het verzet van de vrouwen en andere partijen was er geen enkel bedrijf dat de exploitatie-licenties wilde oppakken.'

Toch blijft het volgens Nabiruma dweilen met de kraan open zolang westerse spelers in deze fossiele projecten blijven investeren. Dat olie- en gasprojecten juist ontwikkeling en werkgelegenheid brengen, zoals veel westerse donoren vaak als argument gebruiken, is volgens haar achterhaald. 'Geen enkel arm land is er met olie- en gaswinning op vooruit gegaan', zegt Nabiruma. 'Maar toch zegt de Wereldbank dat fossiel voor ons in het Zuiden een "noodzakelijke investering" is. Ook de EU-landen, die thuis afspreken om voor hernieuwbare energie te gaan, zien in Oeganda fossiel als ontwikkelingsmiddel.'

Terwijl de Oegandese bevolking lekker wordt gemaakt met de belofte van banen en voorspoed, wordt met geen woord gerept over de klimaatimpact van de grootschalige fossiele projecten. 'Verdienen wij dan geen schone lucht of een goede gezondheid?', vraagt Nabiruma zich hardop af.

Hoogste tijd dus, vindt ook Ibrahim, voor al die landen die in Parijs afspraken de opwarming van de aarde tot 1,5 graden te beperken, om de daad bij het woord te voegen. Om nu die switch naar een duurzame energiewinning te maken. In die transitie verdienen vrouwen een plek aan de tafels waar dat nieuwe klimaatbeleid uitgestippeld gaat worden: 'Wij vrouwen zullen niet tot de generatie gaan horen die de geen-weg-terug-knop heeft ingedrukt.' ●

'Wij zijn de ongemakkelijke stem die niet iedereen wil horen'

De Peruaanse Maria Alejandra Rodriguez Acha, beter bekend als Majandra, staat aan het roer van Frida, het grootste feministische fonds ter wereld dat wordt geleid door jongeren. De klimaat- en queerfeminist is een boegbeeld voor jonge feministen in Lima.

Tekst: Sanne Huijsman

'Zoals de feministische leus luidt: het persoonlijke is politiek', zegt Majandra. 'Ik ben opgegroeid in een samenleving waarin traditionele genderrollen de boventoon voerden. Die rollen scheppen verwachtingen over hoe je je dient te gedragen als vrouw en over jouw plaats in de gemeenschap. Van jongs af aan worden we in categorieën ingedeeld, die ontzettend beklemmend kunnen zijn. Ook ben ik opgegroeid in een samenleving waarin geweld tegen vrouwen wordt genormaliseerd.'

Als kind kreeg Majandra al te maken met seksisme en genderongelijkheid. 'Van jongs af aan heb ik herinneringen aan straatintimidatie en plekken waar ik, zelfs als kind al, door de ogen van een ander werd gezien als lustobject. Omdat het onderwerp zo persoonlijk is, had ik aan het begin van mijn carrière moeite om me te identificeren als feminist. Het is een intiem onderwerp: het gaat over mij, mijn familie, mijn vrienden... het raakt ons allemaal.'

Inmiddels is Majandra mede-uitvoerend directeur van Frida, 's werelds grootste door jongeren geleide feministische fonds, dat mondiaal actief is en maar liefst tweehonderd jongerenorganisaties, -groepen en initiatieven steunt. Dit zijn vaak informele collectieven, die doorgaans niet in aanmerking zouden komen voor financiering. Zowel het fonds als de gesteunde collectieven worden volledig gedragen door jongeren en slaan een brug tussen feminisme en klimaatactivisme.

'Beide thema's hebben te maken met dichotomieën', legt Majandra uit – tegenstellingen en zwart-witdenken, zoals tussen mens en natuur, tussen rassen en klassen, tussen wat als mannelijk en als vrouwelijk wordt gezien en tussen rationaliteit en emotie. Volgens Majandra scheidt deze denkwijze een hiërarchie tussen superieur en inferieur,

progressie en achteruitgang. 'Mensen denken bijvoorbeeld altijd maar dat de natuur een onuitputtelijke bron is, waar alles voor het grijpen ligt. We hebben onszelf als mens boven de natuur geplaatst, zonder na te denken over het duurzame van ons gedrag, noch de ecosystemen die wij aantasten – waarvan wij afhankelijk zijn.'

'Die manier van denken is schadelijk. Hierdoor blijven we het uitbuiten van de aarde en de natuur recht praten' – net als bij racisme, seksisme en andere vormen van onderdrukking en discriminatie. 'Het leven is niet zo zwart-wit. We zijn onderdeel van de natuur en we zijn mens, we hebben mannelijke en vrouwelijke eigenschappen. We zijn niet het een of het ander.'

Majandra noemt dit ook weleens de eco-feministische benadering. 'Dat vrouwen vaak harder worden getroffen door de effecten van klimaatverandering, laat zien hoe deze twee thema's met elkaar te maken hebben. Neem de extractieve sector; een systeem met een verwoestende impact. De gevolgen hiervan worden vaak hard gevoeld door de lokale bevolking, voornamelijk door vrouwen.'

Ze ziet dat duidelijk terug in haar thuisland: 'Peru heeft een lange geschiedenis van olielekages, die verwoestende consequenties hebben gehad voor gemeenschappen die voor hun levensonderhoud afhankelijk zijn van water en grond. De geschiedenis van ongelijkheid en discriminatie van deze inheemse gemeenschappen staat niet los van de kapitalistische drijfveer achter de olie-industrie, namelijk uitbuiting en uitputting. Het beïnvloedt en versterkt elkaar.'

De consequenties daarvan, zoals klimaatverandering, vervuiling of degradatie,

worden het hardst gevoeld door de groepen die er het meest afhankelijk van zijn. 'Daarom steunt Frida voornamelijk initiatieven die milieugerechtigheid meenemen in hun aanpak en benaderen vanuit een feministisch perspectief.'

'Frida financiert wereldwijd jongereninitiatieven en -bewegingen, voornamelijk uit het Mondiale Zuiden, die een sociale impact willen maken in hun gemeenschap. We bieden onder meer financiële middelen aan. Ook zien we hoe andere filantropische fondsen kleine jongerenorganisaties vaak belasten met strenge eisen, uitvoerige verslaggeving en een langdradige bureaucratie. Bij Frida doen wij het anders. Wij vragen jonge feministen om zelf mee te denken en te beslissen over de besteding van ons budget.'

'Daarnaast reiken wij beurzen uit voor reizen voor belangenvertegenwoordiging en deelname aan regionale of internationale bijeenkomsten, zodat jonge feministen uit het Zuiden ook kunnen deelnemen aan de politieke besluitvorming die hen raakt.'

Verder organiseert Frida workshops en trainingen, stimuleert ze bijeenkomsten en discussies en biedt ze jonge feministen een groot internationaal netwerk.

'Wat ik daarnaast belangrijk vind, is dat wij andere filantropische en donororganisaties aanspreken op hun aanpak. Want een *shift* in middelen is niet genoeg. Er is een *shift* in macht nodig, door kritische vragen te stellen over privilege, representatie en diversiteit', benadrukt Majandra.

'Wij zijn de ongemakkelijke stem die niet iedereen wil horen. De gewoonten die wij aanvechten, vragen om zelfreflectie binnen organisaties. Dat is soms confronterend.'

In de arganwouden
voltrekt zich

Vrouwen rapen de rijpe arganvruchten

© Annabelle Avril

een stille revolutie van vrouwenemancipatie

In de Souss-vallei werken vrouwencoöperaties hard aan de productie van arganolie, het cosmetische wondermiddel. Nog niet zo lang geleden was het ondenkbaar dat vrouwen hier over hun eigen inkomsten konden beschikken. Nu zijn ze vol zelfvertrouwen van plan een energierevolutie te ontketenen in het zuidwesten van Marokko, waar de woestijn oprukt en de bossen steeds dunner worden.

Tekst: Elian Yahye

Dat de Marokkaanse Jamila Idbourrous (42) zich in haar werk zou bezighouden met arganolie was op zich geen verrassing. Ze groeide op in de grote kuststad Agadir, maar haar wortels liggen in Tiznit, een klein stadje in de Souss-vallei, in het zuidwesten van het land. De vrouwen uit haar familie produceren al generaties lang het 'vloeibare goud' van Marokko, en als kind was Idbourrous in de weekenden vaak bij haar grootouders in Tiznit te vinden. Wat ze als meisje niet zag aankomen, was dat haar toekomst niet alleen in de arganwouden van de vallei zou liggen, maar dat ze als volwassen vrouw aan tafel zou zitten met ministers en internationale organisaties om op te komen voor de belangen van arganboerinnen uit de hele regio. 'Deze toekomst was voor vrouwen nooit weggelegd', vertelt ze via Zoom vanuit haar kantoor in Agadir.

Als directeur van de Union de Coopératives de Femmes de l'Arganeraie (UCFA)

vertegenwoordigt Idbourrous 1.200 arganboerinnen die zich in coöperaties verenigd hebben om op een eerlijke en duurzame manier arganolie te produceren. Naast Idbourrous zit Halima Rachid (45), een goedlachse vrouw die leiding geeft aan de argancoöperatie uit het plaatsje Tissalouine. Dat deze twee vrouwen succesvolle ondernemers zijn en zelfs buitenlandse pers te woord staan, was niet gebruikelijk in de patriarchale plattelandsgemeenschappen in de Souss-vallei. Maar sinds enkele decennia is in de arganwouden een stille revolutie van vrouwenemancipatie gaande.

Arganolie wordt gemaakt van de pitten van noten die groeien aan de arganboom. 'Argan' is de naam voor de boom in het Shilha, een regionale Berbertaal. De Berbers – eigenlijk 'Imazighen' – produceren de olie al sinds de Middeleeuwen, traditioneel gezien als culinaire smaakmaker. Maar tegenwoordig is de gelige olie internationaal vooral bekend als cosmetisch wondermiddel, en zijn shampoos en bodylotions met argan razend populaire verzorgingsproducten. De Souss-vallei heeft in de afgelopen jaren de aandacht getrokken van de grootste merken binnen de cosmetica, van Andrélon tot L'Oréal. 'Dit heeft een flinke stempel gedrukt op onze regio', vertelt Idbourrous. In het gebied waar de arganbomen groeien wonen 3,5 miljoen mensen, die voor hun inkomsten voor een belangrijk deel afhankelijk zijn van de arganoogst.

Vrouwen hebben altijd een centrale rol gespeeld in de productie van arganolie. 'Het is echt een ambacht', vervolgt Idbourrous. De arganvruchten worden door de boerinnen van de grond geraapt als ze rijp zijn en moeten vervolgens gedroogd worden. Daarna moeten de noten via een speciale methode gebroken worden. 'Dit kan alleen met een specifiek soort steen, die de juiste hardheid heeft', legt Idbourrous uit.

Het is zwaar en tijdsintensief werk, dat volgens de traditionele rolverdeling vooral door vrouwen wordt gedaan. De mannen uit de plattelandsgezinnen waren verantwoordelijk voor de verkoop van arganproducten op de markt. 'Wij braken de argannoten, maar het waren de uiteindelijk mannen die over het geld gingen – en bepaalden wat er mee gebeurde.'

Zelf geloofde Idbourrous nooit dat zaken doen alleen een mannenaangelegenheid was. Integendeel, ze wilde aanvankelijk bij een bank gaan werken. Maar op haar twintigste kwam ze via een stage terecht bij de UCFA. De internationale vraag naar arganam in die tijd snel toe. De Marokkaanse regering en de Duitse ontwikkelingsorganisatie GIZ introduceerden coöperaties in verschillende sectoren – een bedrijfsvorm waarmee GIZ goede ervaringen had. In 1997 werd de eerste argancoöperatie opgericht. Toen er meerdere coöperaties kwamen, kreeg UCFA de taak hun werkzaamheden te coördineren. 'Arganboerinnen konden op eens hun eigen geld verdienen.'

Idbourrous bleef na haar stage werkzaam bij de UCFA en geeft sinds 2000 leiding aan de vakbond, waar tweeëntwintig argancoöperaties lid zijn. 'Ik ben verantwoordelijk voor het aanboren van internationale markten', vervolgt ze. De arganboerinnen hebben niet alleen te maken met patriarchale obstakels – ook multinationals vormen een bedreiging voor hun financiële onafhankelijkheid, zeker sinds arganolie wereldwijd in trek is geraakt. Een groot gedeelte van de opbrengst van arganolie blijft hangen bij tussenpersonen. 'De UCFA wil dat de coöperaties rechtstreeks voor de wereldmarkt gaan produceren.'

Binnen de coöperaties zijn de vrouwen zelf de baas. 'Besluiten worden democra-

tisch genomen', vertelt Idbourrous. Van werktijden tot de verdeling van de winst; alle boerinnen mogen er over meestemmen. Het gaf de vrouwen een voorheen onbekend gevoel van zeggenschap over hun eigen leven. Maar om het hoofd boven water houden in de snelgroeïende arganindustrie is wel samenwerking nodig. Doordat de coöperaties de handen ineen hebben geslagen, werd schaalvergroting mogelijk. 'Onlangs hebben we geïnvesteerd in een machine die argannoten breekt, zodat we niet alles meer met de hand hoeven doen.'

Van werktijden tot de verdeling van de winst; alle boerinnen mogen erover meestemmen

Op een doorsnee dag zijn de arganboerinnen meer dan veertien uur in de weer. 'De meeste vrouwen staan om 5 uur 's ochtends op om eten te koken voor de kinderen en de dieren te voeren', vertelt Halima Rachid, die de argancoöperatie uit Tissalouine leidt. Vrouwen mogen nu hun eigen geld verdie-

De arganboerinnen maken lange dagen; vaak zijn ze naast het werk ook verantwoordelijk voor huishoudelijk werk

© Annabelle Avril

nen, de meeste huishoudelijke taken zijn nog steeds hun verantwoordelijkheid. 'We werken in twee *shifts*. Boerinnen die nog kleine kinderen hebben beginnen in de middag. Vrouwen die al wat ouder zijn starten vaak in de ochtend.' Het is vooral afzien in de maanden augustus tot en met oktober, het oogstseizoen. 'De rest van het jaar zijn we vooral bezig met het verwerken van de noten en het verkopen van de olie.'

Toch heeft Rachid zelf gekozen voor dit bestaan. Ze groeide op in Casablanca en verhuisde op haar achttiende naar Agadir, waar ze een baan kreeg bij het ministerie van Landbouw. 'Maar ik werd gek van de drukte en de vervuiling in Agadir.' Ze verlangde naar een bestaan ver weg van het hectische, stressvolle leven in de grote stad. Die kans krijgt ze als op 32-jarige leeftijd haar huidige echtgenoot ontmoet. Hij komt uit een plattelandsdorpje in de buurt van de kuststad Essaouira. Over een verhuizing hoeft Rachid geen twee keer na te denken.

Ze wordt hartelijk ontvangen door de vrouwen uit het dorp en maakt zelfs snel furore in de plattelandsgemeenschap. Na een jaar wordt ze verkozen tot directeur van de argancoöperatie van Tissalouine. De boerinnen uit het dorp kijken op tegen de

initiatiefrijke en stadse Rachid, die ook als getrouwde vrouw niet bang is haar eigen zaken te regelen en zelf op pad te gaan. Ze heeft een magnetische aantrekkingskracht op de vrouwen uit het dorp, en het aantal leden van de coöperatie neemt snel toe. 'Bovendien laat ze zich niet snel van de wijs brengen', voegt Idbourrous lachend toe. Een eigenschap die hard nodig blijkt te zijn.

'Toen de coöperaties opkwamen in de Souss-vallei zat niet iedereen daar op te wachten', vertelt Idbourrous. Niet alleen mannen voelden zich bedreigd door de opkomst van de argancoöperaties, ook vrouwen waren niet onverdeeld enthousiast. 'Zeker getrouwde vrouwen hechten soms nog erg aan traditionele rolpatronen', legt Idbourrous uit. De coöperaties worden daarom vooral geleid door weduwen en ongehuwde vrouwen. Voor hen zijn de risico's vaak minder groot: niet alleen omdat zij geen last hebben van boze echtgenoten, maar ook omdat zij al een moeilijke positie hadden in de samenleving. 'Het werken in een coöperatie gaf hen de kans om zelfstandig een bestaan op te bouwen.'

Dat heeft ook zijn uitwerking op de rest van de gemeenschap. 'We laten zien dat vrouwen ook buiten het huwelijk succesvol

kunnen zijn', benadrukt Rachid. Vooral voor jonge vrouwen haalt dit druk van de ketel. Het is nu ook een optie om eerst te gaan werken en zelf geld te verdienen, in plaats van meteen op mannenjacht gaan. Ook binnen gezinnen leidt het succes van de coöperaties tot nieuwe gesprekken aan de eettafel. 'Het zit hem vaak in kleine dingen', vervolgt Rachid. 'Laatst moest een kind van een van de boerinnen onverwachts naar het ziekenhuis, maar de vader was niet thuis om een taxi te bestellen. Omdat de moeder nu ook haar eigen inkomen had kon ze dit zelf doen.'

De eerste coöperaties ontstonden in de jaren negentig, maar zeker in het begin hadden ze moeite om een voet tussen de deur te krijgen. Vanaf 2006 raakte alles in een stroomversnelling: de EU investeerde dat jaar veel geld in de coöperaties, die daardoor slagvaardiger en professioneler werden. Er was nog steeds weerstand, maar ook de mannen zagen dat iedereen profiteerde van het geld dat de vrouwen verdienden. 'Uiteindelijk wint het economische argument altijd', concludeert Rachid.

Het is geen feministisch paradijs waarin de arganboerinnen wonen; er is meer nodig dan een goedgevulde portemonnee om diepgewortelde overtuigingen over de rol van

vrouwen te veranderen. Idbourrous merkt het als ze aan tafel zit met beleidsmakers. Nu de coöperaties een factor van belang zijn geworden, worden ze uitgenodigd om mee te denken over het beleid in de arganwouden. 'Maar niet alle instanties zijn eraan gewend dat vrouwen hun zegje kunnen doen.' De beide vrouwen grinniken op de vraag of de mannen aan de beleidstafel hen altijd serieus nemen. 'Vaak niet', zegt Idbourrous. 'Ze weten nu dat we ons eigen brood kunnen verdienen. Dat ze onze ideeën ook serieus moeten nemen, is stap twee. Dat is de grootste uitdaging voor nu.'

Juist omdat de beleidswereld zo'n *man's world* is, geeft de vakbond tegenwoordig ook trainingen over vrouwelijk leiderschap en hoe je effectief kan lobbyen. Samen richtten de twee vrouwen een soort denktank op binnen UCFA, vertelt Idbourrous, 'om na te denken over hoe we onze maatschappelijke positie kunnen verbeteren.' Vaak is dat een gevecht van lange adem. Om dingen op landelijk niveau voor elkaar te krijgen is het belangrijk om bijvoorbeeld de burgemeester aan je kant te hebben – en daarvoor is het weer handig als er een paar arganboerinnen in de gemeenteraad zitten. 'Vrouwen moeten uiteindelijk op alle bestuurslagen vertegenwoordigd zijn. Daarop richten we nu onze aandacht.'

De arganboerinnen hebben een bondgenoot in Rabat, waar Katim Alaoui (58), onderzoeker aan de medische faculteit, zich bezighoudt met de bescherming van arganwouden, als afdelingsdirecteur binnen de Fondation Mohammed VI pour la recherche et la sauvegarde de l'arganier. Alaoui is vanaf het eerste uur betrokken geweest bij de oprichting van de coöperaties, maar ze zet zich vooral in voor rechtsbescherming van de vrouwen en hun werk. 'Vijftien tot twintig jaar geleden hadden de vrouwen in de regio juridisch gezien geen poot om te staan', legt ze vanuit haar kantoor in Rabat uit via Zoom.

De arganboerinnen uit de Souss-vallei produceerden al generaties lang arganolie, een traditie die een belangrijk onderdeel vormt van hun identiteit. 'Maar toen de vraag naar arganolie internationaal toenam, doken er opeens uit alle hoeken van het land bedrijfjes op die "arganproducten"

verkochten – ook uit regio's waar de arganboom niet eens groeit.' Alaoui werkte samen met ministerie van Landbouw aan wetgeving die de traditionele manier van het produceren van arganolie officieel erkent, en voor meer inkomenszekerheid zorgt voor arganboerinnen.

'We laten zien dat vrouwen ook buiten het huwelijk succesvol kunnen zijn'

Ook op internationaal niveau vecht ze voor erkenning van het werk van de arganboerinnen. Met succes: in 2014 erkende UNESCO de traditionele manier van het produceren van arganolie – en de leefstijl en gebruiken van de vrouwen in het arganwoud – als immaterieel cultureel erfgoed. 'UNESCO benaderde mij om in kaart te brengen wat de vrouwen van de Amazigh-gemeenschappen betekenen voor het gebied.'

De strijd voor wettelijke bescherming en internationale aandacht is soms wat technisch en bureaucratisch, maar wel nodig. De snel stijgende vraag naar arganolie legt grote druk op de arganboerinnen. Multinationals, de overheid en Marokkanen uit andere regio's willen allemaal profiteren van de groei. 'Dan is het essentieel dat je je rechten op papier hebt staan.'

De arganbossen lopen gevaar; door toenemende houtkap en klimaatverandering neemt het aantal bomen in rap tempo af. 'Een hectare bos telde voorheen zo'n honderdvijftig bomen', vertelt Alaoui bezorgd, 'nu zijn dat er nog maar vijftig.' De wouden vormden een groene muur tegen de oprukkende woestijn, maar met het verdwijnen van de bomen neemt ook de verwoestijning toe. 'Vroeger waren er bossen tot diep in het zuiden van het land, nu is de woestijn al zichtbaar bij Agadir.' Het is een directe bedreiging voor het levensonderhoud van miljoenen mensen die in dit gebied wonen. 'De boerinnen beseffen heel goed hoe afhankelijk ze zijn van de arganwouden', benadrukt

Rachid van de coöperatie in Tissalouine. Ook hen is de bedreiging van de bossen niet ontgaan. 'De vrouwen hebben geen milieुरapporten nodig om te zien dat er iets goed mis is. De oogsten worden wisselvalliger, en de grond raakt duidelijk uitgeput.'

Een belangrijke oorzaak daarvan is dat het hout van arganbomen wordt gebruikt als energiebron. Daarom hebben de vrouwen van UCFA en de Fondation Mohammed VI een plan gemaakt om energiegebruik te verduurzamen, in samenwerking met de Women Engage For A Common Future (WECF) – een netwerorganisatie die in het kielzog van de Earth Summit in Rio de Janeiro is opgericht. WECF zet zich in voor vrouwen uit gemarginaliseerde gemeenschappen wereldwijd, om hen te betrekken bij verduurzamingsplannen. Alaoui kwam in contact met de organisatie toen ze in 2012 in Brussel Anne Barre (52) ontmoette – coördinator Gender and Climate Policy van WECF en zelfbenoemd ecofeminist. Barre bezocht daarna de Souss-vallei en raakte onder de indruk van hoe vrouwen in de argancoöperaties hun eigen geld verdienen en hun plek in de gemeenschap opeisen.

Het plan van de vrouwen is ambitieus. Gebaseerd op de formules van de argancoöperaties werken ze aan het oprichten van energiecoöperaties waar vrouwen uit de regio zelf duurzame energie leren produceren. Naast haar werk voor UCFA is Idbourrous ook voorzitter van de vereniging voor energiecoöperaties. 'Uiteindelijk moeten coöperaties in alle sectoren in de regio energie-neutraal worden.'

Het aantal vrouwen dat in de Marokkaanse energiebranche werkzaam is, ligt naar schatting tussen de 2 en 5 procent. Idbourrous werkt nu met hulp van WECF aan trainingen voor jonge vrouwelijke ingenieurs. 'In oktober krijgen ze hun eerste training, waar ze kookstellen leren maken die werken op zonne-energie.' Het project bevindt zich nog in een vroeg stadium, het is nog afwachten of het de energiecoöperaties lukt hetzelfde te succes te behalen als de argancoöperaties. Maar de vrouwen in de regio komen van ver; nog niet lang geleden was het ondenkbaar dat ze over hun eigen inkomsten konden beschikken. Nu zijn ze vol zelfvertrouwen van plan een energierevolutie in de Soussvallei te ontketenen. ●

De noten van de arganvrucht worden gebroken met een speciaal soort steen

Focus niet alleen op de vrouw, maar op gender

Ze zijn uitgesproken, geëngageerd, en gendergelijkheid gaat hen aan het hart. Een afrondend rondetafelgesprek met Denise van Dijk (Female Health Company), Tweede Kamerlid Kirsten van den Hul en publicist Babah Tarawally. Over de rol van mannen in het genderdebat, machtsongelijkheid tussen de vrouwenbewegingen in het Noorden en Zuiden, en de genderagenda voor de toekomst.

Tekst: Laila Ait Baali en Marc Broere

Om de rollen maar meteen om te draaien, dit keer geen *ladies first* maar *man first*. Aan Babah Tarawally de eer om af te trappen. We zijn met hem, Kirsten van den Hul en Denise van Dijk samengekomen voor een afrondend gesprek voor deze genderspecial. Drie uitgesproken mensen die hun sporen hebben verdiend in het debat over belangrijke maatschappelijke kwesties; drie mensen die met grote passie actief zijn op de onderwerpen die hen nauw aan het hart gaan. De stelling waarmee we het gesprek beginnen: *De emancipatie van de vrouw is niet mogelijk zonder de emancipatie van de man*.

Schrijver en publicist Tarawally grijpt graag terug op persoonlijke herinneringen om een onderwerp meteen klein en concreet te maken. Hij komt met een voorbeeld uit zijn ambassadeurschap voor Amref Flying Doctors. 'Ik ben in Kenia geweest, waar Amref een project ondersteunt van de Masai-gemeenschap. Samen met de Masai hebben ze een alternatief bedacht voor de traditionele *rite de passage* waarin meisjes rond hun tiende worden besneden. In plaats van besneden te worden gaan meisjes nu naar school en krijgen ze de kans om daarna terug te keren naar hun dorp om volwaardig mee te kunnen doen in de samenleving. De mannelijke dorpingen zien met eigen ogen hoe belangrijk deze meisjes worden binnen de gemeenschap en meehelpen aan een betere maatschappij; ze zien met eigen ogen hoe positief het is als vrouwen onderwijs en kansen

krijgen, als het scheermesje wordt ingeruild voor de pen.'

'Daarnaast doorlopen ook de jongeren een traditionele weg naar hun volwassenheid. De jongeren, *Morans* geheten, kunnen altijd tot een bepaalde leeftijd geslachtsgemeenschap met alle meisjes uit hun gemeenschap hebben. Rond hun dertigste gaan ze vervolgens trouwen en settelen. Voorheen werd een meisje als geslachtsrijp gezien voor de *Morans* vanaf het moment dat ze werd besneden. Door voorlichting van Amref, waarin met beeldmateriaal werd vertoond hoe zo'n besnijdenis in z'n werk gaat, schrokken de *Morans* zich rot. Is dit echt wat onze meisjes moeten ondergaan? Er ontstond empathie, het raakte hen echt. Bovendien weten ze nu ook dat een meisje dat niet besneden is veel meer plezier beleeft aan seks. Ook dat is in hun eigen voordeel. De *Morans* hebben nu liever een vrouw die niet besneden is. De emancipatie van de man is hier cruciaal geweest voor de ontwikkeling van de vrouw.'

Kirsten van den Hul knikt: 'Ik ben het ook eens met de stelling en heb al meerdere malen aan minister Van Engelshoven (van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, red.) gevraagd waar het mannenemancipatiebeleid blijft. In de emancipatienota van het kabinet staan heel nobele doelstellingen, maar ik mis eigenlijk één belangrijk element: het woordje *man*. Behalve in het woord *emancipatie* komt dat niet voor. Vrouwen moeten van alles in de emancipatienota van deze minister: meer werken, meer geld verdienen, de top

bereiken. Ik mis heel erg wat dit betekent voor de rol van mannen in onze samenleving. We weten dat juist bepaalde problemen beginnen met jongens. Dan praat ik over *toxic masculinity*. Het is nog steeds zo dat mannen en jongens oververtegenwoordigd zijn bij problematisch geweld. Of het nu gaat om vandalisme, hooliganisme of huiselijk geweld: in al die cijfers zijn mannen oververtegenwoordigd. Als je daarover een gesprek wilt voeren, wordt er al snel een beetje lacherig over gedaan. Ook in de Tweede Kamer.'

'Ik denk dat mannen heel erg baat zouden hebben bij een emancipatieslag zoals vrouwen die hebben gehad in de jaren zeventig. Het ging toen namelijk niet alleen over vrouwenrechten, maar ook over persoonlijke ontwikkeling. Over in balans komen met jezelf, je identiteit ontdekken, je emoties op een andere manier kunnen en durven uiten. Ik denk dat mannen minstens zoveel te winnen hebben bij emancipatie.'

Denise van Dijk: 'Wat ik graag wil toevoegen, is dat er nog steeds veel pijn zit bij vrouwen. Dus draait het debat toch nog vaak om de man versus de vrouw, wat eigenlijk alleen maar een biologisch verschil is. We moeten veel meer gaan denken vanuit het concept van gender. Bij gender gaat het om macht en onmacht. De ene rol, of dat nu van de man of een vrouw of van iemand uit de LGBTIQ-gemeenschap is, houdt de andere in stand. Waar het om gaat is de macht te verspreiden en eerlijker te verdelen. We blijven nu te veel hangen in

Van links naar rechts: Kirsten van den Hul (Tweede Kamer), Denise van Dijk (Female Health Company) en Babah Tarawally (publicist)

© Leonard Fäustle

oppervlakkigheden en de tegenstelling tussen man en vrouw. Als we verder kijken naar gender als een constructie, dan zit er ruimte voor verandering in. Gender is de constructie van normen en waarden, gedragspatronen, rolverdelingen en daardoor macht en onmacht. Deze zijn gebaseerd op oorspronkelijke biologische verschillen, maar al lang die rechtvaardiging voorbij. Door het over genderrollen te hebben in zijn algemeenheid, dus ook LGBTQ in plaats van alleen maar mannen versus vrouwen, geven we onszelf de ruimte om te zien dat er geen feitelijkheden in die rolverdelingen zitten en ze ontstaan voor verandering.'

'Ik vind het belangrijk een situatie te creëren waarin iedereen het eigen gendergedrag en de daarbij behorende waarden en cultuur meer de ruimte kan geven. Zodat mannen ook gewoon thuis kunnen blijven met hun kind, niet meer hoeven te vechten als iemand ze uitlokt, niet meer de beschermer hoeven te zijn. Waardoor je misschien ook minder agressief wordt omdat je minder stress op je schouders hebt. Daar hebben vrouwen ook baat bij en het geeft hen op hun beurt weer de kans om hun genderrol verder uit te breiden. Mannen hebben ook nooit de kans gekregen om dat te leren. Ze moeten dat proces nog doormaken.'

Van Dijk is in dit kader teleurgesteld in het genderbeleid van minister Kaag van Handel en Ontwikkelingssamenwerking die volgens haar een aantal stappen terug heeft gezet. 'Kaag heeft haar SRGR-ambassadeur vervangen door een ambassadeur die zich voornamelijk met vrouwenrechten bezighoudt. SRGR (seksuele en reproductieve gezondheid en rechten, red.) staat voor mij voor gender in een breder perspectief en voor inclusiviteit. Bij SRGR gaat het namelijk om seksuele en reproductieve rechten van niet alleen vrouwen, maar ook van mannen en de LGBTQ-gemeenschap. Nu zijn we toch weer een beetje terug bij af met een ambassadeur die zich voornamelijk op de rechten van vrouwen richt. Ook in het buitenland is hier met verbazing op gereageerd, omdat Nederland altijd als een vooruitstrevend land werd gezien op het gebied van gender.'

Moeten ontwikkelingsorganisaties niet ook mannen veel meer insluiten binnen genderprogramma's? Recente projecten in de Turkse vluchtelingenkampen lieten zien dat er te veel gefocust werd op vrouwelijk ondernemerschap. Dit leidde weliswaar tot economisch zelfstandige vrouwen, maar tegelijkertijd nam het partnergeweld hierdoor toe omdat mannen zich niet meer gerespecteerd voelden in hun rol van broodwinnaar en als hoofd van het gezin.

Het doet Denise van Dijk denken aan een soortgelijk voorbeeld. 'De Mexicaanse grensstad Ciudad Juárez kent het hoogste aantal *femicides* in de wereld. Daar zijn in de vrijhandelszones veel belastingsvrije fabrieken gevestigd (*Maquiladoras*). Toen het nog echt *women in development* was binnen ontwikkelingssamenwerking, zijn er tot in de jaren negentig veel projecten gestart om vrouwen daar banen te geven. Vrouwen werden opeens de broodwinnaar in een gezin. Op een gegeven moment wilden die fabrieken alleen nog maar vrouwen inhuren, omdat ze goedkoper waren. Er was geen alternatief voor de traditionele rol van de man en tot op de dag van vandaag is het een van de meest gewelddadige steden ter wereld voor vrouwen.'

Babah Tarawally noemt een voorbeeld uit eigen praktijk: 'Ik heb binnen een project in Tilburg trainingen gegeven aan jonge vrouwelijke immigranten, voornamelijk meisjes uit Eritrea. Ik sprak met ze over vragen als wat voor eigenschappen je nu nodig hebt om de maatschappelijke ladder in Nederland te beklimmen. De trainingen van dit project hebben ertoe geleid dat het heel goed ging met veel van die meiden. Ze kregen overal banen, van de Burger King tot in allerlei winkels in Tilburg. Dit leidde ertoe dat jongens zagen dat de meiden hen voorbij streefden. Het project is daarom verbreed en ik ben gevraagd om ook jongeren uit verschillende landen als Syrië en Eritrea te begeleiden. We hebben heel goede gesprekken met elkaar gehad. Wat is nu je rol als man? Hoe kunnen zij die vrouwen die geëmancipeerd zijn bijbenen en niet voor of achter, maar naast hen lopen? Het is voor jongens belangrijk om aan dit soort trajecten mee

te doen. Als ze die openheid om te praten over gender eenmaal in zich hebben, zie je dat jongens en meisjes dicht bij elkaar komen te staan. Dus focus niet alleen op de vrouw, maar echt op gender en dus ook op de man en de familie.'

Kirsten van den Hul brengt de vraag op de rol van de politiek: 'Ik vind emancipatie of gendergelijkheid per definitie een interdisciplinair onderwerp. In Nederland is het heel erg in hokjes geknipt. Kijk bijvoorbeeld naar Frankrijk, waar je een minister voor gendergelijkheid hebt; iemand die echt door alle departementen heen kan kijken. Zo'n beleidsfocus heb je wat mij betreft ook echt nodig. Het is hetzelfde als met de *Sustainable Development Goals* (SDG's). Dat is op het bordje geschoven van minister Kaag, terwijl het eigenlijk door alle departementen heen zou moeten lopen. Ook daar moet je interdisciplinair en dus op alle fronten naar kijken. Met gender zou dat precies hetzelfde moeten zijn.'

Zoals binnen de ontwikkelingssamenwerking onder de hashtag #ShiftthePower een discussie plaatsvindt over eerlijke machtsverhoudingen tussen noordelijke en zuidelijke ngo's, speelt die discussie nu ook binnen de vrouwenbeweging. In mei brak een rel uit rondom Women Deliver, een wereldwijde belangenbehartigingsorganisatie op het gebied van gendergelijkheid. De in New York gevestigde organisatie is de host van de grootste driejaarlijkse conferentie ter wereld op het terrein van gendergelijkheid; een conferentie met meer dan 8.000 deelnemers, inclusief wereldleiders en mensen van koninklijk bloed. Ook is het bekend van haar *Youth Leaders Programme* in 148 landen.

Eind mei traden niet-witte (ex)medewerkers en jeugdambassadeurs naar buiten en zeiden te maken te hebben met structurele discriminatie op de werkvloer. Ze zeiden dat Women Deliver bovendien doordeesemd was van een *white saviour*-complex. Het leidde tot een heftige discussie op twitter waarin ook het onderwerp van machtsongelijkheid tussen noordelijke en zuidelijke ngo's aan de orde kwam, en tot een verklaring van een grote groep jonge feministen uit de Global South die zeiden in de toekomst op geen enkele manier geassocieerd te willen worden met Women Deliver. Vandaar onze tweede stelling: *25 jaar na Beijing is er sprake van grote machtsongelijkheid binnen de feministische beweging in het noorden en het zuiden*.

'Die machtsongelijkheid is er zeker', trapt Denise van Dijk af. 'Zelf was ik twee jaar geleden ook op de grote conferentie van Women Deliver in Vancouver. Je voelde daar al veel onvrede. Jonge vrouwen uit het Zuiden stonden op en zeiden: "Luister, wij willen hier helemaal niet zijn. De kosten die jullie voor mijn ticket en hotel hebben gemaakt lopen op tot 5.000 dollar. Weet je hoeveel vrouwen we voor dit bedrag kunnen ondersteunen in de Centraal Afrikaanse Republiek of in Ghana?" Ik vond het heel moedig dat ze openlijk kritiek durfden te leveren op hun belangrijkste donor. Ze waren verplicht om in het vliegtuig te stappen en op te komen draven voor een praatje van 5 minuten, maar kregen een keihard nee te horen als ze vroegen om die 5.000 dollar te besteden aan werk in de gemeenschappen in hun land.'

Ze vervolgt: 'De machtsongelijkheid zit er vooral in dat deze jonge vrouwen uit het Zuiden geen keuzevrijheid hebben. Dit terwijl Women Deliver juist als doelstelling heeft om meer vrouwen hun eigen keuzes te kunnen laten maken. Gender gaat over machtsvraagstukken en intersectionaliteit. Dit voorbeeld laat zien dat dit binnen de

vrouwenbeweging zelf net zo goed speelt. Ook hier zijn het westerse organisaties die beslissingen nemen die ten koste gaan van de keuzevrijheid van zuidelijke vrouwenorganisaties.'

'In de emancipatienota van het kabinet staan nobele doelstellingen, maar ik mis het woordje "man"'

In de Tweede Kamer komt Kirsten van den Hul vaak op voor de belangen van organisaties uit het Zuiden, en ze ziet hoe moeilijk het voor hen is om een gelijkwaardige positie te krijgen binnen mondiale samenwerking. 'Het is een punt waarnaar ik ook minister Kaag vaak heb gevraagd', zegt ze. 'De drempel die nu voor organisaties uit het Zuiden wordt opgeworpen om financiering te krijgen is enorm hoog. Juist organisaties van de meest gemarginaliseerden trekken aan het kortste eind. Als je een kleine organisatie bent op het gebied van vrouwenrechten, armoedebestrijding of mensenrechten moet je in eigen land vaak opboksen tegen criminalisering en uitsluiting in allerlei vormen – of soms zelfs levensbedreigend geweld. Daar komt dan nog eens de enorme drempel die de Nederlandse overheid voor deze organisaties opwerpt, bovenop.'

Recentelijk zag ze weer een illustratief voorbeeld: 'Neem het debat over extra coronahulp aan Afrika, naar aanleiding van het AIV-advies. Ik heb samen met GroenLinks voorgesteld om minimaal een kwart – wat ik nog heel laag vind – te geven aan lokale organisaties in Afrika. Zelfs daar wil de minister niet eens aan. Dat laat wel zien hoe ongelooflijk pittig dit debat is. Ik vind dat echt pijnlijk.'

De machtsongelijkheid zit wat betreft Van den Hul niet alleen in de financiering, maar ook in de inhoud. 'Het gaat vaak over *het* feminisme. Maar *het* feminisme bestaat natuurlijk helemaal niet. Ik mis vaak de meerstemmigheid in het genderdebat, de veelkleurigheid. Toen ik in Tunesië woonde, heb ik voor het eerst kennis gemaakt met islamitisch feminisme. Veel mensen in Nederland denken dat feminisme en islam niet samengaan. Het is belangrijk dat de internationale vrouwenbeweging meer aan zelfreflectie gaat doen. Door welke bril kijken we eigenlijk naar deze materie? Heel veel van die brillen zijn eurocentrische brillen, zijn witte brillen, zijn dogmatische brillen die zijn ontstaan uit een heel bijzondere vrijheidsstrijd van een groep vrouwen in het Westen. Maar het is ook een heel context-specifieke vrijheidsstrijd.'

Denise van Dijk vult aan: 'Ik was met een grote groep vrouwen op een conferentie over publieke gezondheidszorg. Daar ontstond een discussie met een oudere witte Zuid-Afrikaanse dame die zei: "Ik word zo moe van jullie jonge meiden. Ga gewoon om tafel zitten en spreek je uit." Naast mij zat een 25-jarige islamitische arts uit

Zuid-Sudan. Zij antwoordde: ‘‘Jij hebt alleen als nadeel dat je vrouw bent. Ik ben vrouw, donker en woon ook nog eens in Zuid-Sudan. Als mensen langskomen op mijn artspraktijk en mij zien, vragen ze meteen naar de dokter. Dat ben ik, zeg ik dan. Vaak lopen ze dan weg.’’ Dus zeggen: ga gewoon aan tafel zitten, is ook een vorm van privilege en een beperkte visie op feminisme.’

‘Mannelijke leidinggevenden hebben mij meer kansen gegeven’

Hoe krijg je die meerstemmigheid dan in de feministische beweging? Volgens Van den Hul begint het met de vraag wie er aan tafel zit. ‘Want niet iedereen heeft een platform.’ Zoals ze het een opdracht vindt aan mannen om het patriërchaat te doorbreken, ligt er wat haar betreft eenzelfde opdracht aan witte feministen om ook hun privileges onder de loep te nemen. ‘Kijk wat je zelf kunt doen om stemmen een podium te geven die je tot nu toe niet hoort. Verdiep je op individueel niveau in die meerstemmigheid. Lees bijvoorbeeld eens boeken van feministen met een ander startpunt dan jijzelf. Als jij bijvoorbeeld denkt dat islam en feminisme niet samengaan, ga dan eens boeken lezen van islamitische feministen die heel goed uitleggen hoe ze juist uit de Koran inspiratie halen om feminist te zijn. En op organisatieniveau moet de stap zijn: wie krijgt die stoel? Het feit dat Laila (Ait Baali, red.) nu directeur is van WO=MEN maakt echt verschil, want zij kijkt in sommige opzichten met een andere bril naar de wereld. Het feit dat zij als islamitische vrouw deze rol vervult is onderdeel van de verandering die volgens mij nodig is.’

Denise van Dijk stiïpt nog iets anders aan. ‘Ik denk dat er ook een stukje trauma overwonnen moet worden en we moeten toegeven dat het alleenrecht op pijn nu te dominant is in de discussie. De oudere generatie feministen heeft de weg vrijgemaakt voor mijn generatie en veel meer moeite gehad om hun plek te bevechten dan ik. De keerzijde hiervan is dat ze zich een alleenrecht op pijn hebben toegeëigend. Hierdoor vinden ze het moeilijk om open te staan voor de visie van jongere feministen. Ik heb een aantal vrouwelijke leidinggevenden gehad die veel moeilijker waren om mee samen te werken dan mijn mannelijke bazen. Mannen hebben mij ook meer kansen gegeven, terwijl mijn vrouwelijke leidinggevenden vaak dat alleenrecht op pijn claimden waar ze rechtvaardiging voor wilden. Het was hún verhaal dat gehoord moest worden. Dan is er ook geen ruimte meer voor andere geluiden. In het racisme-debat zie je nu volgens mij hetzelfde terug.’

Kirsten van den Hul is het er niet mee eens. ‘Ik kan deels met je meegaan, maar ik vind dat het debat over racisme zorgelijk veel gaat over de *toon* van het debat. Ook ik word wel eens beticht van een te boze toon, vooral als het gaat om *gender based violence*. Ik heb dat

zelf aan den lijve ondervonden en overleefd. Die pijn en boosheid is er altijd en het is ook heel erg onderdeel van mijn feminisme; het is zelfs een van de redenen waarom ik dit werk ben gaan doen. Geweld achter de voordeur is een thema dat ik altijd probeer te bespreken. Mensen zeggen wel eens dat ik geen ruimte laat voor een inhoudelijk gesprek over dit onderwerp, omdat ik emotioneel en boos word. Ik vind dat ook lastig en herken dat ook in hoe er in het racisme-debat wordt gesproken. Tegelijkertijd vind ik het belangrijk dat mensen die pijn hebben, deze ook mogen neerleggen. Die pijn is een realiteit, die pijn is lelijk en die laat zich ook niet altijd in een la stoppen.’

Babah Tarawally reageert: ‘Je moet inderdaad nooit iemands ervaring ontkennen. Iedereen heeft recht op een eigen ervaring. Maar je moet wel oog houden voor verschillende meningen in het debat. Neem het racisme-debat: het is heel belangrijk dat we beseffen dat bijvoorbeeld zwart zijn geen uniform is dat je aantrekt. Ook onder zwarte mensen zijn verschillende meningen. Pas als we dat erkennen, is er meer ruimte om naar elkaar te luisteren. Ik ken veel zwarte mensen die mij niet voldoende antiracistisch vinden. Jij bent niet *zwart* genoeg, zeggen ze, jij bent te soft door voor het midden te kiezen. Ze eisen van mij dat ik een keuze maak voor hún manier van actievoeren. Ik geloof echter veel meer in Ubuntu (het begrip uit de Afrikaanse filosofie dat om verbinding draait, red.) en vind dat we verbinding met elkaar moeten zoeken. Het is juist heel belangrijk dat alle geluiden en ervaringen in het gesprek moeten worden meegenomen.’

Hij heeft een concreet idee: ‘Het zou goed zijn als er een Waarheids- en Rechtsvaardigheidscommissie zou komen in Nederland op het gebied van racisme. Voor zo’n commissie kan iedereen zijn of haar zegje doen en hebben mensen de ruimte om hun verhaal te vertellen. Nu hebben ze die fysieke ruimte niet. Daarom vindt het debat plaats op twitter. Dat is heel populair, maar ook heel polariserend. Twitter is nu de enige plek waar mensen alles kunnen deponeren. Hoe kun je dat nu van online naar offline brengen? Ik denk dat zo’n commissie daar heel geschikt voor is, waardoor je ook makkelijker de verbinding naar elkaar kunt maken.’

Van den Hul en Van Dijk vinden het een goed idee. Eerstgenoemde voegt er nog iets aan toe. ‘Daarbij vind ik ook dat er wel een enorm gebrek aan kennis is in Nederland. Dat verbaast mij echt, ook als je het vergelijkt met landen om ons heen. Er is bijvoorbeeld ontzettend weinig kennis over de Nederlandse koloniale geschiedenis. Ik heb hierover onlangs in een debat met minister Slob van Onderwijs een motie ingediend die gelukkig is aangenomen. Hierin vraag ik om in het curriculum op basis en voortgezet onderwijs meer aandacht op te nemen voor racisme, discriminatie, onze koloniale geschiedenis en de geschiedenis van migratie in Nederland. De school is de plek waar je kinderen kunt bereiken. Daar kun je ze leren over een inclusieve samenleving.’

Tot slot: een vooruitblik. Wat zouden 25 jaar na de Wereldvrouwenconferentie van Beijing de belangrijkste onderwerpen voor de komende 25 jaar moeten zijn? Kirsten van den Hul trapt af: ‘Wat mij betreft is de volgende stap echt de representatie van vrouwen. Ook Nederland loopt op dit gebied echt achter. Als ik kijk naar mijn eigen vakgebied: er zitten nu minder vrouwen in de Tweede Kamer dan de periode daarvoor. Politieke partijen moeten de hand in eigen boezem steken en goed kijken naar wie ze op de lijst zetten qua gender en kleur.’

Een tweede punt dat ze aanstipt is veiligheid voor vrouwen en lichamelijke integriteit. ‘De VN schat dat nog steeds 1 op de 3 vrouwen te maken krijgt met een vorm van *gender based violence*. Dit was 25 jaar geleden zo en is nog steeds zo. Ik kan daar met mijn pet niet bij. Het verandert maar niet. Je ziet het altijd weer terugkomen in tijden van transitie en onzekerheid. We zagen het bij het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, we zagen het bij de afschaffing van de Apartheid, we zagen het in veel vluchtelingensituaties: juist dán neemt het geweld tegen vrouwen weer toe. We zagen het ook bij de laatste financiële crisis op Wall Street en we gaan het ongetwijfeld ook in de nasleep van de coronacrisis weer wereldwijd zien. Het aanpakken van dit probleem vraagt de allergrootste prioriteit.’

Denise van Dijk vraagt vooral om nog meer inclusiviteit in het denken over gender. ‘Tijdens de laatste internationale aidsconferentie, die dit keer online plaatsvond, heb ik een heel goede sessie bijgewoond over transgenders. Ik stond er weer versteld van hoeveel geweld er wereldwijd is richting transgenders. En dat 95 procent van alle transgenders hun inkomen moet krijgen door hun eigen lichaam voor seks te verkopen. Als het om inclusiviteit gaat valt deze groep bijna overal buiten. We kunnen niet meer terug naar *women in development*, we moeten echt verdere stappen maken naar *gender in development*. En ook erkennen dat iedere groep zijn eigen obstakels heeft die uit de weg geruimd moeten worden.’

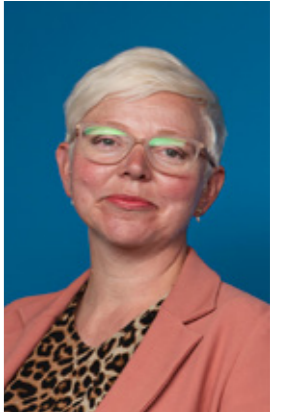
Verder vraagt ze aandacht voor haar eigen werkveld, dat van seksuele reproductieve gezondheid en rechten. ‘Daar worden echt stappen teruggezet. We leven in een wereld waar voor 80 procent van de vrouwen een veilige abortus niet mogelijk is. In sommige gevallen, zoals in El Salvador, ga je er zelfs de gevangenis voor in – ook als je een miskraam hebt gehad, omdat je dan niet genoeg hebt gedaan om voor je vrucht te zorgen. Verder zijn er heel veel vrouwen in Afrika, Azië en Latijns-Amerika die geen toegang hebben tot de pil of het condoom. Je ziet daardoor een toename van ongewenste zwangerschappen en onveilige abortussen, met alle gevolgen vandien. Er zijn heel conservatieve krachten aan het werk in de wereld. Het cynische is dat ze zichzelf *pro-life* noemen. Het is natuurlijk superslim om je zo te noemen, alsof wij *anti-life* zijn. Eigenlijk is juist de genderbeweging *pro-life*, omdat we strijden voor het recht van eigen keuze.’

Babah Tarawally eindigt zoals het een verhalenverteller betaamt, met kleine concrete voorbeelden. ‘Er zijn zoveel inspirerende mensen. Neem bijvoorbeeld de vrouw van de president van Sierra Leone, Fatima Maada Bio. Zij is een programma gestart dat *Hands off our girls* heet. Hiermee wil ze het probleem aanpakken van verkrachtigen en kindhuwelijken. Ze heeft de campagne zelfs tot in het parlement gebracht en er is nu een wet is aangenomen die stelt dat seks met minderjarigen strafbaar is. Als ik op Facebook kijk zie ik zoveel mensen in Sierra Leone met dit onderwerp bezig zijn. Het heeft tot een enorme bewustwording geleid. Sommigen vinden de campagne van haar te hard en confronterend, maar je merkt wel dat er nu echt verandering plaatsvindt.’

‘Ook volg ik een aantal jonge vrouwen in Sierra Leone die blogger zijn. Alle dingen die taboe zijn op het brede terrein van gender, zetten zij gewoon op sociale media. Het zijn prachtvrouwen en iedereen kan op hun posts op Facebook reageren. Dit zijn mensen die echt voor een zaak staan als het om gendergelijkheid gaat. Voor de komende 25 jaar zou ik willen zeggen: ga die pionnen steunen en zorg dat de internationale fondsen voor meer gendergelijkheid ook naar dit soort mensen gaan. Zij kunnen echt dingen in gang zetten en grote groepen mensen mobiliseren.’ ●

De gesprekspartners

Kirsten van den Hul is sinds 2017 Tweede Kamerlid voor de PvdA. Ze heeft de portefeuilles onderwijs, wetenschap, emancipatie, media, en buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking. Ze voelt zich in haar werk extra betrokken bij thema’s als gender, antiracisme en een verbonden samenleving. Ze studeerde Arabisch in Tunesië en Oost-Europese studies aan de UvA. Voordat ze Tweede Kamerlid werd, werkte Van den Hul onder andere bij Mama Cash en was ze onder de paraplu van haar bedrijf Change Agent columnist, adviseur, auteur en dagvoorzitter.

Babah Tarawally is publicist en schrijver. Hij werkte zeven jaar bij Free Voice (het huidige Free Press Unlimited), een organisatie die persvrijheid ondersteunt in het Globale Zuiden. Sinds die tijd is hij ook columnist, eerst bij *One World* en tegenwoordig bij *Trouw*. Tarawally schreef twee romans en de essaybundel *Gevangen in zwart-wit denken*.

Denise van Dijk is president van de Female Health Company, een onderneming die het vrouwencondoom heeft uitgevonden en distribueert naar 150 landen. Voor haar zit het vrouwencondoom in het midden van de discussie over gender, omdat het aan allerlei aspecten raakt: genderrollen, gedragsverandering, hiv en publieke gezondheidszorg. Hiervoor werkte ze als programmamanager, consultant en directeur voor ngo’s op het terrein van SRGR. Ze studeerde antropologie en international development studies in Cambridge.

WORD
LID VAN
VICE
VERSA

NEEM EEN ABONNEMENT

Ondersteun journalistiek
over mondiale samenwerking
en neem een abonnement op
Vice Versa.

verdiepend **mondiaal** nieuws,
spraakmakende **events**,
inspirerende denkers en doeners,
geïnformeerde **opinies** en
actuele **achtergrondverhalen**

VICE VERSA

journalistiek over
mondiale samenwerking

Ga snel naar

www.viceversaonline.nl/abonneren